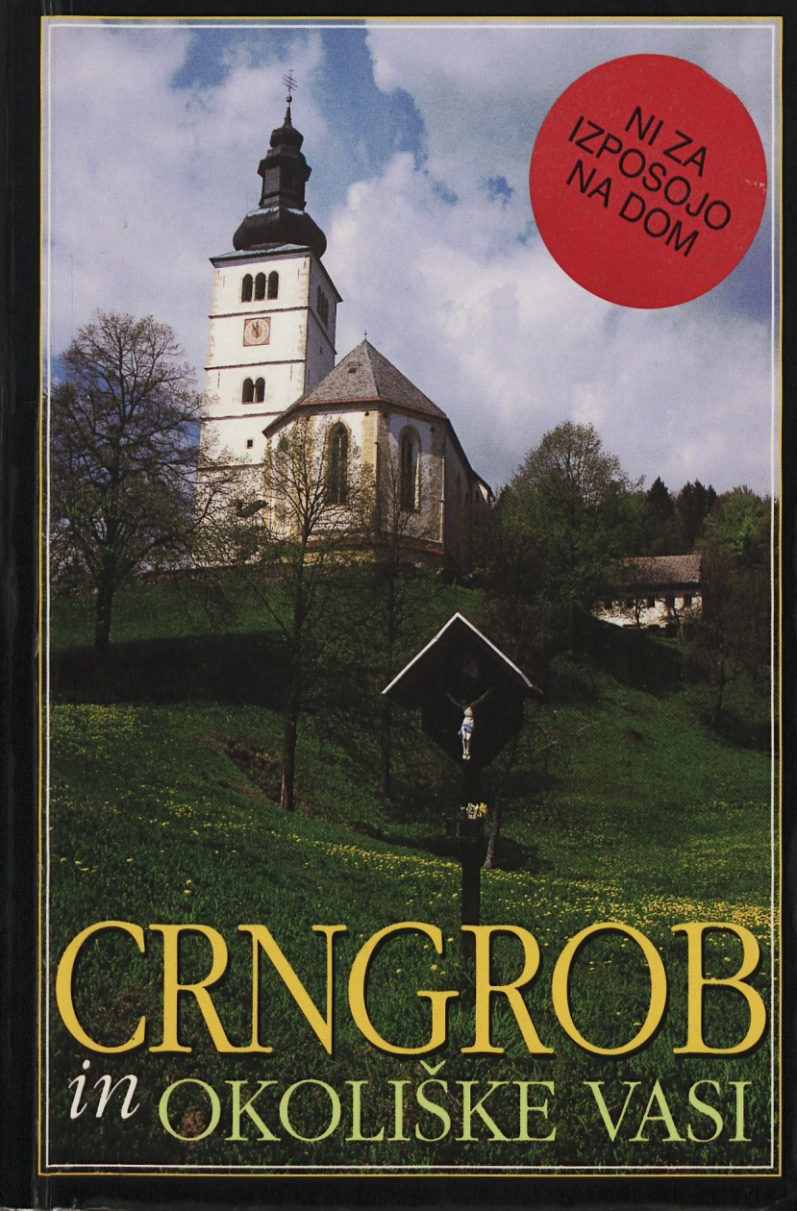

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

CRNGROB

in OKOLIŠKE VASI

VODNIKI PO LOŠKEM OZEMLJU

7

CRNGROB

in

OKOLIŠKE VASI

Društvo za ohranjanje naravne
in kulturne dediščine vasi Crngrob,
Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh,
Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica

in

Muzejsko društvo Škofja Loka

1998

Izdalo in založilo:

G

Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine
vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarje,
Šutna in Žabnica

s strokovno pomočjo
Muzejskega društva Škofja Loka
1998

G 2551

Uredniški odbor:

Alojzij Pavel Florjančič, Dušan Koman, Franc Podnar,
Ivanka Porenta-Aleš in dr. France Štukl

Uredila: Ivanka Porenta-Aleš
Lektoriral: Ludvik Kaluža

Natisnila tiskarna: Gorenjski tisk, Kranj
Naklada 2500 izvodov

Slika na naslovnici „Crngrob“ foto: Peter Pokorn

Slika na zadnji strani je kopija freske „Sv. Nedelja“, (detajl lova s sokolom)
ki jo je izdelal Marijan Tršar in fotografiral Peter Pokorn

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije,
št. 415-482/97 – mb/sp z dne 28. 4. 1997, je publikacija proizvod,
od katerih se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4 Crngrob)

CRNGROB in okoliške vasi / [uredila Ivanka Porenta-Aleš]. -
Crngrob [etc.] : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne
dediščine ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998. - (Vodniki
po loškem ozemlju ; 7)

ISBN 961-90013-1-1 (Muzejsko društvo)
I. Porenta-Aleš, Ivanka. - I. Aleš, Ivanka Porenta - glej
Porenta-Aleš, Ivanka
79446784

BESEDE K IZDAJI

IGOR DRAKSLER, dipl. inž., župan Občine Škofja Loka

Z veseljem pozdravljam izdajo 7. Vodnika po loškem ozemlju, posebno še, ker zajema enega največjih naravnih in kulturnih biserov loške občine, Crngrob z zaledjem, ki je zgodovinsko, cerkveno, upravno in kulturno navezan na Škofjo Loko.

Najprej moram izreči zahvalo vsem, ki so vložili veliko svojega truda v pričujočo izdajo, posebno urednici, ing. Ivanki Porenta-Aleš, ter vsem, ki so prispevali svoje razprave. Vsebinski razpon le-teh je zelo širok, kar je razveseljivo; od povezave starega Veiderjevega vodiča s sodobnimi pogledi do širokega tematskega razpona, ki zajema skorajda vse od raziskav podzemnih jam z živalstvom do dubovne kulturne dediščine.

Menim, da smo lahko ponosni, da se na območju naše občine nabaja tako reprezentančna naravna in kulturna dediščina. Crngrob z zaledjem je majbno območje z velikim potencialom. Ta je v sporočilu starodavne kulture naših dedov in pradedov, ki se nadaljuje v današnji čas. Ob spomenikih, ki so jih zapustili, se od njih lahko učimo spoštovanja do tiste dediščine, ki je trajna. Ni naključje, da jih danes na novo odkrivamo in v njih spoznavamo vrednoto. Del potenciala so tudi tukajšnji prebivalci, ki so še danes najboljši obranjevalci kulturnih in naravnih vrednot. Lahko rečem, da v Crngrobu z okolico naletiš na prijaznost, domačnost, ki privlači. Le kratka pot iz mesta, pa že doživiš prijeten mir, v katerega se z veseljem vračaš.

Pričujoča izdaja je pomemben prispevek k poznavanju naše občine, zato jo priporočam v branje vsem, posebno pa še občanom Škofje Loke.

Igor Draksler

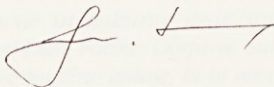
BESEDE K IZDAJI

VITOMIR GROS, dipl. inž., župan Mestne občine Kranj

Vasi, obravnavane v pričujočem vodniku, so kljub meji med občinama Škofja Loka in Kranj povezane na več načinov. Imajo marsikaj skupnega iz bogate zgodovine škofjeloškega gospostva, kar se v navadah in načinu gospodarjenja, predvsem kmetijskega, pozna še danes. Tudi geološka sestava je na celotnem območju podobna in znamenito najdišče mineralov okoli Crngroba se razprostira na obe strani občinske meje. Zanimiva je tudi občinska meja, ki malokje poteka na tako čuden način, saj se plazi med hišami, po cesti in celo med cerkvijo in pokopališčem. Zanimiv je tudi primer Gasilskega društva Žabnica, ki deluje na obeh straneh meje. Povezani pa so bili ti kraji na žalost tudi v dneh po drugi svetovni vojni, ko so vodili ujetnike z železniške postaje Žabnica v Crngrob, kjer je marsikateri dočakal žalosten konec.

Zaradi takih neslučajnih slučajnosti je izdaja vodnika Crngrob in okoliške vasi toliko bolj pomembna. Prepričan sem, da so avtorji člankov izkoristili svoje bogato znanje. Za Mestno občino Kranj je izdaja tega vodnika pomembna tudi zato, ker je prav sedaj v pripravi prospekt sosednje krajevne skupnosti Jošt, ki se razprostira na vzpetinah nad Crngrobom. Mestna občina Kranj se trudi, da bi pohodništvo iz doline razpršili na več smeri, prav gotovo je zanimiva tako smer iz Žabnice ob Suhi kakor smer čez Crngrob proti Planici in naprej.

Vitomir Gros

VODNIKU NA POT

Sedmi Vodnik po Loškem ozemlju "CRNGROB in okoliške vasi" je pred vami.

Pred 62 leti je izšel "Vodič po Crngrobu", avtorja dr. Janeza Veiderja, in 36 let je že minulo, odkar je bil natisnjen "Crngrob" avtorja Franceta Steleta. Obe knjižici sta že davno razprodani. Obiskovalci Crngroba pogrešajo knjižico o Crngrobu in si jo želijo. Torej je ta vodnik že desetletja manjkajoča knjižica, ki bi pomagala vaščanom, romarjem in turistom spoznati naravne in kulturnozgodovinske vrednote teh krajev.

Crngrob je majhna vas s pomembnim kulturnim spomenikom – cerkvijo Marijinega oznanjenja. Kako lep je pogled nanjo, ko se ozreš iz daljave čez vasice, nanizane ob robu Sorškega polja! Kako si popotnik, ki je že v vasi, razlaga majhnost vasi z veličino cerkve? Kaj vse cerkev odkriva obiskovalcu, ko si jo ogleduje, ko vstopi vanjo ali ko v njej moli? In kakšen čudovit razgled mu odkrije, ko se povzpne v njen zvonik? Vsa ta vprašanja in spoznanja nosim v sebi že iz mladosti. Z njimi se je z leti porodila zamisel o ponatisu "Vodiča po Crngrobu".

Po zgledu Vodnikov po loškem ozemlju sem v mislih iskala avtorja, ki bi dodal nova spoznanja k Veiderjevemu delu. Prvi, ki sem ga prosila, je to odklonil, drugi je bil ponudbe vesel. Vsak izmed šestih dosedanjih Vodnikov po loškem ozemlju prinaša drugačno vsebino. Poudarek sedmega vodnika bo na crngrobski cerkvi, ki ni le stavbni in likovni spomenik prvega reda, ampak je kot "dominantni motiv, pojem v krajinski sliki loškega prostora", ki sega čez občinske meje.

Tej pokrajini posvečamo to knjižico.

Hvala Društvu za obranjanje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, Sveti Dub, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica, da je spoznalo, da bi pogostejše knjižne izdaje, ki bi govorile o vrednotah teh krajev, doprinesle k boljšemu uzaveščanju kulturnih vrednot in lepšemu bivanju v domačih krajih, ter vzelo projekt ponatisa za svojega.

Po krajšem posvetu z urednikom Loških razgledov smo se, s predsednikom in tajnikom Muzejskega društva in z že izbranim avtorjem, sestali

kot uredniški odbor. Zaupali so mi povezavo med obema društvoma in uredništvo vodnika. Odločili smo se za ponatis izvornika "Vodič po Crngrobu", s katerim želimo poudariti veličino Veiderjevega dela, in k temu prispevati še spremembe, dopolnitve in novosti v spoznanjih o Crngrobu do današnjega dne.

Pričujoči vodnik smo oblikovali v dveh delih. Prvi del prinaša najprej Besede k izdaji, Vodniku na pot in kratek življenjepisni zapis o dr. Janezu Veiderju; pripravil ga je predsednik Muzejskega društva Škofja Loka, ki je avtorja prvega Vodiča še osebno poznal. Temu zapisu sledi ponatis Veiderjevega "Vodiča po Crngrobu" v celoti. Dodana so mu pojasnila o redakcijskih posegih v Veiderjev „Vodič“ in kratek življenepis založnika. Prvi del zaključujejo nova spoznanja o Crngrobu izpod peresa Dušana Komana.

Drugi del prinaša domoznanske zanimivosti o Crngrobu in vaseh v njegovi okolici v naslednjih prispevkih:

Prvi opisuje nastajanje različnosti tal v širši okolici Crngroba, omenja zakraselost sveta, vodno bogastvo in "crngrobski diamant". Zanimiv je prispevek o jamarstvu in podzemnem živalstvu, ki zakraselost tega sveta še potrjuje. Naslednji prispevek nas seznanja z življenjem naših prednikov po vaseh skozi stoletja vse do današnjih dni. Sledijo še drugi krajši prispevki o domoznanskih zanimivostih teh krajev. Da bi to pokrajino še celoviteje prikazali, nismo smeli izpustiti pestrega prepletanja gozdnih združb. S tem in z naslednjimi prispevki lahko spoznamo, da nam je narava zaupala zdravo, lepo in bogato pokrajino, v kateri je živelo in še živi več pomembnih ljudi. Povzetek iz župnijske kronike govori o obnovitvenih delih na crngrobski cerkvi in dubovnih dogajanjih v Crngrobu.

Sedmi Vodnik po loškem ozemlju zaključujemo z napotki za turiste, s seznamom usebine, barvnih fotografij in sponzorjev.

V imenu vseh krajanov naših vasi in v svojem imenu se iskreno zahvaljujem:

- Nadškofijskemu ordinariatu v Ljubljani za dovoljenje za ponatis,
- Muzejskemu društvu v Škofji Loki za strokovno pomoč,
- vsem avtorjem za strokovne prispevke,
- lektorju za pregled prispevkov in redakcijske pripombe,
- Francu Podnarju, uredniku Loških razgledov, za nasvete pri urejanju vodnika,
- vsem sponzorjem, posebno občini Škofja Loka in Mestni občini Kranj, za finančno pomoč, s katero so omogočili izdajo tega vodnika in tako kulturno obogatili Crngrob in okoliške vasi.

Svojo posebno zabvalo namenjam članom uredniškega odbora, ki so mi s svojimi izkušnjami pomagali h kakovostni ureditvi in izdaji tega vodnika.

Tako razširjen vodnik, "Crngrob in okoliške vasi", bo bralcu in obiskovalcu ponudil celostno sliko pokrajine, ljudi in življenja po teh vaseh. Mogoče pa se bo našel kdo, ki bo že zapisanemu čez leta dodal še svoje ugotovitve, svoja odkritja, ki so se nam, ki smo pripravljali ta vodnik, na tak ali drugačen način izmuznila.

Kako močna je ljubezen do rodne vasi, je v pesmi "Crngrob" opisala Lojzka Kralj:

Lepa naša vas,
obranila si se nam v okras.
Okrog vasi gozd nam zeleni,
sred vrtovi, polja, travniki.
In velika cerkev nad vasjo,
zvonovi njeni mogočno nam pojo.
Stezice v gozdu prav vse v Crngrob držijo,
kjer Marijo crngrobsko ljudje stoletja že častijo.
Glej, popotnik, in obstani,
lepoto kraja v spomin obrani.

V ponos nam bo, če bodo zaradi te knjižice bližnji in daljni krajani, domači in tuji turisti dobro poznali naše kraje in bodo znali ceniti in varovati, skupaj z nami, naravne in kulturne vrednote za naše potomce.

Naj vsakogar, ki bo obiskal Crngrob ali katero koli vas v okolici, spremlja mir, da bo začutil utrip njenega življenja in prijazni nasmeh domačinov.

Urednica

Dr. Janez Veider 1896–1964

Dr. Janez (Ivan) Veider se je rodil 28. maja 1896 v Velikem Mengšu. Po gimnaziji v Kranju je študiral bogoslovje v Briksnu in v Ljubljani, kjer je bil posvečen leta 1921. Kot kaplan je služboval na Vrhniki od 1922 do 1927, v Škofji Loki od 1927 do 1930. Od leta 1930 do 1931 je bil župnijski upravitelj v Poljanah pri Dolenjskih Toplicah. Med leti 1931 in 1936 je bil kaplan v Stari Loki. Tega leta je odšel za ekspozita v Šentvid pri Lukovici. Leta 1941 so ga Nemci pregnali. Zatekel se je v Ljubljano, kjer je postal spiritual in katehet pri uršulinkah. Med vojno je študiral umetnostno zgodovino na filozofski fakulteti. Leta 1945 je študij končal in leta 1946 doktoriral in bil promoviran s temo o stari ljubljanski stolnici. Delo je objavil v knjižni obliki in je še danes temeljnega pomena za proučevanje podrte stolnice. Od leta 1945 do 1949 je na teološki fakulteti predaval umetnostno zgodovino. Junija 1949 so ga zaprli in septembra obsodili na šest let zapor, ki ga je v celoti odsedel. Škof Anton Vovk ga je na njegovo željo poslal za župnega upravitelja v Staro Loko, ki jo je zaradi bolezni zapustil leta 1963. V novi župniji na Pečeh pri Moravčah je bil malo časa. Petnajstega maja 1964 je v ljubljanski bolnišnici umrl za rakom.

Gospodov rod izhaja s Tirolskega. Bil je likovno nadarjen. Znal je risati in je bil ves predan umetnosti. Že na Vrhniki je zbral manjšo zbirko eksponatov, ki jo je pozneje dopolnjeval in zapustil semenišču. Posebno na loškem ozemlju je pomagal banovinskemu konzervatorju, dr. Francetu Steletu, pri odkrivanju fresk v Bodovljah, na Jamniku in predvsem v Crngrobu. Raziskoval je življenje kneginje sv. Heme-Eme in še veliko pisal iz svoje druge, umetnostnozgodovinske stroke na kamniškem področju.

Za Ločane je prav gotovo najbolj zanimivo njegovo delovanje v Loki in Stari Loki. Kot starološki kaplan je po vzoru svojega učitelja in prijatelja, dr. Franceta Steleta, izdelal umetnostno topografijo dekanije Stara Loka (danes Škofja Loka). Rokopis so mu med vojno Nemci uničili, kar mi je večkrat žalosten pripovedoval. Po prihodu iz zapor ni imel več volje in ne moči, da bi delo obnovil, saj se mu je zapor poznal fizično in psihično. Kadar sva se pogovarjala o freskah in zgodovini, se je pa

kar razživel. Pokojni župnik je imel v Stari Loki bogato strokovno knjižnico, ki so jo uvrščali kmalu za znanima knjižnicama amaterskih umetnostnih zgodovinarjev Viktorja Steske in Avgušтина Stegenška. Žal se zbirka ni ohranila kot celota. Najlepšo karakteristiko mu je dal nadškof dr. Jožef Pogačnik, ko je ob smrti zapisal v Nadškofijske okrožnice: "Bil je vseskozi goreč duhovnik, neutrudno delaven". S pričujočim ponatisom Vodiča po Crngrobu smo se skušali dr. Veiderju vsaj malo oddolžiti.

Viri:

Nadškofijske okrožnice, št. 8/1964, 19. junij 1984; Šematizem Ljubljanske nadškofije 1993; Slovenski biografski leksikon 1982, zvezek 13, str. 386–387.

dr. France Štukl

*Kader sim biv pervizb islit,
Smo preieli ljubiga myrv dar; 1763.,
O Bog! dai, kir sim sdei prelit,
De bi tud' ga vsbvala vsbaka stvar; 1807.*

Na nasprotni strani pa tako-le:

*H' Zbasti Marie ozhem smeram peti
Inu vsim vernim glassnu rasodeti,
De Jezus bo roko stegnou
Ino moie dobrutnike vsse posbegnou.*

Najstarejši slovenski napis na zvonu, objavljen v knjigi Franc Pokorn, LOKA, prenatís revije DOM IN SVET, 1894, letnik 7, uredil Alojzj Pavel Florjančič, 1995

Crngrobška cerkev.

JANEZ VEIDER:

V O D I Č P O C R N G R O B U

ČUDODELNA CRNOGROBSKA

MARIJA

1936.
ZALOŽNIŠTVO FRANC KOKALJ
ŠKOFJA LOKA

Uvod.

Od nekdanj že je bil Crngrob privlačna točka romarjem in izletnikom. Saj leži tako vabljivo na mali vzpetini, da se vidi daleč po Sorškem polju. Ko prideš do cerkve, se ti odpre prekrasen razgled. Vidiš snežnike, potem rodovitna polja, prijazne vasice z belimi cerkvicami. Res, naši predniki so bili pravi mojstri pri izbiranju krajev, kjer so postavili svoje cerkve. Tako so poskrbeli za svoj dušni oddih notri v cerkvi, telesni oddih pa jim je nudila lepa okolica in krasen razgled. Zato se ne čudimo, da je bil Crngrob vedno obiskan. V poletju 1935. se je slava Crngroba še bolj razširila, ko je spomeniški urad dal nakriti starodavne freske. Od tedaj ima Crngrob še več obiskovalcev, ki pridejo počastit crngrobško Marijo, pa si obenem že ogledati bogate zanimivosti, ki jih hrani cerkev. Tem obiskovalcem je namenjena ta knjižica kot vodič po Crngrobu, ki jim bo skušal v poljudni obliki pokazati in razložiti vse njegove znamenitosti.

Vodič bo skušal biti kolikor mogoče poraben. Zato mu je pridejan zemljevid okolice Crngroba. Zemljevid kaže vsa pota, ki pripeljejo romarja ali izletnika do cerkve. Na njem so razvidne tudi druge zanimivosti, ki si jih obiskovalec more spotoma ogledati, n. pr. svetoduško cerkev z lepim zlatim oltarjem, žabniško s Tomčevim oltarjem in Grilčevo oltarno

sliko, bitenjško z zanimivim lesenim stropom, gotskimi freskami in zlatimi oltarji. Izredna zanimivost je Ajmanov grad, ki hrani bogato zbirko starin, zlasti prekrasna dva portreta slavnega Savoye, v grajski kapelici pa je Jelovšek naslikal ljubezniv oltarček. – Turist se bo nad Crngrobom lahko povzpел na hrib, na Planico, kjer angel Gabrijel pozdravlja crngrobško Marijo, ali na Križno goro, kjer bo občudoval krasni gotski prezbiterij s freskami iz življenja prvega freisinškega škofa Korbinjana in sv. Urha. – Tudi cesta proti Stari Loki, ki jo je sredi 19. stol. zgradil podjetni dekan Kramar, nudi več zanimivosti, o katerih govori knjižica.

Pri popisovanju crngrobških zanimivosti se Vodič drži zgodovinske metode, tj. umetnine so popisane v tistem redu, kakor so nastale. Na ta način postanejo posamezni predmeti bolj razumljivi, ko čitatelj zasleduje v njih ves zgodovinski razvoj crngrobške stavbe. Res je morda vsled tega ogledovanje cerkve nekoliko obteženo. Zato pa ima knjižica navodilo, kako naj se cerkev ogleduje. Priložena skica mu kaže zapovrstni red, kje naj začne in kako naj nadaljuje z ogledovanjem cerkve.

Tako upa knjižica, da bo čitatelju res vodič po našem zanimivem Crngrobu.

1. Prva romanska cerkvica (okrog 1250.)

Crngrob – čudno ime, ki že samo priča, kako staro mora biti to svetišče. Zanj je več razlag. V listinah se imenuje Ehrengruben. Zato so nekateri mislili, da pride ime od nemškega Maria zu Ehren in Gruben, kar pomeni cerkev Mariji v čast v kotlini.

Toda vsi vemo, da Crngrob ne stoji v kotlini, temveč na prijaznem gričku, s katerega se nudi prekrasen razgled daleč na okoli. Zato bo bolj verjetno mnenje mons. Steske, ki pravi, da Ehrengruben pomeni v listinah jamo, kjer so v starih časih kopali pesek. Torej bi bila prvotna crngrobška cerkev zidana nad tako staro jamo za pesek, kar bi bilo vsekakor mogoče.

Kdaj je bila sezidana in kakšna je bila prva cerkev, nam je raziskovanje ob priliki odkrivanja fresk prineslo popolno jasnost. Bila je to nizka in kratka romanska cerkvica, stoječa na mestu sedanje severne ladje. V dolžini se je začela v sredi sedanje ladje, bila za polovico nižja kot sedaj in se je končavala s tisto steno, ki še stoji za stranskim oltarjem sv. Martina. Tu je bil tudi prvotni veliki oltar. Ta cerkvica je stala že v sredi 13. stol. Bila je poslikana okrog leta 1300. Od te cerkvice sta se nam ohranili dve steni, ki so ju pri povišanju in podaljšanju cerkve obdržali. Z njima vred so k sreči ohranili tudi slike. To je prva in najstarejša plast slik. Predstavlja cel izrazito

marijanski ciklus. Začne se sredi sedanje severne stene in sega nekako do sredine sedanje višine stene. Prva slika predstavlja Oznanjenje. Vendar se je ohranil samo angel, ki je čudovito lepo risan v plemenitih linijah in krasnih barvah. Marijo so uničili že v gotski dobi, ko so izdolbli okno. Nato sledi Rojstvo. Tudi tu se ležeča Marija z Detetom ni ohranila, pač pa vidimo sedečega Jožefa, ki se opira na palico. Na glavi ima izredno zanimiv srednjeveški klobuk, ki obstoja iz trikotniških krajev, na katere je poveznjena visoka in ozka piramida. Jožefu na desni je močno razkoračen pastirček s kapuco na glavi in batom v roki. Pred njim bežijo preplašene ovce, nad njimi pa dva angelčka z napisnimi traki oznanjata veselo novico. – Naslednja slika, najbrže Trije kralji, je skoro vsa uničena. Nekaj posebnega je zadnja slika na severni steni: Marijina smrt. Na postelji leži mrtva Marija. Okrog nje so zbrani apostoli. Sv. Peter, odet v duhovniško štolo, opravlja obredne molitve. Nad posteljo je viden Kristus, ki drži v naročju Marijino dušo v podobi male deklice s krono na glavi. Na vrhu so spet angelčki. Marijanski ciklus se nadaljuje in končuje na povprečni steni za oltarjem sv. Martina, ki stoji pravokotno na prejšnji steni. Ta stena je ostanek slavoloka romanske cerkvice. Tu je tik za oltarjem slika Marijinega kronanja. Toda tu nastopi zanimiv slučaj. Slika kronanja je vidna le do kolen sedečega Jezusa in Marije. Nad kolena pa je prišla na dan druga slika Križanja, ki je morala biti slikana še pred Kronanjem. Tu vidimo Križanega močno razgibanega, pred njim na levi stojijo tri osebe z lepimi obrazi.

Osebe na desni križa so uničene. Ta slika nam kaže, da je bila cerkvena najprej poslikana samo na slavoloku in morda v apsidi, v ladji pa je bila prvotno bela, kar priča zglajena bela plast pod opisanimi slikami. Ko so tudi ladjo poslikali, so preslikali tudi slavolok, da so bile slike vse marijanske. Marijanske slike so postavljene v zanimivo slikane arkade s krogovičevjem, stolpiči in strehami. Pri sliki Križanja, oziroma Kronanja Marijinega, se neha stara stena, ker so pri prezidavi porušili romansko apsido, ki se je začela na tem mestu. Te, na suh omet zgotovljene slike, so torej dragoceni ostanek prvotne romanske cerkvice. Spadajo v tako imenovani zgodnjegotski risarski slog domače delavnice.

Ta cerkvena, vsaj iz srede 13. stoletja, je bila majhna. Dolga je bila samo 8 m in dobrih 7 m široka, visoka pa 3 m. Med sedanjim stranskim oltarjem sv. Martina in prižnico je stal veliki oltar. Nahajal se je v romanski apsidi, tj. okrogli kapelici, ki je bila prizidana pravokotnemu prostoru za vernike. Strop je bil lesen. Severna stena je bila brez oken in vsa poslikana s prej popisanimi še ohranjenimi slikami iz Marijinega življenja. Poslikan je bil slavolok in nanj prislonjena apsida z velikim oltarjem. Južna stena je imela majhna romanska okna, ki se kakor tudi apsida niso ohranili. Kakšna je bila prvotna Marijina milostna podoba v tej cerkvi, žal ne vemo, ker se nam ni ohranila. Gotovo je bila slikana na steno za oltarjem. Vhod je moral biti v pročelju, zvonik je bil najbrže lesen, prislonjen na streho. To je bila vsekakor ljubka cerkvena, ki se je ljudstvu zelo priljubila.

2. Druga zgodnjegotska cerkev (okrog 1350.)

Prva cerkvica je kmalu postala premajhna. Prebivalstvo se je namreč povečalo, ko je freisinški škof Emiho 1283. v okolico Crngroba (Bitnje, Dorfarje) naselil med redko naseljene Slovence nemške Bavarce. Tudi ti so gotovo vzljubili crngrobško božjo pot. Zato so okrog leta 1350. dosedanji cerkvici odstranili pročelje ter podaljšali njeno ladjo za polovico. Širjava je ostala še ista, pač pa so njeno višino za polovico povišali. Tudi sedanja ladja je imela raven lesen strop. Apsida z velikim oltarjem je ostala stara, kakor tudi obe krajni steni ladje, le da so ju podaljšali do novega pročelja. Temu pročelju so prizidali ob vogalu proti Loki zvonik, čigar obkrajni kameniti rob je sedaj viden pod lopo. Prav tako se dobro vidi pod lopo pročelje te druge cerkve. Oproščen je iz ometa njen zgodnjegotski kamenit portal, ki je imel ob krajeh po eno okence. Desno se je k sreči tudi ohranilo in je sedaj vidno. Je zelo lepo to okence, okrašeno z marmorirano slikarijo in lepim zgodnjegotskim kamenitim krogovičevjem. V okencu je viden tudi najstarejši romarski podpis, ki v latinskem jeziku pravi, da sta 1410. tu bila Friderik z Gabrielom iz Kranja.

Še eno izredno zanimivost ima pročelje druge cerkve: cel ciklus krasnih slik iz Kristusovega življenja. Razvrščene so v trikotu, ki se začne kmalu od tal, in se končajo v ostrem kotu na vrhu pročelja, ki je sedaj že pod cerkveno streho vsled pozneje prizidane sedanje lope. Slike so najstarejši primer furlansko-kranjsko-koroškega slikarskega kroga, ki je imel kmalu nato prav v Loki važno izhodišče. Izvršil jih je

kmalu po letu 1350. neznan mojster pod močnim vplivom slavnega slikarja Giotta, ki je par desetletij preje umrl. Za izgled so mu bile Giottove slike v Areni v Padovi. Slike so sorazmerno dobro ohranjene. Barve so preproste, osebe plemenite, zelo krasni pa so obrazi. Vsaka slika je od druge ločena po lepem slikanem kozmatičnem okvirju, ki posnema mozaik. Začno se slike v vrhnjem kotu pročelja, ki je, kot omenjeno, sedaj viden le v podstrešju. Tu je najprej slika Zadnje večerje. Kristus sedi prav na vrhu, le žal da se njegova glava ni ohranila. Odet je kot pri ostalih slikah v belo oblačilo. Zelo izraziti sta Jezusovi roki, vidni iz bogato nagubanih rokavov. Desno stiska k sebi. Na njej sloni globoko sklonjen sv. Janez. Levico je Gospod stegnil čez mizo in nudi na nasprotni strani sedečemu izdajavcu grižljaj kruha. Vsi apostoli imajo plastično izsekane nimbe, tudi Iškarijot. Nimb takrat še ni veljal izključno kot znak svetništva, temveč bolj dostojanstva. Apostoli so upodobljeni večina v profilu, le eden gleda naravnost. Trije, gledavcu najbližji, kažejo hrbet, srednji med njimi kaže sploh samo zadnjo stran glave z lasmi prav po načinu slikarja Giotta. Zanimive so kretnje sedečih oseb. En učenec dviga kozarec, drugi pije. Par obrazov je mladostnih, dva starčka vsa siva, ostali so srednjih let. Na belo pogrnnjeni mizi stoje tri velike sklede, v vsaki je po ena riba, morda znak Evharistije. Pod to prvo sliko zadnje večerje so razvrščene tri slike. Tudi te so še vidne deloma pod streho, deloma že v lopi. Prva od leve predstavlja Oljsko goro. Slika je v kompoziciji prekrasna. Tu je Kristus popolnoma ohranjen ter je z angelom to-

lažnikom viden pod streho. Kako ganljivo lep je njegov trpeči obraz. Angel je odet v lepo haljo duhov. Zelo dobro je zadeta noč z značilnim temnomodrim ozadjem. Levi del slike, ki sega že v skrajni kot pročelja, je viden pod lopo. Predstavlja slikovito izrazito giottovsko skupino spečih učencev. Vsi se zavijajo v bogato nagubane plašče. – Srednja slika v tej drugi vrsti je kvadratična in nam predstavlja Judežev poljub in ostale istočasne dogodke na Oljski gori. Vendar je ta in naslednja slika precej zabrisana. V ozadju so vidni vojaki v značilnih koničastih čeladah. – Tej sliki sledi spet obkrajna in predstavlja Kristusa pred Pilatom. Na levi stoji Zveličar zvezan, za njim vojaki, vidni le po čeladah. Pred njim tožniki, ki kažejo nanj s prsti. Zelo zanimiva je postava Pilata, od katerega je ohranjen le spodnji del. Napravljen je kot srednjeveški knez-sodnik. Na nogah ima bele opanke z belimi, daleč naprej štrlečimi koničastimi konci. Nogi, oblečen v triko, drži prekrižani. Glavo mu žal zakriva prizidana lopa. Pač pa se slika pod streho spet nadaljuje in nam kaže krasno postavo Pilatove žene, ki je napravljena kot kraljica s krono na glavi, kakor so jo v srednjem veku navadno slikali. Pod temi tremi slikami sledi še tretja vrsta kvadratičnih slik, ki so izmed vseh najbolj ohranjene tudi v svežih barvah. Prva od leve je brez dvoma predstavljala Bičanje, a so jo poznejša vrata docela uničila. Nato sledi Kronanje. Dogodek se vrši v strašni srednjeveški mučilni celici (Folterkammer), ki je vsa prepleskana krvavordeče. Gospod sedi napravljen – značilno – v belo oblačilo z rokavi. Rablja mu pritiskata krono na glavo. –

Naslednja slika kaže plemenito postavo Kristusa, nosečega križ. Tu in pri naslednjih treh slikah je Kristus izredno lepo ohranjen tudi v barvah. Nalahko se sklanja pod težo križa. Osebe pred njim (vojaki) v gornjem delu niso ohranjene. – Nato sledi Križanje. Ohranjeno je v celoti. Zelo realistično slikano telo Kristusovo se začne takoj pri tleh. Glavo je že nagnil na desno. Tu mu stoji žalostna mati, ki pretaka krvave solze, kar opazimo tudi na dveh sledečih slikah. V bridki žalosti naslanja obraz na v molitev sklenjeni roki. Oblečena je v temno krilo, čez glavo in po vsem telesu je ogrnjena s svetlejšim plaščem v mirnih gubah. Njej nasproti stoji Janez, čez pas upognjen. Roki pritiska na obraz v nemi grozi. Slika križanja se odlikuje po svoji mirnosti in globokosti. Križanju sledi ganljivo Snemanje s križa, ki ga moremo tudi imenovati Objokovanje Kristusa. Oddelek slike desno od Kristusa zakriva novejši obok lope. Lepo je ohranjen Kristus, ki je na polovico že snet s križa. Sklonjena glava je sicer mrtva, a še vedno neizmerno lepa in častitljiva. Čez pas opira mrtvo telo Gospodovo resen starček z belo brado in dolgimi sivimi lasmi (Nikodem). Za njim stoji sklonjena žalostna Mati. Z obema rokama drži Sinovo desnico in jo objokuje. Prekrasen je njen v grenko žalost potopljen obraz. Za Marijo stoji pokoncu Janez in pobožno sklepa roki v molitvi. Zdi se, da se je že umiril v strašnem trpljenju. Zelo zanimiva je zadnja slika v tej vrsti. Predstavlja Kristusov pokop. Ker je ta slika obkrajna, je zelo spretno skombinirana v obkrajni kot trikotniškega čela cerkvenega pročelja. Prav v kotu je spet viden starček

Nikodem, ki ima opraviti pri Jezusovi glavi. Gospod leži raztegnjen vrhu sarkofaga. Spodnji del telesa je pokrit s tenčico. Roki sta prosti. Desnico mu spet dviga žalostna Mati, kot da se kar ne more ločiti od Sina. Marija stoji za sarkofagom in je vidna od prsi dalje. Spet tu občudujemo njen krasni obraz, ki ga nagiba proti ležeči Kristusovi glavi. Kako nekaj edinstvenega je ta obraz Gospodov. Veličastvo častiljive smrti je razlito na njem. Nekaj posebnega je na tej sliki Magdalena. Sedi spet po giottovsko čisto spredaj pred gledavcem, ki mu kaže hrbet in zadnjo stran glave z dolgimi valovitimi lasmi. Desnico je dvignila in se s palcem dotaknila Kristusove rane na levi roki, ki počiva Gospodu na njegovih prsih. Za Marijo je brez dvoma stal Janez, ki se ni ohranil. Prav tako se ni ohranila obkrajna oseba ob nogah Kristusovih (Jožef Arimatejec). Le njegova desnica je vidna, s katero ima opraviti ob nogah Jezusovih, ki jih povija v tančice. – Nižje od te vrste slik sledi zadnja, četrta vrsta. Ta je bila zelo spretno razvrščena med portalom in dvema obkrajnima okencema. Te slike so najslabše ohranjene, ker so bile pač najbolj izpostavljene vsled svoje nizke lege. Začno se slike na desni strani tik ob sedanjem gotskem glavnem portalu. Prav ta portal je uničil polovico prve slike Vstajenja. Ohranjeni sta le ženi, ki sta šli grob obiskat. Nato sledi Vnebohod. Apostoli kleče na desni in levi. Vmes so vidne v višavi noge v nebo hitečega Kristusa. Zaznatna sta tudi še angela. – Naslednja slika ni več zaznatna. Morda je predstavljala Prihod sv. Duha. Tudi ostale slike se več ne razločijo. Tako je torej bilo pročelje druge crngrobške cerkve.

Že sem zgoraj omenil, da je bil pročelju prizidan zvonik. Tudi njegova sprednja stran je bila podobno poslikana kot pročelje. Od te slikarije se nam ni ohranilo drugo, kot slikani vrhnji obročni pas pod sedanjo streho nad lopo in barvana plast od prvotnih slik, ki se javlja na odbitih mestih slike, ki je sedaj na tem mestu in ki jo bom, kot zanimivost svoje vrste, popisal pozneje. Ni izključeno, da so bile od istega Giottovega posnemovavca poslikane tudi ostale zunanje stene. Od njih se je ohranila le severna vzdolžnica. In ta res kaže pičle sledove nekdanjih slik, ki pa jih je mrzli sever v skoraj šestih stoletjih docela izmil.

Videli smo, kako elegantno je bila okrašena zunanjščina druge crngrobske cerkve. Poglejmo torej še njeno notranjščino. Široka je bila cerkev prav toliko kot prva, namreč 7 m, dolga prav toliko kot sedanja ladja, 16 m, visoka pa dobrih 5 m. Kot že omenjeno, je bila tista polovica cerkve pri velikem oltarju kar privzeta od stare cerkve, le da so jo za polovico zvišali. Imela je kakor prva raven lesen strop. Nenavadno je, da je bila zunanjščina druge cerkve bogatejše poslikana kot notranjščina. Novozidane polovice sploh niso poslikali. Pač pa so slikali znova staro polovico v bližini velikega oltarja. Ko so poviševali stare stene, so več ali manj pokvarili v začetku popisani marijanski ciklus slik in treba je bilo misliti na novo poslikanje. Med tem je preteklo kakih 50 let, kar je verjetno italijanski Giottov posnemovalec tako srečno okrasil pročelje. Spet so dobili novega mojstra, in sicer spet iz furlanske šole, ki se je sicer še naslanjal na Giotto, a ne tako neposredno kot prvi. Ta

furlanski umetnik je torej okrasil drugo crngrobško cerkev v notranjščini okrog velikega oltarja in sicer okrog l. 1400. V ta namen je ometal in zakril popisani marijanski ciklus, ki je bil torej nad 500 let pod beležem. Na nov omet je naslikal nov ciklus, ki je v barvah mnogo živahnejši od onega na pročelju. Obsegal je dve vrsti slik, zgornjo, ki je segala do ravnega stropa, in spodnjo, ki se je začela dober meter od tal. Vrhnja vrsta je podajala spet podobno kot zunaj na pročelju pasijonski ciklus. Slike so bile skoraj kvadratične, vrsteče se ena za drugo in ločene med seboj po slikanem okvirju. Na severni vdolžnici je bilo od velikega oltarja nazaj šest zaporednih vrhnjih slik. Ni dvoma, da so predstavljale isto vrsto pasijonskih dogodkov kot zunaj na pročelju, čeprav se nam jih je sorazmerno malo ohranilo. Tik oltarja je bila Zadnja večerja, nato Oljska gora, ki se nista ohranili. Ohranjena nam je naslednja slika, zelo slikovita in živahna: Jezusa primejo. Bistveni deli so vsi vidni, le spodaj in na desni nekaj slike manjka. Središče slike tvori Kristus z idealiziranim mladostnim obrazom z nežno bradico (kot sploh slikajo Kristusa furlanski mojstri tudi pri drugih loških delih, zlasti pri sv. Lovrencu). Ima velik zelen nimb s križem. K njemu se pritiska izdajavec, ki ga objema. Svoj, za to šolo tipičen obraz z brado in dolgimi lasmi je pritisnil na Gospodovo lice. Istočasno je stegnil Kristus desnico proti tlom in je z nepopisno nežno gesto pritisnil nazaj uho Malhu, ki kleči na tleh in dviga roko. Kristusu za hrbtom stoji proč obrnjen Peter, ki osramočen potiska meč v nožnico. Ima sivo brado in lase. Med Jezusovo in Judovo glavo je vi-

den del obraza mladostnega apostola (Janez). Judi za hrbtom stoji mladenič s preplašenim obrazom in brez nimba, gotovo oni mladenič z rjuho, o katerem piše evangelist, da je gol zbežal. Za mladeničem je skupina vojakov z značilnimi koničastimi čeladami, od katerih je eden dvignil oboroženo pest in jo položil Kristusu na glavo. Od naslednje slike, Kristusa sodijo, se je ohranila le malenkostna draperija oblek. Pač pa je zelo lepo ohranjeno Bičanje, ki mu le v levem spodnjem voglu manjka nebitven del. Kakor na pročelju Kronanje tako se tudi tu Bičanje vrši v mučilni celici. Njeni obkrajni steni sta rdeči, na sredi stoji zelenkast steber. Nanj je privezan pokonci stoječ Zveličar in sicer tako, da mu je vidna le desna polovica telesa in obe zvezani roki, ter cel obraz, ostalo je skrito za stebrom. Zelo lep je njegov bolesten obraz. Na desni je široko razkoračen rabelj v dokolenskem krilu. S hrbtom je obrnjen h Kristusu, pa tudi glavo je nazaj k njemu obrnil. Obraz mu je pravi zločinski tip. S silnim zamahom si je dvignil bič z vrvicami in kroglicami nad glavo, da zamahne po žrtvi. Naslednja slika, poslednja na tej steni, je predstavljala Kronanje. Ohranil se je le vrhnji rob, ker so tu že v gotski dobi vstavili šilasto okno. Ni dvoma, da se je ciklus nadaljeval na nasprotni steni. Tu so bile – vsled oken – mesto šest le štiri slike, ki so predstavljale brez dvoma: Jezus nese križ, Križanje, Snemanje in Polaganje v grob.

Pod opisano vrhno vrsto je furlanski mojster razporedil še spodnjo vrsto slik. Dočim so bile vrhnje naslikane na oni del stene, ki je bil povišek stare romanske stene in so se zato na

nov omet dobro prijele, je spodnja vrsta baš pokrila prvotno slikarijo – popisani marijanski ciklus. Te nove slike se na že poslikano gladko podlago niso dobro prijele ter so tekom časa deloma same odpadle, deloma jih je uničil naslednji slikar, ki ga bomo še opisali. Tako se je od spodnje furlanske vrste ohranilo tako malo, da niti ne vemo, kaj so predstavljale slike. Le dve izredno lepi glavi mladostnih svetnic s kronami na glavi se je snelo za muzej. Takšna je torej bila slikarija notranjščine druge crngrobške cerkve.

Kaj pa oltarji in milostna podoba? Brez dvoma so ostali kar trije oltarčki iz prve cerkve. Obstojali so iz preproste romanske menze. Mesto nastavka so bile slike na steni, od katerih ena, ona od levega stranskega oltarčka, se nam je celo ohranila ter predstavlja prav prva Križanje in čez njo druga Marijino kronanje. Obe sliki sta bili že popisani pri marijanskem ciklu. Še čez njo je sedaj imenovani furlanski slikar napravil novo sliko, ki je izginila brez sledu. Ta oltarček je stal v kotu, kjer je sedaj oltar sv. Martina. Kaj je predstavljal nasprotni stranski oltarček, ne vemo, ker se ta kot ni ohranil. Prav tako se ni ohranila vmesna apside z velikim oltarjem. Tudi ta je bil le preprosta romanska menza in zadaj za njo na steno slikana milostna Marijina podoba, ki so jo pri podiranju stene uničili. Fresk s sten snemati takrat pač še niso znali.

3. Tretja gotska cerkev (po l. 1410.)

Druga crngrobška cerkev je obstojala dobrih 100 let. L. 1410. je še stala. To priča gori omenjeni romarski podpis na njenem takrat še odprtem okencu na pročelju. Kmalu po tem letu so sezidali tretjo, dosti večjo cerkev. Pač je to dokaz, kako priljubljena in obiskana božja pot je bila. Poglejmo, kako se je izvršila ta prezidava, ki je bila zelo temeljita. Dolžino cerkve so ohranili kar od druge cerkve, prav tako njeno višino. Pač pa so cerkev povečali v širino za polovico. Zidali so zelo praktično. Ohranili so docela severno vzdolžnico, nato steno pročelja, ki so mu zazidali portal in okenca, ker niso več harmonirala novemu širšemu pročelju. Staremu pročanju je bil prizidan, kot omenjeno, zvonik. Tudi temu so ohranili sprednjo steno, ostale tri so porušili, ker bi stale v razširjeni cerkvi v notranjščini. Pa tudi zvonikova stena in staro pročelje še ni zadostovalo za novo širjavo. Zato so k zvonikovi steni prizidali še nekaj stene. (Sedaj se dobro vidi, kje se je zvonikova stena nehala.) Tako je nastalo novo pročelje. Na sredi so mu sezidali nov še sedaj rabljen glavni portal. Mogočna kovana železna vrata so si izposodili kar od zazidanega starega portala. To pročelje je ostalo do danes, le da so v 2. pol. prejšnjega stoletja vanj vzdali še dva neokusna stranska portala. Pravega zvonika ta cerkev ni imela. Le nad velikim oltarjem je bila stena slavoloka podaljšana čez streho in v njeni odprtini sta visela menda dva zvonova, ki sta bila leta 1506. na novo ulita.

Na vzhodni strani se je cerkev končavala s tremi apsidami kot zaključki trodelne ladje.

Približen model te tretje crngrobške cerkve vidimo na sliki sv. Volbenka na Rdečem znamenju, ki ga bomo še popisali. V stene nove ladje so vstavili nekaj gotskih oken z lepim krogovičevjem. V južno vzdolžnico proti Loki so napravili tudi močno profiliran stranski portal, ki je kmalu postal najbolj rabljen, ker so glavnega skoraj zadelali z leseno lopo, v kateri so bila tudi prenočišča za romarje. Klavberjev bakrorez Crngroba iz srede 18. st. nam kaže to lopo in cerkveno obzidje, ki je imelo proti Loki tudi portal, vodeč k omenjenemu stranskemu vhodu v cerkev. Ta stranski vhod je Gosar sredi 19. stol. okrasil s freskami. Dolga in široka je bila cerkev brez absid toliko, kot merijo sedanje ladje, saj so še danes iste, namreč 15,70 m dolge, visoke srednja 6,15, južna 6, severna pa 5,65 m, široke pa srednja 5,50 m, severna 4,70 m, južna 4,80 m. Naravno je, da tako velik prostor ni mogel nositi stropa brez opore. Zato so prostor za vernike razdelili na tri ladje na ta način, da so mu postavili dve vrsti masivnih četverkotnih stebrov iz lepega rumenkastega hotaveljskega kamna. Te stebre so pri vrhu med seboj zvezali s šilastimi loki, ki so tudi iz istega kamna. Nad loki se dvigujeta še dve osrednji steni, na katerih je ležal prvotno še leseni strop nad vsemi tremi ladjami. To pričajo v zidovju še danes vidni ostanki tramov, ki so nosili strop. Ta cerkev z ravnim stropom je bila nekaj desetletij neposlikana. Ker so mesto dosedanje ene apsida napravili tri, so morali prestaviti veliki oltar na sredo razširjene cerkve. Zato so dosedanjo apsido zmanjšali, da je postala apsida stranske severne ladje. Srednji glavni ladji so dozidali novo apsido

in vanjo postavili veliki oltar. Tudi južni ladji so dostavili apsidno s stranskim oltarjem. V apsidah so bili oltarji še vedno preproste mize s slikano podobo na steni ozadja. Ti oltarji se nam niso ohranili, ker so kakih sto let kasneje, kot bomo slišali, tri apside odstranili in jih nadomestili z enojnim sedanjim prezbiterijem.

4. Četrta prezidava: obokanje tretje cerkve (pred l. 1453.)

Tretja cerkev je imela par desetletij omenjeni ravni strop. Tedaj so pred l. 1453. (tega leta so v nove oboke naslikali nove slike) odstranili lesen strop in ga nadomestili z obokanim. Lesenih tramov nosilcev niso izruvali iz sten, temveč so jih enostavno kar požagali, da so njihovi ostanki še danes vidni v stenah. Enega teh tramov so celo še nekaj pustili gledati iz stene, da so nanj obesili znano crngrobško rebro "ajdovske deklice" pri oltarju sv. Martina. Torej je rebro tukaj vsaj že od leta 1453. dalje. Da so mogli ladje obokati, so obkrajne stene precej zvišali, kar se zlasti opazi na zunanjščini severne stene. Obokali so križno, rebra in preprosti sklepniki so iz rumenega hotaveljskega peščenca. Sklepniki predstavljajo poleg rozet še plug in Jagnje božje (v severni ladji). To stanje ladij se nam je ohranilo nespremenjeno do danes, le da so bili stebri in križna rebra neokusno pobeljena, ki so se očistila, da sedaj kažejo svojo naravno barvo kamna.

Poglejmo še, kako so poslikali notranjščino tretje crngrobške cerkve. Po večini je ostala neposlikana. Le okolico prvotnega velikega oltarja ob sedanjem stranskem oltarju sv.

Martina so znova, torej že tretjič slikali. Omenil sem že, da je prvotna apsida, kjer je bil dosedaj še veliki oltar, postala stranska apsida. K njej so prislonili novo večjo za veliki oltar v sredi razširjene cerkve. Vse kaže, da je milostna kapela vendar še vedno ostala na prvotnem mestu in se ni preselila k novemu velikemu oltarju. Najbrže je milostna podoba kar ostala še stara, slikana v apsi, za prvotnim velikim oltarjem. Tako nam je razumljivo, zakaj so spet samo ta del slikali, dočim je ostala cerkev bila neposlikana. Pa tudi, če te tretje slike gledamo, zapazimo, da so okoli oltarja izrazito marijanske, kar spet kaže, da je bila v oltarju Marijina milostna podoba tudi še potem, ko so veliki oltar prenesli na novo mesto. Na tem kraju so bile takrat še vidne že popisane furlanske slike. Te so bile umerjene pod prvotni ravni strop. Ravni strop so nadomestili, kot smo slišali, kmalu z obokanim. S tem so pokvarili slike. Zato je bilo treba misliti na nove. Zdi se, da takrat niso bili ugodni časi za večje razkošje. Zato so že na pročelju zunaj, kot bomo videli, napravili le dve sliki: gregorijanskega Kristusa in sv. Krištofa. Tudi znotraj so štedili. Niso namreč poslikali vse dosedaj že poslikane stene, temveč le tisti del, ki je bil najbližji oltarju. Prejšnje, sedaj pokvarjene slike so enostavno pobelili. Pač pa so slikali tudi oni del nove južne stene te ladje ob rebro "ajdovske deklice", ki odgovarja na novo slikanemu delu severne stene. Ta del naravno dosedaj še ni bil slikan, saj je bila stena šele sedaj nova, ko so cerkev razširili in vanjo vstavili tri ladje mesto dosedanje ene. O teh zunanjih slikah

imamo k sreči točne podatke. Ohranil se je pri prvem oknu tik oltarja napis, ki ga je slikar sam izdelal. V latinskem jeziku nam pove, da je to slikarsko delo napravil v letu Gospodovem 1453. slikar Bolfgang, ki je pripisal tudi kraj svojega domovanja, ki pa je že žal tako zabrisan, da se zaenkrat ne da čitati. Poglejmo torej to zanimivo delo slikarja Bolfganga, ki je še dosti dobro ohranjeno. Le tri slike, ki so bile slabše ohranjene, so sneli za muzej, da se sedaj vidijo spodnje starejše slike. Okrog oltarja so, kot omenjeno, marijanske slike. Na loku nad apsido so se nam ohranile pač najlepše naše slikane gotske jaslice. Odbita je desna polovica, leva je krasno ohranjena. Slika je skombinirana v trikotniško čelo, ki ga tvori zadnji obok pred oltarjem in stena nad slavolokom nad apsido. Slike se je ohranila tista polovica, ki predstavlja Jožefa in Marijo, druga, uničena polovica je predstavljala ležečega Jezuščka in najbrže pred njim klečeče pastirce. Oglejmo si ohranjeno polovico slike. V levem kotu sedi sv. Jožef, oblečen v meniško kuto. Nad ognjem drži ponev z belo vsebino, ki mu je vzkipela, čeprav jo z veliko žlico v desnici skrbno meša. Njegov obraz z belo brado in lasmi je obrnjen nazaj k Mariji. Na glavi nosi velik klobuk. Proti sredi slike pomaknjena kleči prekrasna postava blažene Device. Nad krilom ima ogrnjen dolg bel plašč, ki ji v sijajnih gubah leži po tleh. Nežni roki sklepa v pobožni molitvi. Nepopisno mil je njen mladostni obraz, ki ga je nekoliko sklonila. Nepokrito glavo z dolgimi lasmi ji obdaja velik nimb, dočim je Jožef brez njega. Pred obrazom je vidna odprta knjiga, ki

jo je najbrže držal angel, od katerega so ohranjene le razprostrte peruti in ki je plaval prav nad božjim Detetom. Za Marijo in Jožefom je preprosta štalica, stoječa sredi travnika tako, da v njej raste kar trava in rožice, da se kar tu lahko paseta živinici. Pred Marijo je ležalo na tleh Dete, od katerega se je ohranil le sij. Vrhnji del slike je bil ločen od spodnjega dela po nekakšnem mestnem obzidju, nad njim pa velik angel z razprostrtimi perutmi, ki je izpolnil ves vrhnji kot slike. Od njega je ohranjena le leva perut. Na sredi je slika odbita, ker so tu začeli vstavljeni novi prezbiterij. – Nižje od Rojstva je bila upodobljena Poklonitev treh kraljev, ki so jo sneli za muzej. Spet je bil na levi sličen stoječ Jožef kot zgoraj. Spredaj je sedela na stolu veličastna Mati božja z Detetom, ki se je sklanjalo k klečečemu kralju. Ta slika je bila za polovico ožja kot Rojstvo zato, ker se je tu začela odprtina v apsidu. Slika je bila slabo ohranjena. Sedaj je tu vidna najstarejša crngrobška slika Križanja. – Poglejmo še slike na obkrajnih stenah ladje. – Na severni steni je na vrhu v oglu slikarjev patron sv. Volbenk: mladostni doprsni škof v bogatem pluvijalu, z orjaško mitro in velikim pastoralom, na katerem visi trak. V desnici drži cerkvico. Pod Volbenkom je že popisani napis slikarjev z letnico. Poleg napisa je bila lepa slika sv. Ane Samotretje z Marijo in Jezuščkom, ki so jo morali tudi sneti za muzej, ker je zakrivala starejše slike. Še nižje doli je naslikal Bolfang že sv. Martina, ki mu je sedanji oltar posvečen. Brez dvoma je ob tej sliki bila postavljena oltarna miza, da je bil tu ob steni četrti oltar, posvečen sv.

Martinu. Na zeleni pokrajini, polni cvetlic, je jezdil belega konja mladenič Martin, ki je nudil siromaku polovico plašča. V ozadju je bila drevesna pokrajina na desni, na levi grajska arhitektura. Zelo pičli so bili ostanki te slikovite freske, ki so jih sneli za muzej. Da je pred to fresko res stala oltarna menza, nam pričajo tudi vdolbine v zidu, kjer so pač bile opore za menzo. Sedaj je na tem mestu vidna slika Marijine smrti iz prve plasti slik. – Poglejmo še slike na južni steni te stranske ladje. Pri tleh sta kamenita stebra, med njima šilast lok in nad tem lokom omenjena poslikana stena, pri rebro "ajdovske deklice". Takoj nad lokom je lepa skupina štirih svetnic: sv. Katarine s krasno ohranjenim obrazom in s krono na glavi, poleg nje stoji slabše ohranjena Barbara s stolpom, nato Marjeta in nazadnje sv. Elizabeta, ki ji na levi izredno ljubeznivi Jezušček podaja košarico rož. Jezušček kleči na enem kolenu, ima ljubke kodraste laske in lepo gubasto obleko. Nad to sliko v vrhnjem voglu je upodobljen doprsni sv. Jernej z nožem v roki. Tudi partija na stropu med temi slikami je lepo ornamentalno slikana in obrobljena z deteljastim okrasnim pasom. To so torej slike Bolfangove iz leta 1453. Odlično delo spada v tako imenovani mehki gotski slikarski slog.

Omenjeno je že bilo, da so v tej tretji cerkvi stali oltarji v treh apsidah na konceh treh ladij. Oltarji so pa stali tudi drugod po cerkvi. Pisana zgodovinska poročila nam namreč pripovedujejo, kako zelo je bil Crngrob obiskan v 2. polovici 15. stoletja, prav takrat, ko je obstojala tretja cerkev. Zato je bilo pač

treba več oltarjev vsled številnih maš, ki so se tu opravljale. Pa tudi velikost cerkve same je zahtevala več oltarjev. Vsi oltarji so izginili brez sledu, razen oltarja sv. Martina, o katerem sem omenil, da je bil prislonjen k severni vzdolžnici ladje poleg kota, ki ga tvori ta vzdolžnica s steno slavloloka. Ta je vodil v severno apsidu, torej prav blizu tam, kjer stoji sedanji baročni oltar istega svetnika, le da sedaj oltar stoji ob vzhodni steni in ne več ob severni.

Oglejmo si, kako so okrasili zunanje stene te tretje crngrobške cerkve. Naravno, da so morale izginiti krasne pasijonske slike na starem pročelju, ki so jih prebelili, prav tako slike na odstranjenem zvoniku, ker niso več odgovarjale novemu pročelju. Pač pa sta dva nova umetnika okrasila novo zunanjščino s slikami. Zdaj so delali domačini, učenci znanega Janeza Ljubljanskega. Na pročelju je prišla slika na ohranjeno steno bivšega zvonika. Zato so furlanske slike na tem mestu, razen ostankov pod streho, docela izginile. Novo sliko je delal isti mojster, ki je slikal prezbiterij v Mengšu, in sicer sredi 15. stol. Tudi tu je upodobljen slični gregorijanski Kristus, le ta je tu trpeči, v Mengšu pa je evharistični. Vendar ima crngrobška slika nekaj tako svojskega, kot do sedaj še nobena znana slika, ne pri nas in ne drugod. Osrednja slika Kristusa je namreč obrobljena s celim ciklom drobnih sličic, ki nam silno nazorno in zanimivo kažejo življenje ljudi v sredi 15. stol. V desnem voglu spodaj odpira peklenški zmaj žrelo, da pogoltne grešnike v večno pogubljenje. Slika je pridiga, ki je hotela

pobožnega romarja poučiti, s kakšnimi deli ne sme Kristusa, ki je toliko zanj trpel, v nedeljo žaliti, če noče kdaj priti peklenskemu zmaju v žrelo. Poglejmo si natančneje to prezanimivo, res edinstveno sliko. Scene so naslikane v patroniran raznobojen okvir. Središče tvori pravokotna slika trpečega Kristusa, ki sega zgoraj do vrha, spodaj pa sta pod njo še dve vrsti malih sličic, kakršne obdajajo Kristusa tudi na obeh straneh. Prizori se vrste eden za drugim brez presledka. Mož bolečin je odet le okoli ledij z belim prtom. Izrazite so njegove petere rane. Levico svareče dviga, prste desnice je vtaknil v prebodeno stran, kot bi hotel reči: Glej, kaj sem storil zate, ti me pa žališ na moj dan – nedeljo s takimi deli, kot jih kažejo slike. Njegov obraz, značilen za ljubljansko delavnico, je nekoliko zabrisan. Gospod stoji na marmornih tleh. Okrog glave so mu zbrane doprsne podobe onih ljudi, ki so pri trpljenju igrali kako vlogo. Na levi je Bog Oče, ki piše nekaj na pergament, nad njim sv. Duh. Pod njim je Peter s petelinom. Na nasprotni strani je zgoraj veliki duhovnik, ki trga oblačilo, poleg njega svetovalec, pod njim Pilat, ki si umiva roke, vmes zločinski obraz rablja v profilu, nižje Pilatova žena s krono in najnižje pod Gospodovo levico Iškarijot z vrvjo okrog vratu. Kristusu od pasu nižje je upodobljeno orodje trpljenja. Na levi križ brez vrhnjega konca z napisom in žebli, poleg njega steber bičanja z ovito vrvjo. Oboje je zelo spretno skombinirano pod Gospodovo desnico. Pod križem je suknja in bič. Na nasprotni strani je sulica z gobo. Oglejmo si še najzanimivejši del slike: scene iz srednjeveškega življenja. Rekli smo

že, da predstavljajo dela, ki naj se v nedeljah ne opravljajo. To so najprej taka dela, ki bi bila v delavnikih dovoljena. Vmes so vpletena tudi grešna dela, ki tudi v delavnikih niso dovoljena. Slikar je hotel s tem poudariti, da so tovrstna dela v nedeljo pač še večji greh, nekatera izmed njih, npr. pijančevanje in v njegovem spremstvu nečistost, se prav v nedeljo še posebno pogosto dogajajo. Opišimo najprej prizore na levo od Kristusa. Prva dva zgoraj sta docela uničena po na tem mestu vzdani Molinarovi konzoli, ki nosi strop lope. Od tretje scene je ohranjena le žena, ki nese velikansko culo na glavi. Bolj je ohranjena naslednja slika. Na levi od omenjene konzole kuje kovač konja, na desni dve tovorni živali, zadnja nese dve vreči na hrbtu. Nato sledi sijajno tudi v barvah docela ohranjen lovski prizor. Na levi plemič na konju. V desnici drži dva lovska sokola. Pred njim koraka priganjač, ki trobi na rog. V desnici drži dolgo, na vrhu prekrižano palico. Pred trobentačem teče lovski pes. Na desni stoji pred konjem vitez, ves v železju. V desnici drži krtačo in snaži konja. Posebno pozornost zasluži obleka teh treh opisanih mož. Naslednja slika kaže tri samostojne prizore. Na levi: nekdo nese na glavi vrečo v mlin. Pred njim je zelo živahno razkoračen ribič, ki z dvema drogoma razgrinja mrežo v vodo in naganja vanjo ribe. Za ribičem je mlin, ki obstoji iz dveh lesenih stavb. V vratih prve stavbe je vidna vreča, ob kraju mlinsko kolo. Na sredi slike vodi mož z vrečami otovorjenega osla v mlin. Tretji oddelek te slike kaže družinsko sceno: gospodar in gospodinja se kopljeta v leseni banji,

služabnica jima streže. Ta prizor da sklepati, da so v srednjem veku tudi kovanje smatrali za v nedeljo neprimerno. Nato sledi slika, ki spet kaže dve različni opravili. Na levi sta dva lovca, ki streljata ptiče na drevesu. Stoječi ima že neko vrsto puške, klečeči pa ima še starodavni lok. Drevo loči strelce od naslednjih, pekov, ki pečejo kruh kar na prostem. Prva oseba preseja moko, druga kleče mesi, tretja polaga hlebce na grmado. V ozadju je lesena hiša. – Do sedaj popisane slike se nahajajo ena nad drugo na levi strani središčne podobe Kristusa in segajo prav do tiste točke, ko se srednja podoba spodaj končuje. Naslednji dve vrsti slik pa že tudi od spodaj obkrožajo glavno sliko. Ker so že precej pri tleh, so močno zabrisane, ker so največ trpele. Zato jih ni lahko razbrati. Prvi prizor kaže tri osebe. Prvi je mož, ki je splezal na drevo in nanj privezuje dolgo plahoto platna, ki mu jo pod drevesom drži stoječ mož. V sredi se sklanja žena in poliva iz škafa na tleh razgrnjeno platno. Scena torej predstavlja beljenje platna. Naslednji zelo živahen prizor nam kaže, kako dve ženski in dva moža sušijo in obdelujejo lan. Nato sledi obiranje sadja. Na levi sedi mož na rogovili drevesa in obira, na desni je drugi mož zlezal na drevo po lestvi in nabira v cajnico sadje. Vmes pobira žena sadje na tleh in ga devlje v koš. Zelo zanimiv je zadnji prizor v tej vrsti, ki sega že tik do zmajevega žrela. Dva razbojnika sta zažgala in izropala leseno hišo in hlev. Prvi je ravno odnesel vso vrednost v bisagi iz hiše, katere streho pravkar zažiga. Na rami nosi lok. Drugi ropar je že zažgal hlev in iz njega izgnal troje govedi. V roki ima pripravljen napet lok. –

Prizori v najzadnji vrsti spodaj so tako zelo zabrisani, da zaenkrat še niso docela razjasnjeni. Predstavljajo več žensk plesavk v bogatih srednjeveških nošah, potem godce z različnimi godali. Prav v desnem vogalu spodaj je orjaško odprto zmajevo žrelo – srednjeveške predstave pekla. Nad žrelom plava vrag v podobi velikega netopirja. Pod netopirjem je zelo zanimiva skupina pogublencev, ki se nahajajo že v zmajevem žrelu. Najgloblje v žrelu je gol mož samomorilec, ki si je pravkar zasadil nož v srce. Torej so ta greh takrat smatrali za največji. Ostali iz skupine pogublencev obstajajo iz najrazličnejših stanov. Prazen kot nad zmajem je izpolnjen s prizorom dveh mož, ki se dvobojujeta z meči. Zelo zanimiv je tesač, ki teše bruno prav med obema nogama Zveličarjevima. Napravljen je v triko s šolni na nogah. Zelo lepo je risan v vitkih gotških linijah. Tudi njegovi gibi so sijajno risani, ko se je v pasu sklonil, da tem silneje udari s sekiro, ki jo vihti nad glavo. Zakaj je prišel prav tesar v najbližjo bližino Kristusu? Kaj, če niso takrat smatrali, da tesar, ki v nedeljo dela, posebno žali trpečega Gospoda in mu takorekoč znova teše križ? – Ogledati nam je še prizore, ki se vrste na desnem robu Kristusove slike. Začnimo spet od zgoraj navzdol. Od prve slike je ohranjen le srednji del. Na levem voglu spodaj je vidna še postelja. Ob njej stoji grešnica z lepimi dolgimi lasmi. Za njo je glava moža. Oba drži za vrat plavajoč ostuden vrag. Pod vragom sta sedeča druga dva moža in žena s prstani v rokah. Gre se tu za zakonsko nezvestobo. – Druga slika pod prvo kaže grehe nečistosti, pri

katerih imajo največ opraviti zeleni hudiči s fantastičnimi živalskimi glavami. V sredi je nečistovanje, na levi verjetno detomor (zadušenje), na desni odprava plodu. Zadnja scena na desni je pri vrhu uničena. – Naslednji prizori so spet lepi in dobri, če se ne vrše v nedeljo. Prvi mož prede na kolovratu, žena navija klobčič na vreteno, druga žena drži predivo. Nato sledijo zanimive statve, ob katerih tretja žena pridno tke. Na desni sedi mož na klopici in kuri pod visečim kotlom. Naslednja slika nam kaže može obrtnike. Prvi sedi za mizo krojač. Na mizi ima ogromne škarje in že razrezano blago. Na obešalniku visi že gotova suknja. Nato sledita dva strojarja. Prvi meša v čeburu, drugi sedi in s sekiro gladi kožo. Zadnja dva sta barvarja: prvi nese že pobarvano blago sušit, drugi ga šele devlje v čeber barvat. Pod to sliko so spet drugi trije obrtniki. Prvi ima postavljen lesen štant. V njem ima razobešeno vse polno klobas, salam, plečet itd. Mož sam pa sedi za mizo. Pred seboj ima cele vrečice drobiža, ki ga je prejel za prodano blago. Nato sledi mesar, ki seka stegno. Kaj počne naslednji mož, ni razvidno, ker je tu v spodnjem delu slika uničena. Na koncu sta zidar in kamnosek, s kladivom, kelo in zidarskim merilom. Tudi pri sledeči sliki sedi za štantom trgovec z blagom. Za hrbtom je nakopičil celo skladovnico raznobarnega blaga. Pred seboj ima razgrnjeno blago, ki ga meri z merilom, ki ga drži v desni roki. Pred njim stoji kupec. Slika se nadaljuje s čisto drugovrstnim prizorom, ki predstavlja kegljavce. Trije kegljajo, četrti pa postavlja keglje. Zelo zanimiva je zadnja slika. Središče

tvori gostilna, ki je izmed vseh na slikah upodobljenih lesenih hiš edina zidana, pač znamenje, da je gostilna že takrat dobro nesla. Izpod strehe visi gostilniški znak. Iz hiše je pravkar prišla natararica z vrčem v roki. Na levi so tri skupine gostov. Ob kraju so kockarji, ki so se nekaj sprli med seboj. Kocke leže na tleh. Zadnji mož je dvema sprednjima nekaj poveznil na glavo, menda za kazen. Pri drugi mizi sedita dva gosta, ki sta šele prišla in jima omenjena natararica prinaša prvi vrč pijače. Pri srednji mizi en vojak in en civilist kvartata. Na desni od gostilne – vsi prizori se vršijo namreč na prostem – sta spet dva prizora. Dva moža in ena žena z dolgo pečo pijo in jedo ob mizi. Zadaj sta se dva pijanca strela, tretji jih miri s palico. Ta prizor je upodobljen prav nad zmajevim žrelom. S tem je popisana edinstvena slika pridige o nedeljskem posvečevanju. Kot že omenjeno, so samo v Crngrobu prizori okoli Kristusa naslikani, drugod, npr. v Bodeščah, je Kristus obdan le od znakov rokodelcev, ki tisto orodje rabijo. Zato so nekateri zmotno mislili, da so predstavljeni znaki cehov. Pri crngrobški sliki gre za prepovedano nedeljsko delo, saj ni upodobljenega niti enega prizora, ki bi se ne dal razložiti kot v nedeljo prepovedan. Naša slika je bila res zgovorna pridiga preprostemu verniku, ki je pač običajno v nedeljah obiskal cerkev in je tu v podobah gledal, kaj naj ta dan ne dela, saj čitati takrat itak navadni ljudje še niso znali.

Ta slika iz delavnice Janeza Ljubljanskega, je tudi umetniško na svoj način odlična. Tudi ona spada, kot Bolfgangove v cerkvi, v mehki gotski slikarski slog.

Še ena slika krasi zunanjščino tretje crn-grobške cerkve. Upodobljena ni na pročelju, ampak na zapadnem začetku južne vzdolžnice, ki gleda proti Loki. Predstavlja krasnega orjaškega sv. Krištofa z izredno ljubeznivim Detetom v naročju. Ko je bila slika nova, še ni bilo sedanjega zvonika – velikana. Zato je bila vidna daleč na okoli tja do Sv. Duha, saj sega čez vso steno od tal do strehe. Tako je slika dosegla svoj namen. Vemo namreč, da so Krištofe slikali na daleč vidnih krajih in kolikor mogoče velike zato, ker so imeli vero, da kdor vidi sliko sv. Krištofa, tisti dan ne bo umrl, ali pa vsaj ne nesrečno umrl. Naš Krištof je menda služil svojemu namenu do srede preteklega stoletja, ko je dekan Kramar tu izdelbel novo okno, ki k sreči slike ni bistveno pokvarilo. Staro sliko so prebelili in Gosar je naslikal borno novo, pa še to ne več na vidnem mestu, temveč na zapadni zvonikovi steni. – Kdaj je torej nastala novoodkrita slika in kdo je njen mojster? Tudi sv. Krištof je kot gregorijanski Kristus iz šole Janeza Ljubljanskega. Pa vendar jo je delal drug mojster kot Kristusa. Verjetno je to tisti slikar, ki je izvršil znane slike v Mačah.

Slikar se je naravnost trudil, da je sliko izdelal v čudoviti finesi. Nimbe okoli obraza Jezuščka in Krištofa je izsekal. Prav tako je izsekal tudi druge okraske, npr. pasove, robove pri rokavih na obleki, zaponke pod vratom itd. Barve je slikar rabil sicer preproste, a v risbi in kompoziciji je čudovit. Kako dražestno npr. sedi Jezušček na rami orjaka! Popišimo še to res lepo sliko. Obdaja jo slikan okvir, sestavljen iz prekrasnih gotskih

rastlinskih in geometričnih okraskov. Spodnji del slike je precej zabrisan vsled vlage in drugih neprilik. Predstavlja globoko reko, polno raznovrstnih bajeslovnih bitij npr. ribo-faroniko, tj. pol-riba pol-deklica, Pozejdona s trizobom, razna mala bitja, ki jahajo na ribah, puščavnika na bregu itd. Vodo brede velikan sv. Krištof, ki se opira na drevo z zeleno krono, ki mu služi kot palica. Napravljen je kot srednjeveški paž z izredno nežnim, skoraj ženskim krasnim obrazom. Na desni rami mu sedi čudovito lepo Dete, ki je popolnoma ohranjeno v risbi in barvah. Krasne so gube njegove modrosive oblekce. V desnici ima zemeljsko oblo, z levico pa drži Krištofa za lase, v bojazni, da ne pade doli. Nekaj edinstvenega je njegov okrogel obrazček s čudovito svežimi ustnicami. Oba imata lepe kodraste rumene lase. Okoli obeh glav se vijeta napisna traka, ki silno dekorativno izpolnjujeta vrhnji del slike. Napis oznanja latinsko pogovor med Krištofom in Jezuščkom. Posebno važen je trak nad Jezuščkovo glavo, ki nam pove letnico postanka te lepe slike: 1464.

Taka je bila tretja crbngrobška cerkev, ki se nam je v ladjah skoraj nespremenjena ohranila do danes.

5. Dozidava poznogotskega prezbiterija in zvonika (1521–1524.)

Tretja crbngrobška cerkev je bila velika in vsekakor zelo zanimiva in lepa. Obstojala je nespremenjena kakih sto let. Tedaj je v Loki in okolici divjal l. 1511. hud potres, ki je med drugim porušil loško graščino in precej razdeljal mestno cerkev sv. Jakoba. K sreči v nesreči

je takrat vladal nad Loko znameniti in podjetni freisinški škof Filip iz bavarske kraljeve rodovine. Ta je pozidal znova graščino in dozidal ali vsaj popravil prezbiterij omenjene šentjakobske cerkve. Zato ima v cerkvi svoj grb na najodličnejšem mestu kot sklepnik nad oltarjem sv. Jakoba. Tako obnovljena mestna cerkev – v poznem gotskem slogu – je bila ljudem tako všeč, da so hoteli tudi v priljubljenem Crngrobu imeti nekaj podobnega. Dočim o do sedaj popisanih prezidavah nimamo prav nobenega pisanega poročila, temveč nam jih je odkrila šele preiskava ob priliki odkrivanja fresk, pa imamo o četrti prezidavi ohranjeno v muzeju pogodbo med stavbenikom in naročniki. Leta 1520. je sklenil loški stavbenik Jurko pogodbo z glavarjem in škofovim oskrbnikom Pavlom Raspom, blagajnikom Baltazarjem Sigerdorfom, vikarjem Antonom, sodnikom Antonom Stingelejem, vpričo še nekaj drugih mestnih starešin in dveh crngrobških ključarjev, kako bo prezidal crngrobško cerkev. Mojster Jurko mora najprej podreti zgoraj opisane tri apside, ki so bile prizidane vsaki izmed treh ladij. Mesto njih se zaveže, da bo sezidal enojen prezbiterij, ki so mu natančno določili mere in obliko. Izrecno so mu naročili, da ne sme biti zunaj opornikov, kot jih ima še šentjakobski prezbiterij. Dosedanja tretja cerkev ni imela pravega zvonika, kot smo že omenili. Zato je komisija določila, naj Jurko prezbiteriju prizida tudi zvonik, ki naj bo le toliko visok kot stene prezbiterija. Svoditi ga mora spodaj, kjer naj bo zakristija, in potem še nad zakristijo pod zvonovi, kjer bo shramba za cerkvene potrebščine. Če pogledamo prezbi-

terij in zvonik, vidimo, da se je mojster Jurko dosti natanko držal pogodbe. Naročeno mu je bilo, naj bo obok nad svetiščem močan. Kamen zanj naj mojster lomi v Moravčah na svoje stroške in naj ga tam obdela. Izdolbe naj v glavni sklepnik grb freisinškega škofa, pa tudi druge sklepnike (Rosen) naj lepo izdelata, da ga ljudje ne bodo zmerjali. Kamenje se iz Moravč na cerkvene stroške zvozi v Crngrob. Za zidavo svetišča in zvonika je Jurko prejel 700 orgskih goldinarjev, pač revna vsota za tako veliko delo. Zidal je v letih 1521–1524. Tako je Jurko podrl prejšnje tri apside in mesto njih zgradil sedanji veličastni prezbiterij in ga združil z notranjo trodelno ladjo. Prezbiterij je stavbinska umetnost sama zase. Tudi prezbiterij je trodelen in je zelo sličen drugim našim poznogotskim dvoranskim cerkvam, zlasti šentjakovski v Škofji Loki, cerkvi v Kranju in podobnim. Je pravzaprav cerkev sama zase, kakor je tudi ladja cerkev sama zase. Pa vendar se med seboj sijajno ujemata. Ladja je nizka, masivna in temna, prezbiterij kot glavni kraj bogoslužja pa visok, vitek v svojih stebrih in svetel po svojih visokih oknih. Prav ta svetlobni kontrast daje crngrobški cerkvi poseben mik in posebno lepoto v svetlobni igri. Prezbiterij je obrnjen proti severovzhodu. Visok je 10,10 m, dolg 18,30 m, širok 12,62 m. Šest pri tleh okroglih, višje pa osmerokotnih vitkih stebrov deli prezbiterij na tri enake dele. Tem stebrom odgovarjajo pri stenah prislonjeni polstebri. Po pogodbi so stebri iz rezanega moravškega kamna. Žal, da jih je Kramar sredi preteklega stoletja dal ometati in pobeliti. Nekaj posebnega so kapiteli teh ste-

brov. Dva pred oltarjem imata poleg rastlinskih še figuralne okraske. Desni kapitel ob oltarju je razdeljen v dva pasova. Spodnji ima vrsto akantovih listov, zgornji pa cel krog zaporedno se vrstečih živalskih figur; bel in rjav lev, pol bel in pol rjav lev, bel lev. Na kapitelu levega stebra pri oltarju imamo spodaj spet vrsto akantovih listov, nad njimi se vrste Lambergov grb tekača, ptica, polje, dva leva, orel. Kapiteli vseh ostalih stebrov so samo listno okrašeni. Vsi so poslikani 1644. kot strop v prezbiteriju. Med stebri se boči bogato poznogotsko zvezdnato omrežje reber in sklepnikov. Mojster Jurko je izdolbel lepe sklepnike, da ga ljudem res ni bilo treba zmerjati, kot ga je svarila omenjena stavbinska pogodba. Nad velikim oltarjem je vstavil sklepnik Matere božje z Detetom, nato se v srednjem polju svoda vrsti zanimiv grb freisinškega škofa Filipa, ki ga je moral Jurko po pogodbi semkaj postaviti in ki priča, da je Filip k delu pač mnogo pripomogel. Kot vsak grb freisinških škofov ima tudi Filipov v dveh poljih po enega zamorčeka, v drugih dveh poljih pa je imel vsak škof svoj posebni znak. Filip ima, kot vidimo na sklepniku, v enem polju leva, v drugem rombe. Filipovemu grbu sledi grb Lambergov, ki je bil gotovo tudi dobrotnik cerkve. Njegov grb predstavlja tekača, ki smo ga videli že na kapitelu. Nato sledi sklepnik sv. Peter s ključi, rozeta v podobi križa iz stiliziranih listov in nazadnje dvoglavi avstrijski orel. Ostali sklepniki so rozete. —

Poglejmo južni oddelek stropa. Na prvem sklepniku od slavoloka je grb takratnega škofovega oskrbnika Raspa, ki je pogodbo z

Jurkom prvi podpisal. Grb predstavlja dve kvišku moleči roki, nato sledi na praznem polju slikana letnica 1644. kot leto poslikanja svoda. Nato vidimo sv. Jurija na konju z zmajem, potem sv. Martina na konju, ko reže plašč siromaku, in tik nad zaključkom prezbiterija je sv. Barbara s stolpom. Poleg teh so še na praznem ščitku slikane črke: AR-AH-V in na drugem AH-WH. Ob krajeh so rozete.

V severnem oddelku stropa so ob straneh rozete, po sredi pa, od oltarja šteto, sv. Barbara, sv. Hijeronim, sv. Andrej s križem in enoglavi kranjski orel. Nekaj posebnega je slavolok, ki je ves viden le v prezbiteriju, v ladji ga zakriva nizka ladja sama. Tudi simetrično ni prislonjen k ladji, temveč je močno pomaknjen na stran. Zato nudi pogled iz prezbiterija proti ladji slikovito podobo: odprtino v srednjo ladjo vidimo celo, v južno le polovico, v severno samo tretjino.

Ves slavolok je iz rumenkastega rezanega kamna. Njegova obkrajna pilastra sta spodaj pravokotna, v višini enega metra pa sta vogala porezana, nato sledi posnetek stebrička, ki mu je na vsaki strani vrezan krog, nad stolpičem polstožec, ki se končuje s križno rožo. Nato dobi polslop mogočen kapitel iz masivnih akan-tovih listov.

Ob zaključku srednje ladje stoji pod sedanjo prižnico odbit steber, ostanek nekdanje kamenite gotske prižnice. Omeniti je še na notranji strani slavoloka konzole v obliki treh človeških obrazov in psa, ki so zelo slični onim v lopi na pročelju cerkve. Predstavljajo: moža, ženo, psa in moža. Prvi polsteber ob severni vzdolžnici prezbiterija je presekan, ker

je vmes postavljena konzola in nad njo lep gotski baldahin, pod katerim stoji poznejši leseni kip sv. Janeza Nepomuka.

V južni vzdolžnici prezbiterijskega presveta Jurka napravil dva lična gotska portala; odličnejši vodi v zakristijo, preprostejši na pevski kor in od tod v zvonik. Prezbiterij se končuje z običajnimi gotskimi tremi okni, ki se šilasto zaključijo in so izpolnjena z lepim krogovičevjem. Podobna okna imata vzdolžnici prezbiterijskega presveta Jurka.

Poglejmo še stropno slikarijo v prezbiteriju. Že omenjena slikana letnica na sklepniku nad pevskim korom nam pove, da je nastala v letu 1644. Vendar, če slikarijo natančneje pogledamo, zapazimo, da ni povsem enotna. Partija na južnem in srednjem oddelku stropa je enako slikana, severni oddelek pa ima sicer iste motive, a izdelava je nekam finejša in izvršena bolj na drobno. Slikar je očitno delal v dveh presledkih, morebiti je bila vmes zima. Ko je spet začel slikati, je zastavil za spoznanje drugače kot spočetka. Kaj predstavljajo te slikarije? Prevladuje ornamentika. Vse zvezde, ki jih tvorijo mrežasta rebra, so izpolnjene z velikimi stiliziranimi listi in cveti. Te zvezde segajo s svojimi daljšimi kraki že v polja, ki izhajajo v obliki čaše in kapitelov stebrov in tvorijo vsako drugo teh čašnih polj. Ostala čašna polja pa so drugače slikana. Obrobljena so s širokim pasom iz tistih ornamentov kot prejšnja polja, a njihovo srednjo plast izpolnjujejo na temnem ozadju angelske glavnice med perutmi. Barva je oksidirala, zato imajo obrazi angelov temne lise. Polja nad velikim oltarjem so prazna, ker je tu l. 1895. ob

potresu omet odpadel. Tudi pri tleh prezbitेरija se vleče zanimiv pas ornamentike istega dela kot na stopu. Za enkrat je ta pas še pod beležem. Sledove dekorativnega slikanja kažejo tudi ostale stene, zlasti za velikim oltarjem. Taka je torej notranjščina Jurkovega prezbitेरija.

Ozrimo se še enkrat na njegovo veličastno zunanjščino. Lahko rečemo, da je lepotno najodličnejši naš gotski stavbinski spomenik. Mogočni zvonik meri do strehe 32 m, s streho pa 62 m. Vanj vodi nad 100 stopnic. Njegov zid je debel 3 m, njegova notranjščina, ki služi spodaj za zakristijo, meri v kvadratu 5,6 m. Zunanja njegova stena meri 10,5 m. Je najširši zvonik v škofiji. Ob vogalih ima zvonik in prezbitेरij kamenite robove, ki so sedaj ometani in poslikani s kvadrati. Zvonikovo zapadno steno pokriva spodaj preprosta Gosarjeva slika sv. Krištofa iz l. 1863.

Če pogledamo sedanji zvonik, vidimo, da se je Jurko res držal pogodbe. Jasno se vidi, da je bil zvonik dozidan najprej tako visoko, kot so stene prezbitेरija, h kateremu je prislonjen. V notranjosti ima ta zvonikov prostor res dva obokana prostora, spodaj za zakristijo, zgoraj pa za shrambo. Kje pa so torej viseli zvonovi v tem nizkem zvoniku? Brez dvoma je bila na zid poveznjena lesena kupola s streho, in v njej so viseli zvonovi. Jurko je ta del zvonika skupno s prezbitेरijem delal od l. 1521 do 1524. Razlikuje se ta del od drugega zvonika tudi v tem, ker ni razdeljen na zunaj v nadstropja po kamenitih pasovih, kot jih ima pozneje povišan zvonik. Čez 30 let so namreč lesen nastavek nadomestili s poviškom zvonika v dvoje nad-

stropij. V vrhnjem nadstropju so vstavili lepe dvojnate polkrožne line, ki so predeljene med seboj po ličnih, gotsko obrezanih kamenitih stebričkih, kojih eden na vzhodni strani nosi letnico postanka: 1551. Te krasne line so se nam ohranile do danes, čeprav tudi tu ni več zvonov, ki visijo sedaj še dve nadstropji više. L. 1666. so namreč zvonik spet povišali za dvoje nadstropij. V zadnje nadstropje so vzdali nove tridelne polkrožne line, ki nosijo na vrhu omenjeno letnico. Takrat je dobil zvonik sedanjo slikovito čebulasto streho, ki je bila do povojne škodljasta, sedaj je pločevinasta. – Prezbiterij ima zadaj zid močno ojačen, ker nima običajnih gotskih podpornikov. Mesto njih se na vogalih dvigajo vitki kameniti polstebriči. Naj omenimo še dobro stolpno uro, ki jo je l. 1887. napravil lučenški mojster. Po notranjih stenah zvonika je več zanimivih podpisov in grbov od srede 16. st. dalje.

6. Gotska cerkvena oprava (okrog 1550.)

Zdaj pa se vprašajmo, kakšna je bila oprema te četrte crngrobške cerkve. Njen postanek je padel v zadnjo dobo gotike. Dosedanje preproste oltarčke v treh odstranjenih apsidah so seveda uničili pri podiranju apsid. Za novi visoki in kot kaka cerkev velik prezbiterij je bilo treba novih odličnejših oltarjev. Vendar se zdi, da teh niso docela izgotovili. Stavba sama, ki so jo delali v letih 1521–1524, je pač porabila prihranjeni in nabrani denar. Nato je v drugi polovici 16. st. tudi v Loki začela precej močno delovati protestantska struja, ki novim cerkvenim delom ni bila naklonjena, saj je še

staro uničevala. Zato so bili tudi novi crn-grobški oltarji bolj preprosti. Veliki oltar je bil slikan na steno, kot nam kažejo ostanki za sedanjim velikim oltarjem. Pač je nastalo v tej dobi tudi nekaj oltarnih rezbarij, kojih troje se nam je celo ohranilo do danes. V severnem stranskem oltarju v prezbiteriju se nahaja v tronu poznogotska lesena reliefna skupina Najdenja križa. Središče te zelo zanimive skupine tvorita dve v ospredju se nahajajoči osebi: shujšan, v rjuhe zavrit bolnik, ki sedi na nosilnici. Nad njim se sklanja bradat mož v vojaški obleki in s čelado na glavi. Obraz je v profilu. V izredno finih rokah drži križ brez vrhnje pokončnice ter ga sklanja nad bolnikom. Ta mož bo najbrže Konstantin. Opisano osrednjo skupino obkrožajo štiri osebe; zadaj najvišji stoječ je škof v obleki velikega duhovna s turbanom na glavi. Tudi on ima v roki križ, sličen prvemu. Njemu na desni stoji klerik v rdečem talarju in turbanu s tretjim križem v roki. Velikemu duhovnu na levo stoji bradat mož s kapo na glavi, ki je prevezana čez vrat. Desnica kaže gesto govorjenja. Glavo je na lažno obrnil h kraljici, s katero se pogovarja. Bo pač njen svetovalec. Kraljica stoji na skrajnem desnem robu za Konstantinovim hrbtom. Obleka ji pada v značilnih poznogotskih gubah. Levico drži ob pasu, desnica prijemlje levico za zapestje tako, da držita roki kvišku plašč, vržen čez roke. Na visokem vratu stoji mladostna glava v profilu z bujnimi lasmi. Glavo deloma pokriva pajčolan, ki se ji vije še po levi rami. Na glavi nosi majhno krono. Kraljica je sv. Helena, ki ji je oltar pravzaprav posvečen. Scena se vrši na zeleni trati z rožicami.

Druga dva gotska kipa iz te dobe stojita tudi na poznejšem oltarju, in sicer v ladji na oltarju nasproti prižnice. Predstavljata sv. Uršulo s knjigo in puščico in sv. Nežo z jagnjetom in palmo. Plašča obeh svetnic imata lepe poznogotske gube. Imata visok vrat in značilna široka okrogla obraza. Najzanimivejši sta frizuri obeh svetnic, ki nam čudovito nazorno kažeta, kako so si dekleta v sredi 16. st. pletla lase. Kipa sta zdelana spredaj in zadaj. Zato vidimo spredaj mogočne kite, ki obkrožajo čelo, zadaj pa so vidne majhne kitice in lasni pramenčki, ki kažejo takratno modo. Opomniti je še na dolga in široka rokava, ki segata svetnicama prav do tal. Morda je delal vse tri kipe isti mojster. Ti kipi so edino, kar se nam je v Crngrobu ohranilo od gotskih oltarjev. Čudno je, da se nam ni ohranila Marijina slika, ki je stala v poznogotskem oltarju v novem prezbiteriju. Prejšnja milostna podoba je bila, kot smo slišali, slikana v apsidu in je z njo vred izgini-la prav v dobi, ko so dozidavali prezbiterij. Kakšna je bila nova Marijina podoba, žal ne vemo.

Pač pa se nam je iz te dobe še ohranil krasen poznogotski kelih. Posebno zanimivo je šestdelno stojalo, ki je prepreženo s poznogotskim krogovičjem, na vsakem drugem polju pa po ena svetniška doprsna podoba: sv. Ane Samotretje, škofa s knjigo, palico in sekiro, svetnice v zanimivi gotski noši. Vse figure obdajajo gotski okraski in imajo nad glavo gotski baldahin. Držaj ali vozal keliha je že renesansko oblikovan in je močno potlačen. Pod njim je napis: IH/ES/VS-MA/RI/AH. Nad držajem pa: OS/AN/AA/NA/QR. Vozal sam ima rom-

baste okraske in nekaj nerazločnih znakov. Tudi gladka patena je še prvotna in ima gravirano božjo roko s par stegnjenimi prsti. – Iz te dobe bi bilo še omeniti, da je l. 1522. napravil v Crngrobu neki Hans Zimmerman mašno ustanovo (listina v arhivu). Kot že omenjeno, je kmalu po dozidavi te četrte crngrobške cerkve nastopila protestantovska doba, ki za Crngrob ni bila ugodna. Saj je bil celo takratni starološki župnik Ambrož Havman naklonjen novi veri. Župnikoval je proti koncu 16. st. Naravno je, da so romanja v Crngrob v tem času opešala. S tem so se skrčili tudi cerkveni dohodki, kar je imelo za posledico, da se v tem času ni napravilo pri cerkvi nič novega.

7. Baročna cerkvena oprema (od srede 17. stol. dalje.)

Toda že v prvi polovici 17. stoletja so freisinški škofje s pomočjo ljubljanskega škofa Hrena protestantizem iztrebili iz Loke. Začela se je tako imenovana protireformacija, doba nove verske gorečnosti. Ta verska vnema in veselje vsled zmage katoličanstva nad Lutrovo zmoto se tudi v crngrobški cerkvi zelo jasno kaže. Naznatni, takorekoč zasilni poznogotski oltarčki iz srede 16. st. so se morali umakniti veličastnim in razkošnim zlatim oltarjem, ki so kakor spomeniki zmage Cerkve nad Lutrom. Lahko rečemo, da skoro vsa sedanja cerkvena oprava izvira iz te dobe. L. 1644. so strop prezbiterija poslikali, kot smo že povedali. L. 1648. je bil postavljen stranski oltar sv. Ahacija, 1649. je napravil mojster Tomaž Krek iz Ljubljane orgle, ki so še sedaj ohranjene in so pač naše najstarejše orgle. Zanje je prejel 100

renških gld. Nahajajo se v prezbiteriju ob južni strani nad zakristijo. Sredi 18. stoletja so bile temeljito predelane. Imajo lepo baročno omaro in še dosti dobro pojo. L. 1652. je bil postavljen mogočni veliki oltar, o katerem, kakor tudi o drugih točasnih delih imamo v župnijskem arhivu še ohranjen račun v knjigi cerkvenih računov. Ljubljanski podobar Jurij Skorn je dobil zanj nekaj nad 42 renških goldinarjev. Kako poceni so takrat delali umetniki. Pri zlatenju mu je pomagal loški slikar Jakob Jamšek za 10 renških goldinarjev. Oglejmo si sedaj to lepo delo. Je največji zlati oltar na Gorenjskem. Segga prav do stropa, torej meri kakih 10 m. Krasi ga skoraj 100 figur. Ob zidani menzi stojita dva obhodna portala z bogato okrašenimi vrati. Na menzi stoji poznejši tabernakelj, ki je umetnina sama zase iz srede 18. st. V sredi so lesena vrtica na vreteno, ob krajeh klečita na volutah ljubka angelčka, ki radovedno kukata v tabernakelj. Tabernakelj obkrožata še dva velika klečeča keruba z vihrajočimi perutmi in bujnimi kodrastimi lasmi, in višje še dva manjša. Nad tabernakljevo hišico se boči krasen dvojnati baldahin. Pod njim stoji majhen lesen baročen kipec Matere božje z Detetom, ki sta oba kronana z ličnimi kovinastimi kronicami. To je sedanja milostna crngrobška Marija. (Glej naslovno stran.) Nad tabernakljem je glavni tron oltarja. Žal, da ni več popolnoma pristen.

Leta 1880. ga je Gosar nekaj predelal in povečal, da so vanj spravili preveliko sedanjo oltarno sliko Oznanjenja, ki je monakovsko delo in jo je daroval sodnik Jožef Lužan, doma iz Žabnice. Preje je bila v oltarju manjša slika, ki jo je l. 1796. naslikal Leopold Layer in ki visi

sedaj na steni ob oltarju. Odprt tron predstavlja nazareško hišico z leseno skupino Oznanjenja. Skorn se je tu res potrudil, da je napravil tako lepe kipe. Marija, s čudovito lepim obrazom, kleči ob klečalniku. Desnico drži na prsih, levico pa je položila na knjigo, ki leži na prtu, s katerim je pokrit klečalnik. Obraz je viden v profilu. Bogato gubasta obleka je zlata. Na desni stoji angel v profilu. Desnica kaže gesto govorenja, v levici drži lilijo. Ob tej skupini plava na vsaki strani po en angel s svečnikom. V ozadju na vrhu je Bog Oče z razprostrtimi rokami. V oblakih so angelci, v sredi med njimi plava ljubeznivo božje Dete, nad njim Sv. Duh. Tron obdajajo krasni štirje stebri, obloženi z ornamentmi sadja, listov in angelskih glav in z lepimi kapiteli. Napis nad tronom nam pove, da je oltar privilegiran ob četrtnih, zato je vsak četrtek tu sv. maša. Tron obdajata med omejenimi stebri še krasni oltarni krili, katerima je ob krajeh obešen mogočen krilni okrask z angelsko glavico na vrhu. Sredi med stebroma je na vsaki strani plitva niša. V njih stojita velika kipa sv. Petra in Pavla. Nad stranskima nišama sta spet dve manjši niši s kipi sv. Janeza Krstnika in Evangelista. Te niši imata proti sredini oltarja ob krajeh lična stebrička, ob krajeh proti steni pa stebriča nadomestujeta dve goli človeški doprsni figuri s prekrižanimi rokami. Prav na kraju sta dve trikotni voluti, na katerih sedita sv. Mihael in Rafael. Med volutama in nišama sta še kipa sv. Andreja in Egidija. Vmes je vse polno bogatih ornamentov, močno izrezlanih gred in podobno. Nad glavnim tronom je lepo zavit ornament z angelci, nad njim pa drugi vrhnji tron ali atika z izredno ljubkimi jasli-

cam, ki so najstarejše izrezljane loške jaslice. Dete leži v košarici, čepeč angelček mu podpira glavico. Za njim še drugi angel moli. V ozadju na levi dva pastirčka: eden se odkriva, drugi daruje ovco. Prav na kraju je majhen pastirček z visokim klobukom. V sredi sta živinici. Na desni kleči božja Mati, za njo stoji Jožef s turbanom na glavi. Pri kraju pritlikav pastir v baročni noši. Na oblakih Glorija. Jaslice obdajajo spet človeške figure, mesto stebričev, nato stebriči, angelci in ornamenti. V sredi se oltar še dviguje in končuje s skupino sv. Trojice, ki krona Marijo. Omeniti je še šest krasnih lesenih baročnih svečnikov na velikem oltarju. Iz 2. pol. 17. stol. sta tudi sijajni korni klopi na vsaki strani oltarja. Njihov pult obstoja iz uokvirjenih pravokotnikov, ki so ločeni med seboj s stebrom podobnimi ornamenti. Pravokotniki so ornamentalno vloženi, in sicer tako, da je v enem pravokotniku podlaga temna in vložki svetli, v sledečem pa podlaga svetla in vložki temni. Visoko naslonjalo ima pet pravokotnikov, le da so ti zgoraj polkrožno prirezani. Vloženi so podobno kot oni na pultu, le da so tu mesto ornamentov dvoglavi orli, prvi bel na temnem ozadju, naslednji temen na belem ozadju. Tudi ti pravokotniki so ločeni med seboj s stebričastimi ornamenti, ki imajo mesto kapitelov angelske glavice. Završek naslonjača stoji na šesterih ploskovno oblikovanih človeških glavah in obstoji iz mogočnih okraskov iz sadja in baročnih vijug. – Poleg velikega so v prezbiteriju še trije stranski oltarji. Prva dva sta enaka in sta bila prvotno v ladji, pa ju je Kramar sem prenesel. Tudi zanju nam je ohranjen račun z mojstrovim imenom. Izdelal

jih je neki Hilarius von Göttingen l. 1753. Prejel je zanje 110 gld. Vendar oltarja nista povsem njegova. Zelo spretno je uporabil stebričke in kipe prejšnjih zlatih oltarčkov, pri levem celo Najdenje križa iz gotskega oltarja, kot smo omenili. Pri tem oltarju so poleg opisanega gotskega reliefa še tile kipi: sv. Barbara in Lucija, ki sta iz prejšnjega oltarja. Na vrhu oltarjev v atiki je lepa Hilariusova Brezmadežna, ki jo obdajata Cecilija in mučenica s krono, angelske glavice in ljubke košarice rož. Na menzi stoji slika Srca Jezusovega, ki bi utegnila biti Pustavrhova, kakor tudi Srce Marijino na nasprotnem oltarju. Nasprotni oltar, tudi Hilariusov, je posvečen Žalostni. M. B. Ob krajeh stojita sv. Anton in Miklavž, v atiki pa še enkrat žalostna M. B. s sv. Barbaro in mučenico s palmo in krono. – Nekaj poznejši je tretji stranski oltar v prezbiteriju, ki je posvečen Mariji Magdaleni. Prvotno je bila tu lična slika patrone iz 18. st. Pozneje je sliko sprejel Strahl v svojo zbirko, sedaj jo hrani dr. Virant v Ljubljani. Gašper Götzl pa je l. 1850. napravil sedanjo sliko sv. Magdalene in tudi ono vrhu oltarja, ki predstavlja božje Dete s križem. Zavita stebra obdajata glavno sliko. Na njihovih podstavkih sta dva grba, pač darovateljev tega oltarja. Na menzi stoji v tabernaklju k steburu privezan izredno mil trpeči Zveličar, ki ga obdajata žalujoča angela. – Poglejmo še prižnico in oltarje v ladji. Prižnica po svojem odličnem delu govori za mojstra stranskih oltarjev, za Hilarius von Göttingen. Okrašena je s simboli Marijinimi: stolp Davidov, hiša zlata in zgodnja danica. – Krasna streha nosi kot okras 2 angelčka z lilijo in žez-

lom, Marijino ime in vaze z rožami. – Koncem južne ladje je najstarejši izmed sedanjih crngrobških oltarjev, že omenjeni oltar sv. Ahacija iz l. 1648. Oltar in kipi se še močno naslanjajo na takrat že minulo gotiko. Ahacij je upodobljen kot srednjeveški plemič, ob krajeh mu stojita sv. Valentin in Florijan. Mirno, a lično so okrašeni stebri. Nad glavnim tronom se dviga še en nastavek, ki posnema spodnjega in po velikosti ne zaostaja za njim. Tu zgoraj je v tronu zanimiv kip sv. Mihaela vojščaka. V eni roki dviga orjaški ognjen meč, v drugi tehtnico z dušo, ki jo skuša nase potegniti zelo originalen vrag. Upodobljen je kot človek s konjskimi nogami in z izrazito Mefistovim obrazom. V levici drži trizob, z desnico grabi po tehtnici z dušo. Ob Mihaelu stojita dve poznejši svetnici, sv. Marjeta in Apolonija, ki sta od sosednjega malega oltarčka sv. Agate, kjer sta pustili prostor zgoraj popisanim gotskima kipoma sv. Neže in Uršule, ki sta poprej obdajala sv. Mihaela. Nad Mihaelom je še doprsni kip Boga Očeta z razprostrtimi rokami.

Ob stebrih srednje ladje stojita dva nesimetrična mala zlata oltarčka iz 2. pol. 17. st. Desni je posvečen sv. Agati, ki jo obdajata že popisana gotska kipa sv. Uršule in Neže. Na gredah sedijo trije zelo poetični angelčki z venčki v rokah. Nasprotni oltar tik pod prižnico je posvečen sv. Luciji, ki jo obdajata sv. Barbara in Katarina. – Najrazkošnejši pa je oltar sv. Martina koncem severne ladje iz l. 1680. Ta stoji, kot že omenjeno, na mestu, kjer je stal veliki oltar v prvotni crngrobški cerkvi. Tu so tudi opisane tri plasti fresk na stenah in tu visi tudi slavno crngrobško rebro "ajdovske deklice".

Oltar je po svojem delu soroden velikemu, le da je skoraj 30 let mlajši. V tronu stoji lep kip sv. Martina na konju, ki reže plašč raztrganemu beraču. Dva stebra obdajata tron. Stebra in njun podstavek sta bogato okrašena z listi, sadjem in angelskimi glavicami. Krili tvorita obstranski niši, v katerih stojita kipa sv. Franca Asiškega in Antona Padovanskega. Na krilnih okraskih sedita angela trobentača. Na krasni gredi stoji atika, ki posnema glavni oltarni nastavek. V tem vrhnjem tronu stoji Mati božja z Detetom. V obkrajnih nišah pa sv. Lovrenc in Štefan. Završek oltarja tvori kip sv. Lenarta. Omeniti je še lep, na menzi stoječ križ z Magdaleno iz voska, ki je še odlično tovrstno delo nekdanjih loških klaris.

Oglejmo si še slike na platnu, ki visijo po cerkvi. Najodličnejši je pač Layerjev križev pot, ki je zelo originalen in tudi v barvah odlično ohranjen, ker je bil pod steklom. Oblike je podolgovate. Ohranili so se še tudi stari napisi v bohoričici na okvirjih. Najstarejša oljnata slika je prezanimiva predstava o vredni in nevredni spovedi in vrednem in nevrednem obhajilu. Sedaj visi slika nad glavnim vhodom. Na okviru se nam je ohranil komaj čitljiv napis, ki nam pove, da je ta slika "sanctae Syndonis Bisuntinianaе in Burgundia" in da jo je daroval Hilarij Feihtinger l. 1642. Slika je sicer močno preslikana, pa je vendar še izredno zanimiva. Na sredi je crngrobško Oznanjenje. Na vogalih spodaj je levo vredna spoved. Spovednik nosi takratno duhovsko obleko. Pred njim kleči spovedanec, ki ga je imel vrag z vrvjo zadržanega za vrat, pa se mu je vrv utrgala, da je padel po tleh. Pri nevredni spovedi stoji vrag z

vrvjo tik spovedanca in mu šepeta na uho, naj se ne spove odkrito. Vrv je zadržnjena, angel varuh joka. – V gornjih vogalih je upodobljeno obhajilo. Mašnik obhaja vrednega obhajanca. Vrag proč beži z raztrgano vrvjo, angel se veseli, golobček prinaša hostijo. Pri nevrednem obhajilu golobček odnaša hostijo, angel joka, vrag pa stoji tik obhajanca.

Ob velikem oltarju visi nasproti že omenjenega Layerjevega Oznanjenja lepa slika Brezmadežne, ki je nastala okrog l. 1700. Marija stoji na obli, obdajajo jo ljubki angelci s simboli brezmadežnega Spočetja, spodaj je pokrajina, na kateri so postavljene romantične stavbe, ki predstavljajo Marijine predpodobe, npr. vrata nebeška, stolp Davidov, hišo zlato.

Za velikim oltarjem je več zaobljubljenih slik od srede 19. stoletja dalje, starejše so se porazgubile.

Omeniti je še krasno oltarno ograjo iz kovanega železa, ki jo je l. 1713. napravil zastopnik slavne loške ključavniške delavnice, Gregor Jesenko, za kar je prejel 150 ren. gld.

Podajmo se še v zakristijo. Kot že omenjeno, se nahaja pod zvonikom. Močna kovana gotska vrata vodijo iz prezbiterija vanjo. Tu občudujemo debelino zidu treh metrov. Pozornost vzbuja lepa zakristijska omara, delo Janeza Kalana iz l. 1720. Zanj je prejel 60 ren. gld., a ker je imel zgubo, so mu jih dali še 10. Njeni okovi so Jesenkovi. V omari je shranjenih precej zelo zanimivih starinskih mašnih plaščev iz srede 18. st. Med novejšimi pa vsi občudujejo dragocen plašč iz zlatega brokata, v katerega so vtikane slikovite večbarvne rožice in listi. Neznani dobrotnik ga je Mariji daroval l. 1842. Še danes je

prav tak, kot bi bil šele nov. Zanimiv je oltarni prt iz l. 1860. Domače umetnice so ga napravile na ta način, da so v mehko blago uvezle krasen venec iz debele živobarvne volne. V sredi je Marijino ime. Na vsakokraj pa se vleče dolg simetričen venec, ki obstoja iz nebroj živahnih rožic, ki je vsaka drugačna. Zastopane so vse naše znane cvetlice. Čudovita igra barv. V omari se hrani več rokokojskih kelihov, med njimi dva enaka, ki jih je l. 1762. napravil ljubljanski zlatař Andrej Piringer za 111 flr.

8. Crngrobški zvonovi.

Najbolj znani so crngrobški zvonovi, saj jim je celo svetovna vojna prizanesla. Zato opišemo tudi nje. Najzanimivejši je pač veliki zvon, ne samo radi glasu, temveč tudi radi najstarejšega slovenskega zvonovega napisa. Tehta skoro 36 stotov in ga je ulil Vincenc Samassa 1807. pod župnikom Filipom Schwarzem in kaplanom Matijem Šinkom in Jernejem Projem, kot pove napis v latinskem jeziku. Krasijo ga podoba križa, sv. Jurija in Oznanjenja. Slovenski napis pa se takole glasi: Kader sem biv pervizh islit smo preieli lvbiga myrv dar 1763. O Bog dai ker sim sdei prelit de bi tud ga vshvala vssaka stvar 1807. – K zhasti Marie ozhem smeram peti inu vssim vernim glassnu rasodeti de Jesus bo roko stegnou inu moje dobrutnike vsse poshegnov. Drugi zvon je bil l. 1861 prelit iz dveh prejšnjih, ki sta bila nova 1500. Na sedanjem stoji napis: Prelit iz dveh poprejšnjih sim. Marii slavo de glasim, k molitvi verne de budim in duše mrtvih de budim. Tretji nosi napis: Obvari Maria in sv. Florijan soseske, od katerih sem vam darovan. Četrti: Treska in hudega vremena reši nas o

Gospod. Vse te tri lepo okrašene zvonove je oskrbel dekan Kramar, ulil jih je Anton Samassa 1861. Od takrat doni ta čudovito lepa četvorka iz mogočnega crngrobškega zvonika in očara vsakega poslušavca. Tako lepega zvonjenja na slišiš kmalu kje, kot je crngrobško.

9. Zadnja dozidava: cerkvena lopa (1858.)

Oglejmo si končno še cerkveno lopo, ki je spet umetnina sama zase. Po starosti se seveda ne da meriti z ostalim cerkvenim zidovjem, saj jo je šele leta 1858. zgradil loški mojster Molinaro mesto poprejšnje lesene, ki je stala pod isto streho. Tu je mojster tako lepo zadel bistvo gotskega sloga, da bi marsikdo smatral lopo za pristno gotsko. Prislonjena je k pročelju in zavzema vso njegovo širino. Po sredi in ob zunanji strani tečeta dve vrsti krasnih stebrov, ki tvorijo nekako gotsko dvorano. Lepo so med seboj zvezani po križnih lokih oboka. Na križišču lokov je Molinaro celo zelo spretno kopiral gotske sklepnike, npr. Mater božjo, Jagnje božje, angela, rozete. V enem izmed krasnih dvanajsterih stebrov je v podstavkih vzdani kamen z vtisnjenim turškim kopitom, kot pravi stara povest. Lopa je veliko pridobila, ko so v njej našli in odkrili že popisane gotske freske in prvotni portal cerkve, tako da je sedaj podobna malemu muzeju. Lep je pogled z grička pred lopo na krasne arkade, ki jih tvorijo stebri z loki. Med arkadami pa se kažejo dragocene starodavne slike. Šele z dozidavo te res lepe lope je bil 600-letni razvoj crngrobške cerkve končan. – Ob tej priliki je dekan Kramar tudi predstavil nekaj oken in

napravlil pod lopo obstranska portala in nov dohod v zvonik na severni strani.

10. Kapelice in znamenja okoli Crngroba.

Omeniti nam je še par kapelice in znamenj, ki obdajajo crngrobško svetišče. Najbližja je kapelica pod cerkvijo na žabniški strani. Je lična stavba iz 2. polovice 18. stoletja. Posvečena je sv. Križu. Na oltarčku stoji preprost, a zelo dekorativen lesen križ. Za ozadje mu služi dobra freska slikanih arkad in stebrov, med katerimi stojita mogočni slikani postavi Marije in sv. Janeza, Magdalena pa se križa oklepa. Postave so lepo razgibane in so očitvidno nastale pod Metzingerjevim vplivom. Na krajnih stenah sta veliki pravokotni sliki zelo originalnega Oznanjenja in sv. Martina z beračem. Na stropu je sv. Trojica z značilnimi angelci, ki poleg drugih znakov razodevajo mojstra teh slik. Izgotovil jih je loški slikar Anton Tušek, ki je v 2. pol. 18. stol. zelo veliko slikal v Loki in okolici. Omeniti je še zelo starinsko ulito svetilnico z glavami vojakov. – Drugo znamenje stoji v gozdičku ne daleč od cerkve ob poti, ki drži v Loko. To Rdeče znamenje, kot ga imenuje ljudstvo, je spet ena izmed mnogih crngrobških znamenitosti. Je edino znamenje v naši domovini, ki je ohranilo gotske freske. Gre se brez dvoma za kužno znamenje. Zidano je na živo skalo, ki še deloma gleda iz zemlje. Zidava je preprosta. Tloris je kvadrat. Arhitektura ima obliko masivnega nizkega stolpiča s piramidasto streho. Stolpiček seveda ni votel, le njegove štiri stene so poglobljene po eni večji spodaj in eni manjši

niši zgoraj. Niše in vsa njih okolica je poslikana tako, da na vseh stenah ni prostorčka, ki bi bil prazen. Poglejmo te izredno zanimive in deloma dobro ohranjene slike. Začnimo s steno, ki gleda proti Loki. V glavni niši je upodobljena čudovita ljubka Madona z Detetom, ki ji stoji na naročju. Na desni plava izza ograje zelo dekorativen angel, ki igra Detetu na harfo. Omeniti je sijajne gube Marijine obleke. Obkrajne stene vseh niš so okrašene s poznogotskim slikanim krogovičevjem. Ob vseh glavnih nišah je upodobljena na vsaki strani po ena stoječa svetniška figura, in sicer na steni proti Loki zelo dobro ohranjen sv. Krištof z Detetom in drevesom, njemu nasproti sv. Jurij, ki stoječ prebada zmaja. Zanimiva je razgibanost svetnika. Na vsaki steni je nad glavno še manjša niša. V njej je na loški strani lepo ohranjeno Križanje. Tudi vse zgornje niše so obdane s slikami, na vsaki strani po ena sedeča postava, pod nišo pa grb, ki je na loški strani že nerazločen. Ob krajeh niše sta lepa Ana Samotretja in sv. Helena s križem. – Poglejmo sedaj zapadno steno. V glavni niši je zelo originalna Petrova hoja po morju. Peter se je do kolen pogreznil v morje. Pred njim stoji Kristus na valovih. Z desnico dviga Petra. Na levi je zanimiv čoln, v njem mladosten sv. Janez in bradat sv. Jakob. Ob krajeh niše sta naslikana sv. Jakob, ki ima čutarico pritrjeno na kapi, v rokah nosi knjigo in palico, njemu nasproti sv. Ahacij z zeleno vejo v roki. V mali zgornji niši je Veronikin prt, pod nišo loški mestni grb, nad nišo sv. Duh. Ob krajeh sta dobro ohranjena dva sedeča škofa, ki sta krasnih postav in zelo spominjata na škofo v prezbiteriju na Križni gori. Posebno zanimiv je sv. Volbenk s cerkvijo, ki je

približen model crngrobške cerkve, kakršna je bila okrog leta 1500, ko je imela zvonik nad streho pred prezbiterijem. Drugi škof je sv. Erazem z na vretenu navitimi črevami. Poglejmo sedaj severno steno, ki gleda proti Crngrobu. Tu je žal slika v glavni niši docela uničena. Ob krajih sta naslikana sv. Hieronim in svetnica redovnica, ki ji nad glavo plava angel z nerazločnim predmetom. V zgornji niši se je ohranila lepa Pietà, grb pod njo je uničen, ob krajih spet sedita dva škofa, oni na desni ima kelih in palico, na levi je sv. Nikolaj. Zelo zanimive slike kaže vzhodna stena. V glavni niši je Gospodovo vstajenje. Ob njem so speči stražniki z zastavo, zadaj Jeruzalem kot gotško mesto. Ob krajih niše sta dve nezaznatni svetnici, ena redovnica, druga opatinja s palico. V gornji niši je zanimiv gregorijanski Kristus, ki se je do pasu dvignil iz groba, ob glavi mu plava meč. Pod nišo je nerazločljiv grb, ob krajih dve sedeči nuni. To so slike na Rdečem znamenju. Omeniti je še več zanimivih romarskih podpisov od 1526. leta dalje. Kdaj so nastale in kdo je mojster teh lepih slik? Že sem omenil sorodnost med znanimi slikami v prezbiteriju na Križni gori, ki so nastale okrog l. 1500. in so delo izvrstnega nemškega renesanskega slikarja. Naše slike so očitvidno iz iste delavnice, le da so za par desetletij mlajše. Kako da je prišel tako izrazit nemški umetnik slikat naše znamenje in Križno goro? Takrat je vladal freisinško škofijo podjetni škof Filip, ki smo ga že omenili kot pridnega graditelja raznih loških stavb. Tako je razumljivo, da je škof poklical iz Bavarskega svojega umetnika, ki nam je okrasil tako lepo najprej Križno goro in med leti 1510–20 še crngrobško

znamenje. – Naj omenim še eno kapelico le malo naprej od zdaj popisane Rdečega znamenja proti Loki. Spet imamo, kot pod cerkvijo, kapelico sv. Križa iz 2. pol. 18. st. Preprosta, a zelo dekorativna lesena rezbarija kmečkega umetnika krasi oltarček. – Če gremo še dalje proti Loki, srečamo na vrhu klanca znamenje, ki ga je poslikal l. 1896. Grohar. V sredi je barvno zelo slikovita Pietà z mrtvim Jezusom, posneta po Šubičevi v poljanski cerkvi. Ob krajih sta fantastični pokrajini, ona proti Loki nosi podpis: Grohar 96. Na stropu so štirje zelo impresionistični angelci, na trikotu pred streho pa simbol Evharistije. Poprej so bile tu slike Gosarjeve iz leta 1862. Groharju jih je dal preslikati prošt Andrej Kalan. – Še nekaj naprej proti Loki je znamenje Bega v Egipt, ki ga je poslikal Gosar l. 1862. in koj nad Staro Loko stoji starinski križ, ki spominja, da so na bližnjem hribu Gavžnika stale nekdanje vislice. – Le malo naprej od križa stoji ob gas. domu zidana Bidetova kapelica, v kateri se nahaja oblečen gotski Marijin kip pod krasnim baročnim baldahinom, ki so ga nekdanje skupno s kipom rožnovenske Marije nosili v procesijah. Tam pa, kjer se crngrobška cesta strne s starološko, pri Dolencu, je slikano znamenje Oznanjenja in sv. Jurija, kot zadnji ostanek nekdanjega zidanega krvavega znamenja, ki je stalo na kraju, kjer so nekdanje obglavljali zločince.

11. Crngrob kot božja pot.

Spregovorimo še nekaj besedi o Crngrobu kot božji poti. Vse kaže, da je bil Crngrob največja božja pot ne samo na Gorenjskem, temveč daleč naokoli. Poglejmo samo mogočno cerkveno

stavbo, ki z lahkoto sprejme vase do 4000 romarjev. Zgodovina dozidavanj, kot smo jo opisali, nam tudi kaže, kako je slava Crngroba vedno bolj rasla.

Majhna romarska cerkvica iz 13. st. je že v sredi 14. st. bila podaljšana za sedanjo dolžino, kakih 100 let nato so jo razširili za sedanjo širino in spet kakih 100 let kasneje so ji prizidali velikanski prezbiterij s stolpom, zaključena pa je bila stavba šele 1858., ko so ji dogradili še lopo, ki more pod streho sprejeti spet več sto ljudi. Takrat so podrli veliko staro duhovsko hišo in več razpadajočih romarskih hiš, ki so pričale o nekdanjem navalu romarjev. Že popisani crngrobški umetnostni zakladi nam tudi pričajo, da je morala biti tu slavna božja pot. Osem oltarjev ima cerkev pač zato, ker je bilo nekdanj toliko maš. Še v preteklem stoletju se je bralo v Crngrobu od 800 do 900 maš. Na binkoštno praznike je prišlo v Crngrob nič manj kot 28 farnih procesij in sicer: komendska, vodiška, smledniška, velesovska, šenčurska, preddvorska, nakeljska, podbreška, kriška, mošenška, kovorska, polhograjska, idrijska, cerkniška, žirovska, poljanska, soriška, železnikarska, selška, neveljska, cerkljanska, mengeška, šentpetrska iz Ljubljane, šentviška, sorška, kranjska, šmartinska in tržiška. Procesijo iz Križev v Crngrob v letu 1471. je Lavtižar v svojih drugih Šmarnicah na str. 34–35 zelo zanimivo opisal.

Ko so te procesije prihajale v crngrobško cerkev, so peli romarji tole romarsko pesem:

Marija Angelskiga Češena
Per Teb je taka moč najdena.
Skoz te se železje odpira,

Bolnikom se zdravje gmira.
 Per cagovitih Tvoj potrjenje,
 Per grešnikih Tvoj spokorjejne.
 V Cengrob so velke gnade gode
 Poglej špringerje, k na zid vise.
 V Turčiji so bli zapert,
 Smrt so rajtal tam stert.
 V železje so bli djani,
 Terdo noter zakovani.
 Upanje so oni zgubili,
 Deb še po svoj dežel hodili.
 Al na Cengrob so zdihnil,
 Železje se jim je odklenil.
 Marija je bla taisti kluč,
 Kni blo treba nobene luč,
 Deb per klučavnicah luken izkal
 In te kluče noter vtekval.
 Marija je bila tolkanj močnejš,
 Kolker je blo železje trdnejš.
 Turk je cagoviten postov,
 Ker je Tvojo moč spoznov.
 Krancam si Ti na znanje dala,
 Ker si zanje vojskovala.
 Velka je mogla Tvoja moč bit,
 Ker je biv turški car tuki pobit.

Romarji so se zapisovali v posebno crngrobško bratovščino pod imenom Brezmadežne, od angela pozdravljene. Ohranjen je zapisnik udov od 1728–1824, ko so janzenisti cvetočo bratovščino zatrli. Njeni udje so bili poleg navadnih romarjev tudi razni plemiči, možje in žene.

Ohranil se nam je tudi Klavberjev klišej in več romarskih podobic iz srede 18. st. Slika nam kaže okrog Marijinega oznanjenja polno bergel in okove, o katerih poje romarska pesem. – No pa tudi danes crngrobška božja pot še ni

izumrla, čeprav seveda ne dosega več nekdanje slave. Vsak četrtek je maša, ki se je zlasti v poletju romarji še dosti udeležujejo v upanju, da jih bo crngrobška Marija uslišala, če jo devet četrtkov zaporedoma obiščejo.

Največji crngrobški praznik je še vedno binkoštni ponedeljek. Prejšni popoldan ob 5. uri je pridiga in litanije, na ponedeljek sam pa vsaj dve sv. maši ob 6. in 9. uri. Shodi so še na velikonočni ponedeljek, na belo nedeljo, na praznik Oznanjenja, veliki šmaren in nedeljo Marijinega imena. Na Martinovo nedeljo se romanje zaključí. Je še nekaj nedelj služba božja ob 9. uri, na sveti dan ob 6. uri, pa takrat ni kaj prida romarjev. Pač pa prihajajo vse poletje izletniki v Crngrob, posebno odkar so odkrite stare freske.

12. Crngrob v narodnih pripovedkah.

Naša razprava o Crngrobu ne bi bila popolna, če ne bi k sklepu še povedali nekaj besedi o crngrobških pripovedkah, ki se jih je še precej ohranilo do danes. Razumljivo je, da je tako velika in zanimiva božja pot, kot je Crngrob, tudi v ljudski duši zapustila velik vtis, ki se javlja v omenjeni romarski pesmi in v raznih pripovedkah.

Zapišimo nekaj najzanimivejših, da jih otmemo pozabe.

1. Že nenavadno ime je bila podlaga posebni pripovedki, Crngrob si je ljudstvo razlagalo kot črni grob. Ko so zidali mogočni crngrobški stolp, je prišel iz mesta glavar, šel na še nedodelan stolp in tam pojal zidarje doli, češ da ne pusti zidati tako velikega stolpa. Pri tej priči potegne močen veter in vrže sitneža doli. Ko

prileti na tla, se pogrezne v zemljo in tam nastane grob, na katerem je skozi 50 let rasla črna trava. Zato so ga imenovali črni grob.

2. Živel je spet v Loki drug mestni glavar, ki je zelo stiskal Ločane. Zato so ga vsi sovražili. Tedaj je nekoč vprašal podložnika, kaj pravijo Ločani o njem. Rekel mu je, da ga vsi sovražijo. Nič zato, je dejal, naj me le sovražijo, in je še bolj stiskal meščane. Tedaj vdrugič vpraša, kaj mislijo meščani o njem. Odgovor se je glasil, da ga vsi preklinjajo. Nič zato, če me preklinjajo, si je mislil in jih je še hujše stiskal. In ko je še tretjič isto vprašal, je dobil odgovor: vsi meščani so se uvrstili v dolgo procesijo, ki gre v Crngrob Marijo prosit, da vas Bog čim prej odstrani. Tedaj je glavar jezno zaklel in rekel, da se procesija ne sme vršiti. Hitro zajaha svojega konja in pojezdi za romarji, da bi procesijo razgnal. Toda komaj prijezdi na kamenit most pred mestom, se mu konj splaši in vrže jezdeca v vodo.

3. Kako so Crngrob spravljali v zvezo s Turki nam pripoveduje omenjena romarska pesem, ki pravi, da so se ujetniki rešili turških spon na priprošnjo crngrobške Marije. Spone so obesili pred Marijin oltar. Na omenjenem Klavberjevem bakrorezu so še vidne. Ista romarska pesem tudi poje, da je Turek prišel pred crngrobško cerkev z veliko vojsko. Toda prav tu je bil pobit s pomočjo crngrobške Marije.

Spet druga povest ve povedati, da je turški vojskovodja prijahal na konju v cerkev in hotel Marijo oropati dragocenosti. Toda hipoma je oslepel. Ko še ni odnehal in hitel naprej proti oltarju, se mu je začel konj vdirati v tla. Še

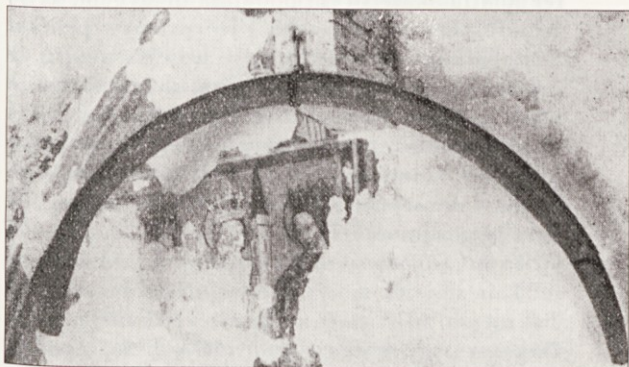
sedaj se vidi v lopi kamen z vtisnjeno konjsko podkvijo.

4. Ko je Marija romala v Crngrob, je počivala v gozdičku pred cerkvijo. Še danes se vidi tam skala, ki ima obliko stola.

5. Najbolj so razširjene pravljice, ki pripovedujejo o crngrobških razbojnikih. Gotske konzole, ki so na pročelju pod lopo, in one v prezbiteriju je ljudska povest spravila v zvezo z roparji. Tako imamo pod lopo iz kamna izsekane glave razbojniškega glavarja, njegove žene in njegovega psa. V prezbiteriju imamo spet tri glave razbojnikov in psa. Najgrša je glava prvega razbojniškega glavarja. Vsa je zavarovana z železno čelado, da mu jo sovražnik ni mogel razbiti. Druga glava je že nekaj lepša in predstavlja poglavarjevega sina, ki je bil sicer razbojnik, a se je vendar že nagibal k spreobrnjenju. Tretja glava je poglavarjeve hčerke, ki je bila že dobra. To kaže njen obraz in tudi obleka, ki je že slična obleki tistih žena, ki so šle Jezusov grob obiskat. Tako razlaga ljudska duša gotske nosilce svodov. – Povest ve pripovedovati o razbojnikih tudi tole: Preden je bila še v Crngrobu cerkev, so bili v gostem lesu razbojniki, ki so morili ljudi, ki so potovali iz Loke v Kranj. Metali so jih v prepad in jih izropali. Tako so si nabrali roparji velik zaklad denarja in dragocenosti. Ko so razbojnike iztrebili, so njihov zaklad porabili za zidavo crngrobške cerkve.

6. Druga pravljica je spet skušala po svoje razložiti sliko sv. Krištofa na cerkveni steni. Še preden je bila cerkev, je Sava tekla takoj pod crngrobškim gričem. Vedne povodnji so jemale itak pičli svet. Ko so na bregu postavili cerkev,

romarji velikokrat niso mogli do nje vsled povodnji in deroče Save. Tedaj jih je Šent Krištof nosil čez reko, kot je nekdam nosil Jezuščka. – Nekoč je Sava delala spet veliko škodo in ovirala romarje. Tedaj so se zbrali romarji v cerkvi in prosili Marijo pomoči. In glej! V eni noči je Sava zbežala, kot pravi povest, in je začela teči po sedanji strugi in ni več ovirala romarjev. Poleg tega so dobili ljudje dosti rodovitnega polja. To je bila prva milost, zadobljena v Crngrobu.

Sl.1. Rebro „ajdovske deklice“.

7. Posebno je zanimalo ljudsko domišljijo velikansko crngrobško rebro, ki meri 2,70 m. Je to rebro veleplazilca iz prejšnjih geoloških dob. Take živali so bile dolge do 20 m. V Crngrobu visi na tem mestu vsaj od leta 1453. Takrat so ladjo obokali. Tram prejšnjega lesenega stropa so odžagali na tem mestu za toliko, da so nanj obesili rebro. Takrat še niso imeli muzejev. Imeli so navado, da so kaj izrednega obesili kar

v cerkev, kjer so ljudje predmet najlažje videli. Tako se nam je rebro na istem mestu ohranilo do danes. Ljudstvo pozna vse polno pripovedk o tem rebro. Tradicija ve, da ga je v Crngrob prinesel neki bavarski duhovnik. V Inihnu (ki je tudi spadal pod Freising) imajo baje drugo rebro od iste živali. Pravljica pa pravi, da je to rebro ajdovske deklice, ki je pomagala pri zidanju crngrobške cerkve. Bila je tako velika, da je z eno nogo stala na Šmarni gori, z drugo pa na Šmarjetni ter je zajemala iz Save vodo in pesek, ter lomila skale in jih podajala delavcem, ki so zidali cerkev. Pa bila je preveč pridna. Pretegnila in prehladila se je pri delu revica in umrla. Iz hvaležnega spomina so njeno rebro obesili v cerkev. Spet druga povest pravi, da je to rebro ribe-faronike, tj. pol deklice pol ribe, ki so jo videli na sliki sv. Krištofa. Baje je živela v deroči Savi, dokler Sava ni zbežala, kot smo že gori omenili.

Slava Crngroba se je razširila prav tja do morja. Tam se je ob morju sprehajala grofovsko hči. Takrat so že dalj časa lovili velikansko ribo. Deklica pade v morje in orjaška riba jo požre. Prestrašeni oče pokliče na pomoč crngrobško Marijo in riba vrže hčerko nepoškodovano na suho. Ribo usmrte in njeno rebro pošljejo v Crngrob.

Ljudje pravijo, da od rebra kane vsako leto ena kapljica. Ko bo padla zadnja, bo sodnji dan. Torej ga še ne bo kmalu, ker je rebro še veliko.

8. Pri zidanju cerkve, so igrali crngrobški volički važno vlogo. Umrla je vdova, ki je zapustila svoje voličke za zidavo cerkve. In ti volički so bili sila brihtni. Sami so vozili kamenje in pesek, ki ga jim je lomila in nakladala

ajdovska deklica. Delavci so imeli postavljen tak oder okrog zidovja in zvonika, da sta volička kar gori na vrh pripeljala zidarjem gradivo. Okrog zvonika pa sta se obrnila in šla nazaj po nov material. Brez teh pridnih voličkov, ne bi mogli dograditi take cerkve. Celo leto sta neprestano vozila.

Zaključujemo popisovanje crngrobških znamenitosti. Ni kmalu cerkve, ki bi bila tako vsestransko zanimiva, kot je crngrobška. Je pravi muzej z najrazličnejšimi zanimivostmi. Vendar to pri Crngrobu ni in ne sme biti glavno. Crngrob je bil in ostane velika in milosti polna božja pot našega Mariji vdanega ljudstva. Kako zaupanje so nekdanj imeli romarji do crngrobške Marije! S svetim spoštovanjem so se ji bližali. Pri prvem znamenju nad Pevnom so se v duhu zbrali, pri drugem, Rdečem znamenju v smrečju so napravili namen, za katerega hočejo romanje opraviti. Glasno moleč so se bližali cerkvi. Trikrat so šli okrog milostnega oltarja po kolenih takoj, ko so prišli v cerkev, ter prosili Marijo zaželjene milosti. In da so te milosti zares prejeli, nam pričajo zaobljubljene podobe okrog oltarja. Pričale so obešene berglje, ki so se sicer sedaj že porazgubile, pa nam jih kažejo stare slike. Posebno zakonski so svoje težave priporočali Mariji od angela pozdravljeni, ki je spočela samega Sina božjega. Priporočili so se sv. Devici ženini in neveste za božji blagoslov v novem in odgovornosti polnem stanu, v katerega so nameravali stopiti. Priporočali so se Mariji bolniki in sploh trpeči, in ne zastonj. Zadobljene milosti so pripove-

dovali drugim in tako je slava crngrobške božje poti vedno bolj rasla in se množila.

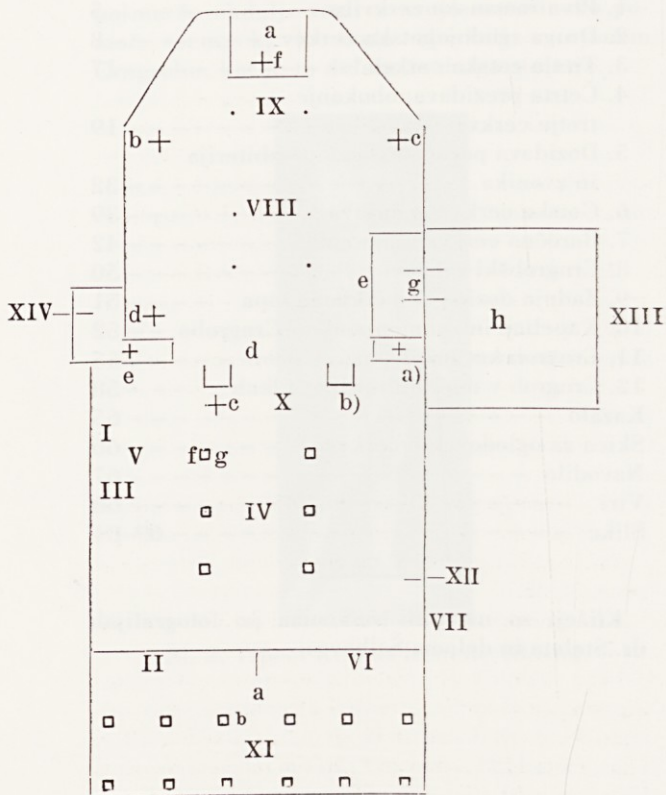
Naj Marija, ki jo je angel imenoval milosti polno, še nadalje razliva svojo materinsko pomoč vsem, ki jo bodo obiskali v njenem Crngrobu, kot je to delala že dolga stoletja.

Sl. 2. Trpeči Kristus iz srede 18. stol.

Uvod	3
1. Prva romanska cerkvica	5
2. Druga zgodnjegotska cerkev	8
3. Tretja gotska cerkev	17
4. Četrta prezidava: obokanje tretje cerkve	19
5. Dozidava poznogotskega prezbiterja in zvonika	32
6. Gotska cerkvena oprava	39
7. Baročna cerkvena oprema	42
8. Crngrobški zvonovi	50
9. Zadnja dozidava: cerkvena lopa	51
10. Kapelice in znamenja okoli Crngroba	52
11. Crngrob kot božja pot	55
12. Crngrob v narodnih pripovedkah	58
Kazalo	65
Skica za ogledovanje cerkve	66
Navodilo	67
Viri	68
Slike	69-84

Klišeji so narejeni večinoma po fotografijah dr. Steleta in deloma Šelhavsca.

Skica za ogledovanje cerkve.

Priložena skica kaže, v katerem redu naj obiskovalec ogleduje cerkev na podlagi Vodiča. Rimske številke mu kažejo pot, ki naj jo hodi. Kratka pojasnila najde tu pri navodilu, celotno razlago pa dobi pri razpravi na strani, kot je naznačeno pri pojasnilu.

Evo navodilo: I. Prva romanska cerkvica, glej tloris in stran 5. Marijanski ciklus slik ca 1300, stran 6, slika 16.

II. Podaljšana zgodnjegotska cerkev ca 1350, njeno pročelje, portal, okence, sl. 4 k in zvonik. Glej tloris in načrt ter stran 8. Zgodnje furlanske slike trpljenja Kristusovega ca 1350. Glej strani 8–12 in sliko 17.

III. Notranjščina druge cerkve, druge furlanske slike trpljenja Kristusovega ca 1400. Strani 13–16, slika 18.

IV. Notranjščina tretje gotske cerkve po letu 1410. Najprej še raven strop, masivni stebri po ladji; pred letom 1453. sedanji križni obok. Glej tloris in strani 17–19 ter sliko ladje, slika 6.

V. Slika Bolfganga iz leta 1453, strani 20-23, slika 19.

VI. Gregorijanski Kristus ca. 1450. na pročelju in sličice srednjeveškega življenja, strani 24–30, slika 15.

VII. Sv. Krištof 1464. na zunanjščini južne stene, strani 31-32.

VIII. Prezbiterij 1521–1524, strani 32-34, načrt, slika 7.

IX. Notranjščina prezbiterija, strop in kapiteli stran 35, stropne slikarije, stran 34-38, slika 8, slavolok, stran 36, a) veliki oltar 1653, str. 43–5, slike 9 in 10, b) oltar iz leta 1753., stran 26 z gotskim reliefom Najdenja križa, stran 40, slika 13 in 22, c) oltar žalostne Matere, stran 46, d) oltar sv. Magdalene, stran 46, slika 2, e) kor in orgle, stran 42-45, slika 23, f) oltarna ograja 1713, stran 49, slika 9, korne klopi, stran 45, slika 14, g) portala na kor in v zakristijo, stran 37, h) zakristija in njene zanimivosti, stran 49-50.

X. V ladji: a) oltar sv. Ahaca 1648., stran 47, sl. 20, b) oltar z gotskima kipoma sv. Neže in Uršule, stran 41, slika 12, c) oltar sv. Lucije, str. 47, d) prižnica, str. 46, slika 9, e) oltar sv. Martina 1680., stran 48, slika 21, f) rebro ajdovske deklice, pravljice, stran 61, slika 1, g) Layerjev križev pot in slika vrednih in nevrednih zakramentov, stran 48, slika Brezmadežne, stran 49.

XI. Lopa 1858., stran 51, slika 5, a) glavni portal, sl. 4a, b) turška podkev, stran 51.

XII. Stranski gotski portal, stran 18.

XIII. Zvonik, 1524-1666, str. 38-39, sl. 3, 4, zvonovi, stran 50. Dohod v zvonik je iz prezbiterija ali od zunaj na severni strani iz stopnišča, ki ga je zgradil Kramar 1858. (Glej tloris).

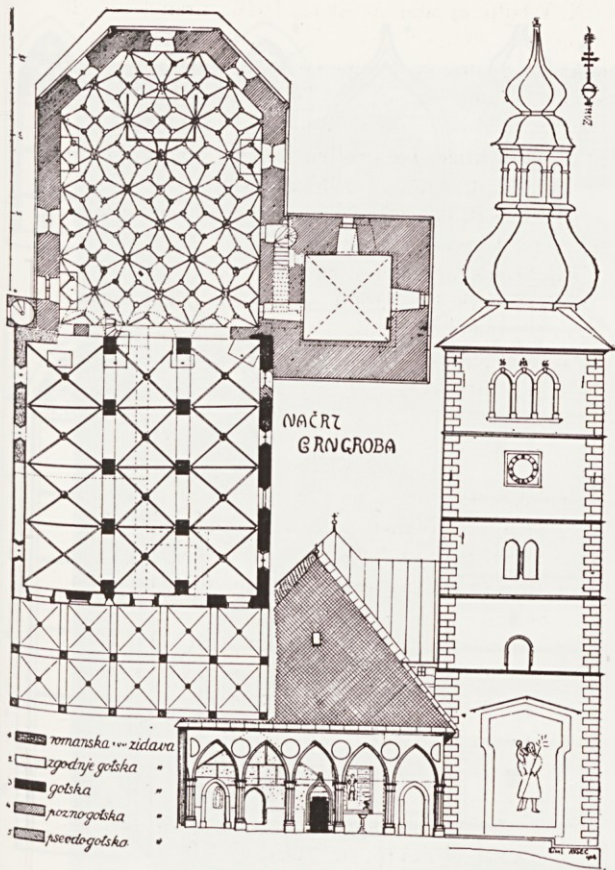
VIRI:

A. Rokopisni:

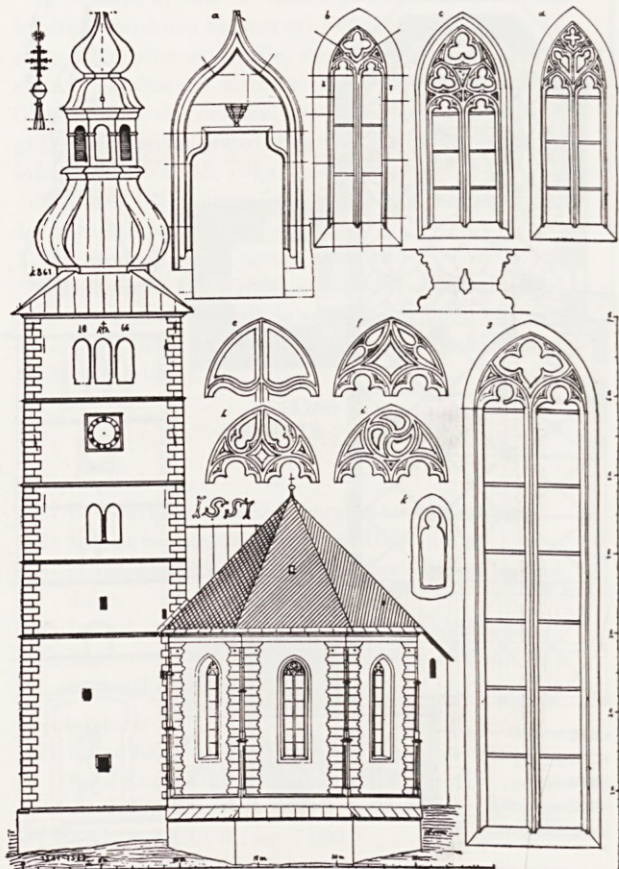
- 1) Ustanovne listine za Crngrob v farnem arhivu.
- 2) Knjiga cerkvenih računov od 1648. dalje.
- 3) Mrliška knjiga crngrobške bratovščine od 16. stol. dalje.
- 4) Imenik crngrobške bratovščine od 1728-1824.
- 5) Zapisniki Franca Pokorna o loških cerkvah in o freisinških listinah.

B. Literatura:

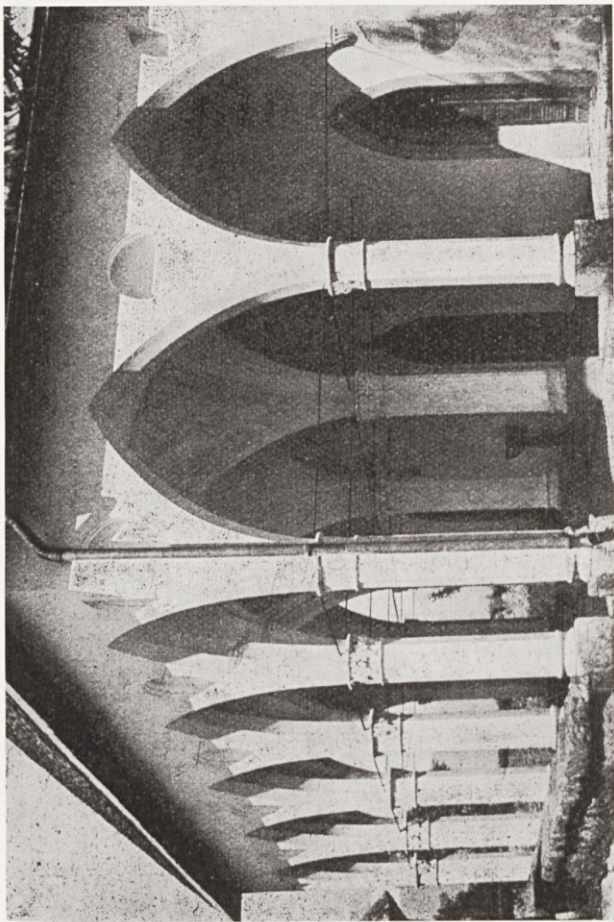
- 1) Franc Ks. Kramer. Njegovo življenje in delovanje. Izdal Karol Klun v Ljubljani. Natisnila Kat. tiskarna 1893. Poglavlje XXIX. str. 63 in 65, pogl. XXXIV.XXXVII., str. 7180.
- 2) Koblar: O zidanju crngrobške cerkve v Izvestju muzejskega društva, II. letnik, str. 152 in sledeče.
- 3) Pokorn: Loka v Domu in svetu, letnik VII., str. 625630.
- 4) Stele: Monumenta, prvi del, zvezki I., str. 1, VII. str. 26, zlasti pa XII., ki ves obravnava Crngrob.

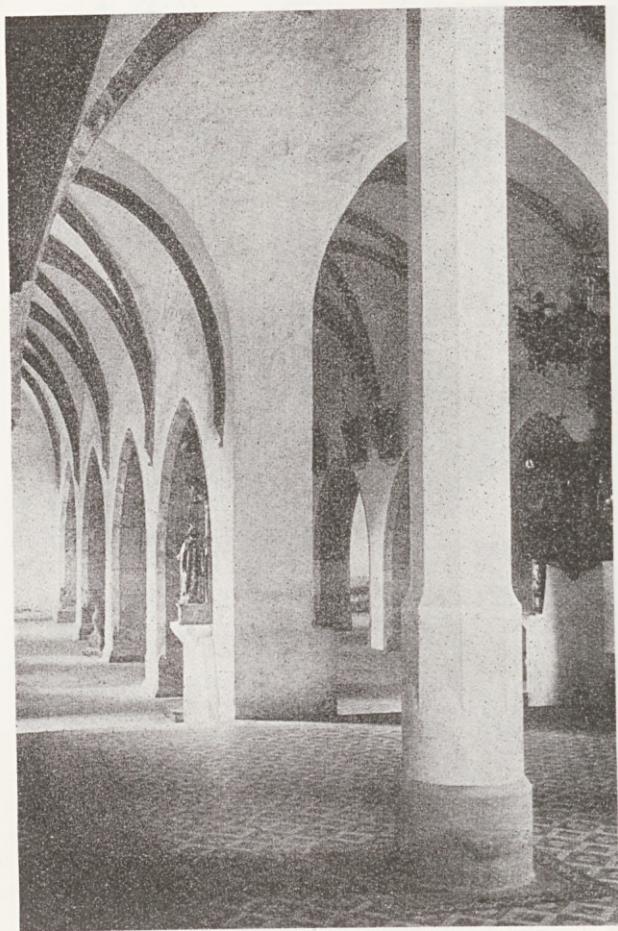
Sl. 3. Načrt Crngroba

Sl. 4. Načrt Crngroba: a) gotski glavni portal; b, c, d) okna v ladji; e, f, g, h, i) okno in krogovičevje v prezbitერიju; k) zgodnjegotsko okence na pročelju. Letnica 1551. na stebru prvih lin.

Sl. 5. Lopa (1858.)

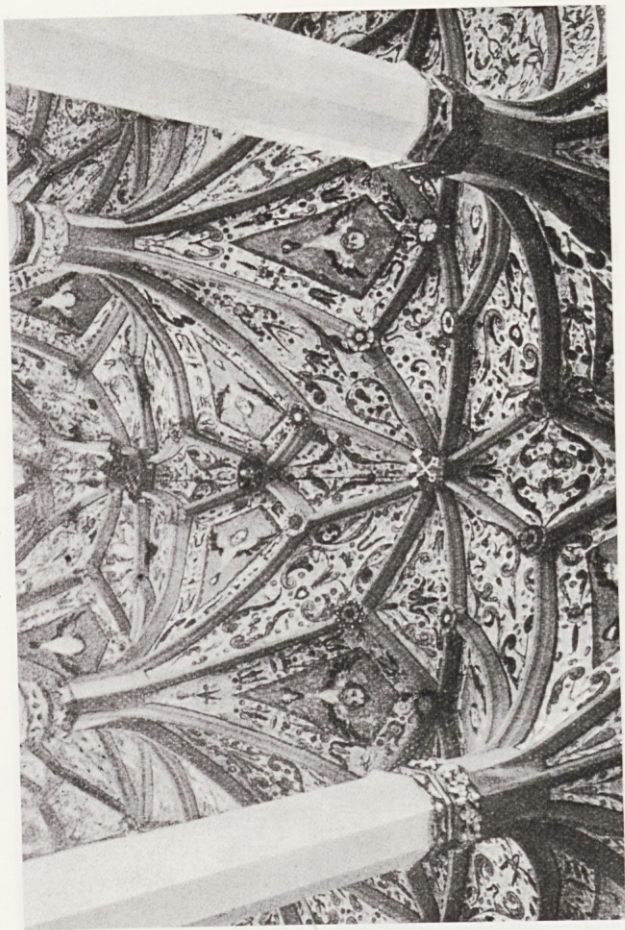

Sl. 6. Ladja (po letu 1410.)

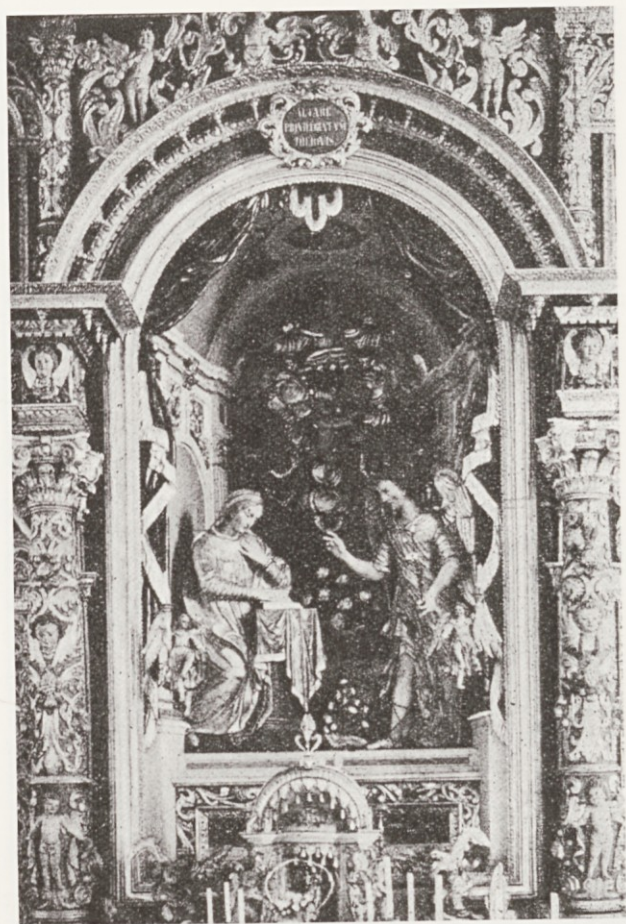
Sl. 7. Prezbiterij (1521–1524.)

Sl. 8. Strop v prezbitერიu.

Sl. 9. Veliki oltar (1652.)

Sl. 10. Oznanjenje na velikem oltarju.

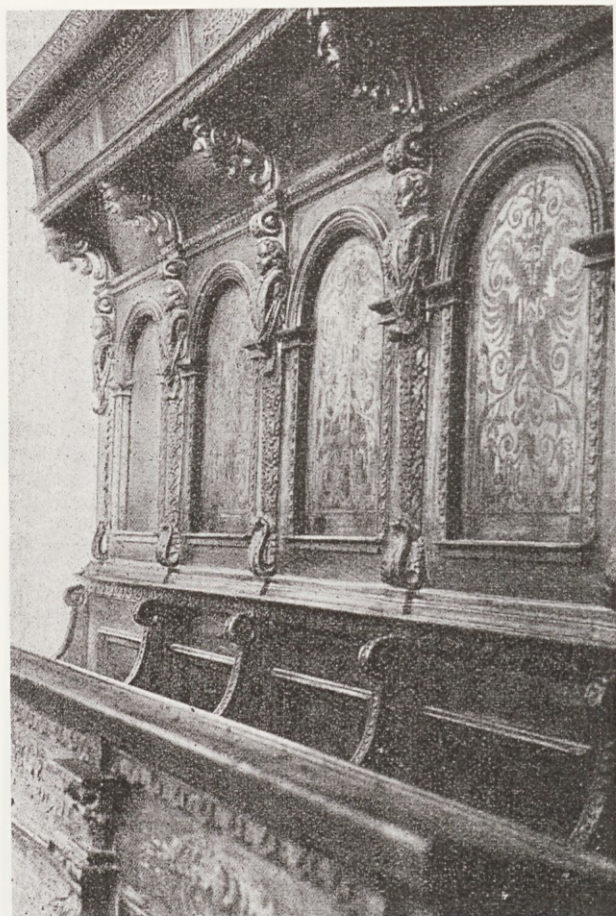
Sl. 11. Klavberjev bakrorez iz srede 18. stol.

Sl. 12. Poznogotska kipa sv. Neže in Uršule.

Sl. 13. Poznogotski relief Najdenja križa.

Sl. 14. Korna klop iz 2. pol. 17. stol.

Sl. 15. Gregorjanski Kristus (sredi 15. stol.)

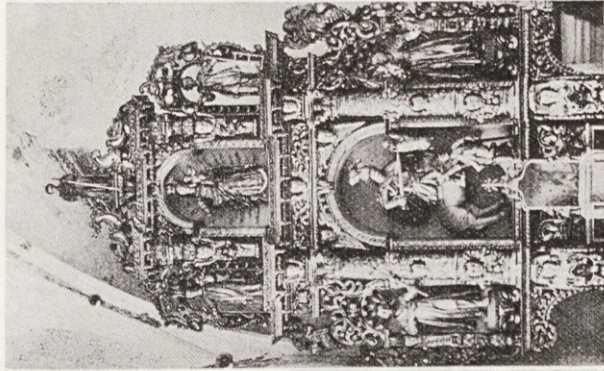
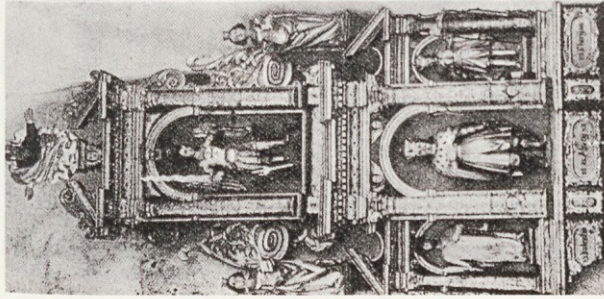
Sl. 16. Angel (začetek 14. stol.)

Sl. 17. Snemanje s križa (sredi 14. stol.)

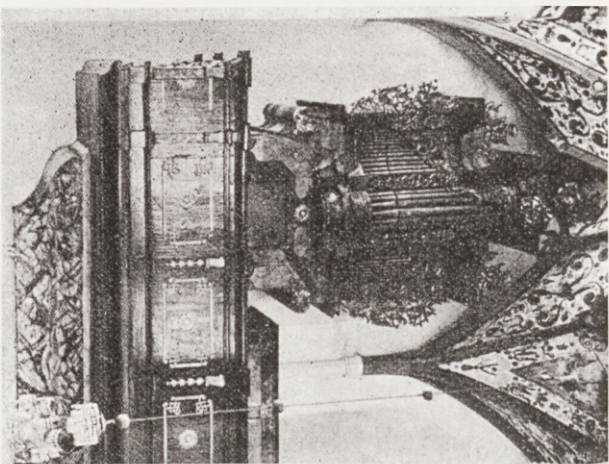

Sl. 18. Judov poljub (konec 14. stol.)

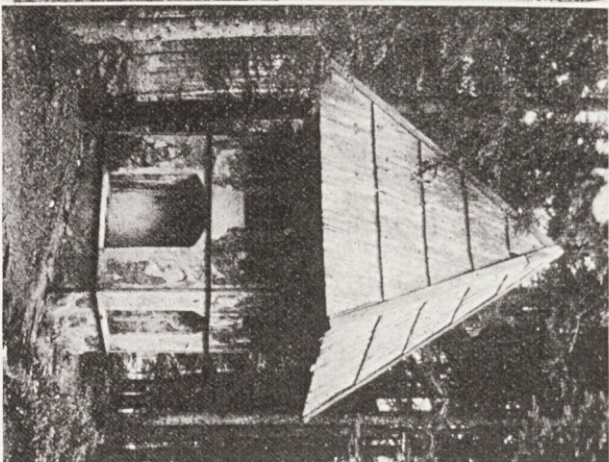
Sl. 19. Sv. Katarina (slik. Bolfgang 1453.)

Sl. 20. Oltar sv. Ahaca (1648.) Sl. 21. Oltar sv. Martina (1680.) Sl. 22. Oltar sv. Helene (1753.)

Sl. 23. Orgle.

Sl. 24. Rdeče znamenje (1510-20.)

Mestna hranilnica v Škofji Loki

Tel. št. 15

Pošt. ček. rač. 14.761

Sprejema vloge na hranilne
knjižice in tekoči račun, ter jih
obrestuje časovno najugodneje.
Vsakovrstne denarne posle iz-
vršuje najkulantneje.

Zavod je pupilarno varen.

Nič premišljevati
nakup je ugoden!

V moji trgovini si lahko
nabavite razno manufakturno
blago in pletenine lastnega
izdelka.

Cene znižane.

A. Savnik, Škofja Loka

Izletnikom in turistom se priporoča gostilna
v „PLEVNI“ ob kolodvorski cesti.
Točijo se pristna štajerska in Dolenjska vina
Gorka in mrzla jedila vedno na razpolago
Za obilen obisk se priporoča
KARLIN ANA, gostilničarka.

JANEZ HUMER

PLESKAR IN SOBOSLIKAR

Škofja Loka

Klobovsova ul.

Staroznana

slaščičarna in pekarna

ŽUŽEK

slovi po svo-
jih izdelkih

Škofja Loka, Mestni trg št. 43.

Priporoča se vsem izletnikom in turistom
gostilna „NOVI SVET“, Kapucinsko pred-
mestje 13. — Na razpolago vedno sobe za
prenočišča.

MARIJA KONSTANTIN, gostilničarka.

M. J E Š E

trgovina z mešanim blagom

ŠKOFJA LOKA

Ako boste zidali, dobite ves potrební les in se Vam dostavi na stavbo po zelo nizkih cenah pri

Fr. Gorjanc v Kranju

TRGOVINA IN GOSTILNA

IVAN BERGANT

STARA LOKA

Se priporoča cenj. gostom in izletnikom. Toči prvovrstna vina in postreže z okusnimi jedili po zmernih cenah.

Okrajna hranilnica in posojilnica v Škofji Loki

registrovana zadruga z neomejeno zavezo sprejema nove vloge in jih obrestuje zaenkrat po 3% brez odbitka rentnega davka.

Vse hranilne vloge, ki so bile vplačane po 15. februarju 1935 se smatrajo kot nove vloge ter se na vsakokratno zahtevo izplačajo brez omejitve.

**Uradne ure so vsak delavnik
od 8 — 12 in od 15 — 17 ure.**

MANUFAKTURNA ZALOGA

IVAN MLAKAR

ŠKOFJA LOKA

JOŽE ERŽEN

Avtopodjetje, proga Škofja Loka — kolodvor
Vožnje po naročilu.

Izletnikom okoličanom in domačinom se priporoča

gostilna Franc Ahčin

po domače pri Balantu
SV. DUH pošta ŠKOFJA LOKA

LUCIJA GUBANC

trgovina z mešanim blagom
STARA LOKA, pošta Škofja Loka

Priporoča se vsem izletnikom in turistom

RAVNIKAR ANA

izdelovanje sodavice in pokalic
ŠKOFJA LOKA

MANUFAKTURNA TRGOVINA

R. THALER

ustanovljena l. 1863

Na debelo

Na drobno

Vam nudi svojo veliko zalogo domačega in češkega blaga.

Zajamčeno prvovrstno blago in nizke cene

TISKARNA - KNJIGOVEZNICA
TISKOVNEGA DRUŠTVA
V KRANJU

Izvršuje v okusni opremi vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela. Specielno je urejena za izdelavo raznovrstnih letakov, reklamnih tiskovin in plakatov.

Vse tiskovine izvršuje v najkrajšem času in natančno po želji naročnikov.

Knjigoveznica obratuje z najmodernejšimi stroji.

Tovarna klobukov, Šešir⁶ D. D. V ŠKOFJI LOKI

Produkcija klobukov in tulcev
iz vseh vrst zajčevine: za go-
spode in dame.

Specialiteta: soleil in žamet
velour ter gladka zajčevina.

KMETIJSKA OKRAJNA ZADRUGA

registrovana zadruga z omejeno zavezo

Kranj — Škofja Loka

Največja vnočevalna zadruga na Gorenjskem.
Kupuje od svojih članov krompir, fižol in vse
poljske pridelke po najvišjih dnevnik cenah.
Prodaja svojim članom umetna gnojila, ce-
ment, koruzo, semena, krmila, moko, motorje,
in vse špecerijsko blago po najnižjih cenah.
Kmetovalci, bodite člani te zadruge!

SLAVIJA

jugoslovanska zavarovalna
banka v Ljubljani.

ZAVARUJE: po najugodnejših pogojih proti: požaru, vlomu, razbitju stekla, toči, nezgodi, zakoniti dolžnosti jamstva, transportnim škodam, poškodovanju avtomobilov in sprejema življenjska zavarovanja po najugodnejših cenah in kombinacijah.

Zahtevajte informacije in proračune od naših zastopnikov ali pa se obrnite na ravnateljstvo „SLAVIJE“ v Ljubljani, Gosposka 12.

Ključavničarska delavnica avtogenično varenje

Janez Rupar, Škofja Loka

Karlovska ulica 11.

Prvovrstna delavnica ograj za balkone; naprava štedilnikov, vsa stavbena dela po zmernih cenah.

Kdor se hoče zadovoljen s kolesom voziti, naj se zgleda pri meni. — Vedno na razpolago vsi rezervni deli in pnevmatike vseh vrst. — Po naročilu nova kolesa garantirano kvalitetno najcenejša.

Krevsov valjčni mlin in žage

Pozor! Trgovci, peki in kmetovalci Pozor!

Nudim Vam vseh vrst moko iz najboljše banaške pšenice, koruzo, otrobe, krmilno moko, po najnižjih cenah. — Zamenjujem proti takojšnji zamenjavi vseh vrst žita. Postrežba točna in solidna

Prepričajte se in zadovoljni boste.

Priporočam se svojim cenjenim odjemalcem kakor tudi novim naročnikom

ANICA LEBEN

Vsaka dobra slovenska go-
spodinja zahteva pri tr-
govcu le najboljšo
moko iz doma-
čega mlina
znamke
TRATA

Žima za žimnice vseh vrst
po najnižjih dnevnih cenah
vedno na zalogi samo pri
t v r d k i

J. KNIFIC

tovarna za žimo

Stražišče pri Kranju

Telefon interurban 2

Vzorci se pošiljajo na zahtevo
franko in gratis.

ELEKTRARNA

ŠKOFJA LOKA IN OKOLICA d. d. ustan. l. 1919

OMREŽJE: Škofja Loka s predmestji, Stara Loka, Vešter, Virlog, Binkelj, Trnje, Suha, Hosta, Trata, Stari dvor, Grenc, Virmaše, Šv. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna, Žabnica, Bitnje, Godešič, Reteče
Gorenja vas, Senica.

VSE MLEVSKE IZDELKE
VAM PO ZMERNIH CENAH

NUDI

JOŽE KOŠIR
VALJČNI MLIN
ŠKOFJA LOKA

LJUDSKA HRANILNICA IN POSOJILNICA V ŠKOFJI LOKI

registrovana zadruga z neomejeno zavezo
Poštni čekovni račun v Ljubljani: št. 14.405
TELEFON ŠT. 18

uraduje vsak delavnik od pol 9. do 12. ure dop.
Izvršuje vsa v denarno stroko spadajoče posle.
Nove hranilne vloge so vsak čas izplačljive

Ako gre za zavarovanje
PRIDE V POŠTEV LE

VZAJEMNA ZAVAROVALNICA

V Ljubljani, Miklošičeva c. 9

1. požar, vlom, nezgode, jamstvo, kasko, steklo, zvonovi.
2. doživetje, smrt, rente in dote v vseh možnostih.
3. V „Karitas“ - oddelku: posmrtnino, doto in starostno preskrbo.

**Zavarujte sebe in svoje imetje edino pri naši
domači slovenski zavarovalnici.**

Vsi letoviščarji in turisti kateri pridete
in greste skozi Škofjo Loko, zglasite se, ker
boste dobro postreženi v

pekarni ANDREJ KROŠELJ
ŠKOFJA LOKA

Ž E L E Z N I N A

ANTON KAŠMAN nasl. M. FERJANČ
ŠKOFJA LOKA

Največja zaloga: Paličnega beton. železa, traverz,
visokovrednega Portland cementa in stekla. Okovje
za cele stavbe in pohištvo, orodje za obrte, vodovod-
ne cevi, vsakovrstne barve in umetna gnojila. V
zalogi stalno kompletni štedilniki, peči, domače in
češke emajlirane plošče za peči in štedilnike. Tovar-
niška zaloga emajlirane posode, porcelana in stekle-
nih izdelkov.

Priporoča se

RESTAVRACIJA IG. GUZELJ (pri Balantu)

topla in mrzla jedila — solidna postrežba

Avtopostaja

Senčnat vrt

Garaža — Tujske sobe

Prvovrstno banaško in domačo moko,
semensko koruzo i t.d. kupite po najniž-
ji ceni pri tvrdki

Ivan Avguštin
ŠKOFJA LOKA (kolodvor)

Gorenjci nosijo

TIVAR OBLEKE

ker so dobre in poceni

TIVAR OBLEKE

RUDOLF ZIHERL

Škofja Loka - Kapucínsko predm. št. 1

Veletrgovina kolonialne

in špecerijske robe

Hranilnica in posojilnica v Kranju

(LJUDSKI DOM) R. Z. Z N. Z.

Sprejema hranilne vloge in tudi vloge na tekoči račun. — Hranilne vloge se lahko vplačujejo tudi potom poštne hranilnice in so vlagateljem tozadevne položnice na razpolago.

Nove hranilne vloge se obrestujejo po dogovoru in se izplačujejo vsak čas brez napovedi.

Hranilne vloge se obrestujejo najugodneje.

JOŠKO VEBER

VELETRGOVEC

z lesom, ogljem in vsemi deželnimi pridelki

Zaloga špecerijskega blaga in cementa

Prodaja na drobno in debelo.

Telefon 9. — Brz. nasl. Veber, Škofja Loka

Najboljše in najcenejše kupite le pri

B. Rangus

zlatar in draguljar
sodni cenilec

K r a n j

Pristen domač kruh in vse vrste špecerijskega in kolonialnega blaga Vam nudi tvrdka

VAL. DEBELJAK

ŠKOFJA LOKA — Nunska ulica št. 7.

Industrija

raznovrstnih denarnic, podkovic, aktovk, 'damskih torbic, in različne usnjene galanterije.

Peter Kajzer, Škofja Loka (kolodvor)

OBLAK TINE

frizer za dame in gospode

Železna, vodna in trajna ondulacija.

Strojno mizarstvo
Jože Peternelj

Škofja Loka
Grajska pot št. 9

izdeluje dobro, lepo in po ceni.

Josip Deisinger,
Škofja Loka

trgov. s specerijskim in kolonijalnim blagom
Zaloga špirita in fine banaške moke
Bencin s črpalko in petrolej.

Izletnikom, okoličanom in
domačinom se priporoča
gostilna in trgovina

CEGNAR
V ŽABNICI

Vse pravice pridržane.

Knjige, mape, albume, kaširanje slik in
zemljevidov, itd. izvršuje po izredno ugodnih
cenah

Knjigoveznica JOSIP KOKALJ

ŠKOFJA LOKA, Nunska ul. 6

Vsa dela se izdelujejo elegantno, trpežno
in ceno.

Tiskovno društvo v Kranju (France Uhernik, Kranj)

Pojasnila o redakcijskih posegih v Veiderjev „Vodič”

Veiderjev Vodič po Crngrobu se tudi po več kot šestdesetih letih po izidu bere sodobno in tekoče, kar pomeni, da je avtorjev jezik živ in gibek in za sodobno branje in umevanje ne potrebuje kakih posebnih popravkov in dopolnil. Zato so bili ob tokratnem ponatisu v najnovejšem vodniku opravljeni najnujnejši popravki, in sicer le tistih sestavin besedila, ki bi bralca danes utegnile motiti in zavajati pri branju avtorjevega sporočila.

Popravki so naslednji:

1. Korekturni popravki: tu gre za odpravo očitnih napak, ki so v izvirnem natisu iz leta 1936 ostale, ker očitno niso bile opravljene avtorske in tiskarske korekture (vzrok za to ni znan) – napake, ki so očitno ostale ob pretipkavanju rokopisa, ter tiskarske napake in pomanjkljivosti (deljenje besed, manjkajoči deli besed, slab odtis, manjkajoča ločila in velike začetnice ipd.).

2. Na 10. strani izvirnika je bila očitno napačno zapisana letnica 1433 (zatipkanina ali tiskarski škrat) popravljena v pravilno, torej 1453.

Vse drugo je v prvotnem besedilu ostalo nespremenjeno, tudi ločila (pika) ob naslovih, letnicah in podpisih k slikam, kar je znamenje tedanje pravopisne rabe, pa tudi avtorjeve volje.

Sodobni jezikovno občutljiv bralec Veiderjevega besedila bi se utegnil ustaviti ob nekaterih besedah in besednih zvezah, ki jih danes v glavnem ne uporabljamo več, tu jih bo pa srečal. Gre za besede kot *čitatelj* „bralec”, *veličastvo* „veličina”, *zapadni* „zahodni”, *završek* „zaključek”, *vsled* „zaradi”, *nebroj* „brez števila”, *naravno* „seveda” in podobne. To je pač odsev javne besede tistega časa, ki je iskreno gojila južnoslovansko in slovansko misel in občutje. Tako so tedaj pisali tudi drugi strokovni avtorji, na področju umetnostne zgodovine denimo Fr. Stele in Iz. Cankar. Tudi Veider ni mogel iz svojega okolja in časa. Da pa ga je s svojim delom preživel, nam dokazuje tudi ob tem vnovičnem natisu v zbirki Vodniki po loškem ozemlju, ki jo izdaja Muzejsko društvo Škofja Loka.

Lektor:

Ludvik Kaluža

Franc Kokalj (1908–1940)

„Vodič po Crngrobu”, avtorja dr. Janeza Veiderja, je izdalo Založništvo Franc Kokalj Škofja Loka. Franc Kokalj je bil rojen leta 1908 v obrtniški družini v nekdanji Nunski oziroma sedanji Blaževi ulici številka 2 v Škofji Loki.

Končal je osnovno šolo in se izučil za knjigoveza. Opravil je pomočniški izpit in v začetku delal pri očetu v Knjigoveznici Josip Kokalj. Vestno je nadaljeval očetovo obrt, čeprav ga je zelo veselilo fotografiranje in bi rad postal fotograf.

Vse svoje življenje je bil bolehen, zato je zelo pozno šel k vojakom. Pri vojakih je neozdravljivo zbolel za vnetjem rebrene mreže. Umrli je 26. maja 1940, star komaj dvaintrideset let.

Zahvaljujem se založnikovi polsestri, gospe Minki Kokalj, za podatke in dovoljenje za ponatis.

Ivanka Porenta-Aleš

Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov

Vodič po Crngrobu Janeza Veiderja je bil prva publikacija o tej izletniški in romarski točki, ki je bila namenjena široki javnosti, predvsem turističnim obiskovalcem. S svojo zasnovo kljub več kot 60 letom, ki so pretekla od izida tega vodnika, še danes ni zastarel. Pa vendar so spomeniki, ki jih *Vodič po Crngrobu* opisuje, v tem času utrpeli nekaj poškodb, pa tudi njihova opredelitev v strokovni literaturi je bila deležna nekaterih večjih ali manjših sprememb. Zato najprej pogledjmo, kakšni so ti spomeniki danes. Ob tem opisu se ne bom zadrževal ob vsakem detajlu ali ob vsaki freski, ampak se bom ustavil le ob tistih spomenikih oziroma njihovih delih, kjer stanje ne ustreza več Veiderjevemu opisu iz leta 1936.

Cerkev. Zgornji pas freske s pročelja druge cerkve, ki je „sedaj viden le v podstrešju“ (Veider, str. 9), je za obiskovalce zelo težko dostopen. Pot do podstrehe vodi prek pevskega kora na južni steni prezbiterija v zvonik, nato pa po zelo ozkih in strmih okroglih stopnicah v prvo nadstropje, od koder je prehod v podstrešje cerkve. Ker je prizor Zadnje večerje, s katerim se freska pasijonskega cikla začne, na tistem delu pročelja cerkve, ki so ga leta 1858 zakrili z vhodno lopo, je do le-te potrebno prečkati obok ladje. Ta del dostopa ni urejen. Večji del iste freske je viden na današnjem pročelju cerkve pod lopo. Za ta del Veiderjev opis v grobem še vedno drži, le da je na prizoru Polaganja v grob (Veider, str. 12) Nikodem viden le še od ramen navzgor, skrajni desni del prizora pa je popolnoma uničen. Na Vnebohodu (Veider, str. 12) noge Kristusa niso več vidne, angela, ki dogajanje spremljata, pa sta komaj še zaznavna. V spodnjem pasu fresk Veider ne omenja slikarske rešitve starejše okenske vdolbine. Ta je poslikana zgolj dekorativno in pomeni cezuro med Vstajenjem in Vnebohodom.

Freska sv. Nedelje (Veider, str. 24–30) na pročelju cerkve je obledela, predvsem spodnje partije so komaj še razpoznavne. Prav tako je uničen zgornji rob freske, razen obrobe, ki pa je bila restavrirana. Prav tako je deloma uničen desni rob freske. Levi zgornji vogal so uničili že ob prizidavi vhodne lope leta 1858. Rekonstrukcijo te freske, ki jo je izdelal Marijan Tršar leta 1955¹, si lahko ogledate v Loškem muzeju. Kopije te

freske hranita tudi Narodna galerija v Ljubljani ter Mestni muzej v Ljubljani.

Slika sv. Krištofa, delo mojstra Bolfganga iz leta 1464, naslikana na južni zunanjščini cerkve (Veider, str. 31 s), ki jo je delno uničilo novogotsko okno, je že povsem zbledela, tudi obrisi so opazni le pozornemu opazovalcu. Naslikani okvir okoli nje je rekonstruiran.

Notranja oprema cerkve je od Veiderjevih časov ostala praktično nespremenjena, le oljna slika Oznanjenja (Veider, str. 43), ki je bila nekoč v glavnem oltarju, sedaj visi na zahodni steni v južni ladji. Tudi v umetnostnozgodovinski opredelitvi te opreme do sedaj ni prišlo do bistvenjših sprememb, zato se tega poglavja v nadaljevanju tega sestavka ne bom več dotikal. Opozorim naj le na tri poznogotske kipe, ki so očitno ostali še od poznogotskih oltarjev. Poznogotska kipa sv. Uršule in sv. Neže (Veider, str. 41) je Emilijan Cevc pripisal vzhodnoalpski delavnici in ju datiral v čas okoli 1510², relief Najdenja križa pa Cevc datira v čas okoli 1490 in ga pripisuje Salzburškemu krogu³. Prav tako zasluži pozornost izvirna rešitev oltarne menze. To so po določilih II. vatikanskega koncila morali prestaviti z vzhodnega konca prezbiterija v prostor, saj mašnik sedaj mašuje obrnjen proti občestvu. V crngrobski cerkvi so kot menzo uporabili kmečko skrinjo iz leta 1846.

Rdeče znamenje. Freske, ki jih Veider označuje za dobro ohranjene, so zbledele na vseh straneh, ponekod do nerazpoznavnosti, ali pa jih praktično ni več. Tako so „Sijajne gube Marijine obleke“ (Veider, str. 53) na južni steni znamenja opazne le še v blede risbi, „zelo dobro ohranjen sv. Krištof z detetom in drevesom“ (Veider, str. 53) je v spodnjem delu skoraj povsem uničen, prav tako sv. Jurij nasproti njega. Zgornji pas fresk je nekoliko bolje ohranjen. Enako je na zahodni steni, kjer so figure v spodnjem pasu domala nerazpoznavne. Na severni steni je bila freska v spodnji niši že za časa Veiderja uničena, do danes pa je podobna usoda

¹ Rekonstrukcija freske je nastala za film Boštjana Hladnika *Sveta nedelja*. Po mnenju dr. Emilijana Cevca in dr. Franceta Steleta, ki sta bila takrat v strokovni komisiji, ki je nadzirala izdelavo rekonstrukcije, so barve premočne. Vendar je prof. Tršar po intenziteti pigmenta, obranjenega v vdolbinah, sklepal na takšno barvno skalo. (Ustna informacija prof. Marijana Tršarja, 25. 5. 1998).

² Emilijan Cevc: *Poznogotska plastika na Slovenskem, Ljubljana 1970 /dalje: Cevc 1970/, str. 185 ss. Prim. tudi France Stele: Crngrob, zbirka Spomeniški vodniki, zv. 3, Ljubljana 1962 /dalje: Stele 1962/, str. 39 s.*

³ *Ibid.* Ta relief, preizkušanje pristnosti križa na bolniku, je verjetno ostanek večjega cikla Najdenja pravega križa, saj ta ikonografski motiv spoznamo za drugega iz cikla te legende.

skoraj doletela tudi flankirajoči figuri sv. Hieronima in redovnice, le da je pri slednji nekoliko bolj ohranjena sama risba. Tudi pietà v zgornji niši je praktično uničena. Prav tako je slabo ohranjen spodnji pas fresk na vzhodni steni. Žal je podobna usoda doletela tudi gregorijanskega Kristusa v zgornji niši.

Že Veider⁴ je freske na znamenju, ki sodijo med najkvalitetnejše svojega časa na Slovenskem, primerjal s tistimi iz cerkve na Križni gori in jih s tem, obenem pa tudi znamenje samo, datiral v čas kmalu po 1500. Marijan Zadnikar je to znamenje opredelil za enega najstarejših slopnih znamenj na Slovenskem⁵, čas njegovega nastanka pa je postavil pred leto 1529. Freske na znamenju je Tomislav Vignjevič⁶ po starih Steletovih fotografijah, posnetih še pred prvo svetovno vojno⁷, pripisal Mojstru Kranjskega oltarja (Vidu iz Kamnika)⁸ in jih datiral v čas med 1500 (Kranjski oltar) in 1504 (freske v cerkvi pri sv. Primožu nad Kamnikom).

"Grobarjevo" znamenje. Bočni freski sta slabo ohranjeni, podpisa in datacije „Grohar 96“ (Veider, str. 55) pa ni več. Bolje sta ohranjeni glavna in stropna freska.

Znamenje Bega v Egipt, „ki ga je poslikal Gosar leta 1862“ (Veider, str. 55), je bilo na novo poslikano leta 1993.

Starinski križ, ki ga omenja Veider **pod Gavžnikom** (Veider, str. 55), je pravzaprav „Prtižev križ“, ki je prvotno stal na mestu kapelice na Fari pod cerkvijo⁹. Križ je svoje ime dobil po posestvu, kamor je bil prenešen, na „Prtižev svet“¹⁰. Pod starološkim Gavžnikom stoji kamnita klada, ki je verjetno del nekdanjega Krvavega znamenja, ki je stalo na mestu, kjer so nekoč obglavljali¹¹. Na tem mestu je

⁴ Janez Veider: *Vodič po Crngrobu, Škofja Loka 1936/dalje: Veider 1936/*, str. 52.

⁵ Marijan Zadnikar: *Znamenja na Slovenskem, Ljubljana 1970*, str. 121 s; avtor to znamenje datira s pomočjo najstarejšega podpisa iz leta 1529.

⁶ Tomislav Vignjevič: *Rdeče znamenje v Crngrobu, nova atribucija Mojstru Kranjskega oltarja*, *MARS VI/1-4*, Ljubljana 1994; isti: *Mojster Kranjskega oltarja, Ljubljana 1996*, str. 67-73.

⁷ Hrani jih arhiv Uprave RS za kulturno dediščino.

⁸ Eden najkvalitetnejših slikarjev vzhodnoalpskega prostora iz časa okoli 1500 je do sedaj nosil zasilno ime Mojster Kranjskega oltarja. Zelo verjetno je ta istoveten z arbiusko izpričanim slikarjem Vidom iz Kamnika (Tomislav Vignjevič: *Freske v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom in Mojster Kranjskega oltarja*, *MARS I/3*, str. 19-27).

⁹ France Štukl: *Knjiga biš v Škofji Loki III, Stara Loka in njene biše, Ljubljana-Škofja Loka 1996*, - dalje: Štukl 1996 - str. 170.

¹⁰ Štukl 1996, str. 245.

¹¹ Štukl 1996, str. 123.

Mojster crngrobske fasade: Zadnja večerja, okoli 1370/80 (foto: Dušan Koman)

danes poslikano **Znamenje Pri Dolencu** (na hiši Stara Loka 2), ki pa je že zbledelo.

Znamenje sv. Križa (v smeri proti Žabnici), **Kapelica sv. Križa** (od Rdečega znamenja proti Škofji Loki) ter **Bidetova kapelica**, ki jih Veider (Veider, str. 52 ss) v svojem vodniku omenja, pa v zadnjih 60 letih niso utrpeli večjih sprememb. Morda je potrebno omeniti le, da je Znamenje sv. Križa, ki je v oskrbi družine Porenta iz Crngroba, oziroma kapelica kot stavba obnovljena v letu 1998.

Crngrobska cerkev in njena opredelitev v strokovni umetnostno-zgodovinski literaturi danes

ARHITEKTURA CERKVE MARIJINEGA OZNaNJENJA
(glej shemo stavbnega razvoja ladje cerkve 1., 2., 3.)

Prav pri opredelitvi arhitekturne lupine cerkve ter sosledja in časa njenega nastajanja, od najstarejše enoladijske cerkvice pa vse do današnje, dokaj komplicirane arhitekture, je v zadnjih 60 letih umetnostno-zgodovinska stroka najbolj napredovala. Kljub temu pa stavbna zgodovina

Kamnoseški znak mengeškega mojstra (foto: Dušan Koman)

vina cerkve še vedno ni povsem pojasnjena. Prav zaradi tega se bom najdlje zadržal prav tu.

Prva cerkvena stavba v Crngrobu je nedvomno stala na mestu današnje severne ladje na vsak način pred 1300¹², morda celo že v 12. stoletju, ko naj bi na mestu današnje crngrobske cerkve po poročilu Petra Hitzingerja zgradili cerkev sv. Martina.¹³ Hitzinger v svojem poročilu navaja tudi letnico gradnje 1273, ki jo sicer privzame kot čas zidave prezbiterija¹⁴, dejansko pa ta letnica približno ustreza času gradnje

¹² Janez Veider (Veider 1936, str. 5) jo datira v sredino 13. stoletja. Stele (Stele 1962, str. 7) je to datacijo sicer povzel, a opozarja, da so freske, s katerimi je bila ladja poslikana, nastale kmalu po letu 1300 in da le-te pomenijo čas, po katerem prva cerkev ni mogla biti zgrajena.

¹³ Na to možnost opozarja Emilijan Cevc (Emilijan Cevc: 'Nova umetnostnozgodovinska odkritja v Crngrobu', Loški razgledi 31, Škofja Loka 1984, str. 33–39/dalje: Cevc 1984/, str. 33), ko navaja poročilo Petra Hitzingerja (ta se naslanja na neke vrste zgodovino starološke župnije starološkega župnika Jerneja Božiča iz leta 1824) iz leta 1855, da je bila v Crngrobu „dolnja cerkev sv. Martina zidana že v 12. stoletju, zgornja cerkev pa pozneje“. Ob tem Cevc domneva, da sta se obe cerkvi, sv. Martina in Matere božje, držali skupaj ter da je stranski oltar sv. Martina v današnji severni ladji cerkve pravzaprav spomin na prvotno stavbo na tem mestu.

¹⁴ To napako je v svojem opisu crngrobske cerkve prevzel tudi France Lampe, ki je na podlagi tega podatka datiral ladjo cerkve v 11. stoletje (Drobtinice XXVI, Ljubljana 1892, str. 86 s).

Mojster H.R. - sklepnik nad glavnim oltarjem (foto: Dušan Koman)

romanske cerkve, ki jo danes štejejo za najstarejšo ohranjeno gradbeno fazo cerkve v Crngrobu¹⁵. Pri tem pa je zanimivo, da je Marijan Zadnikar v svojem prvem pregledu romanske arhitekture v Sloveniji¹⁶ najstarejšo fazo crngrobske cerkve postavil v sredino 13. stoletja in s tem v pozno romaniko, v drugem pregledu¹⁷ pa te cerkve med romanskimi arhitekturami sploh ne omenja več.

Veider je na podlagi fresk v notranjosti cerkve domneval, da je bila prvotna stavba približno za polovico krajša od današnje, široka pa tudi za slabo polovico današnje cerkve. Njena višina je bila le približno 3 metre. Takšne mere prvotne cerkve je, kljub pomislekom Marijana Zadnikarja, da je rekonstruirana širina cerkve v primerjavi z višino pre-

¹⁵ *Cevc 1984, str. 33.*

¹⁶ *Marijan Zadnikar: Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959 /dalje: Zadnikar 1959/, str. 160 s; Tu povzame Veiderjev opis in ga sprejme, a obenem opozori, da za tako opredelitev „govorita le logika stavbnega razvoja sedanje cerkve in časovno zaporedje stenskih slikarij“.*

¹⁷ *Marijan Zadnikar: Romanika v Sloveniji, Ljubljana 1982.*

¹⁸ *Zadnikar 1959, str. 160 s; tu se avtor nagiba k širini približno 4,60 m, kar ustreza širini današnje severne stranske ladje.*

velika¹⁸, v svojem vodniku privzel tudi France Stele, ki je na vzhodni strani predvideval še polkrožno zaključeno romansko apsido¹⁹.

Takšne oblike romanske cerkve pa način zidave severne ladje in kasnejše raziskave ne potrjujejo. Pri arheološkem sondiranju v tleh cerkve na tistem mestu, kjer naj bi se po dotedanjih domnevah ladja končala, leta 1984 niso odkrili nikakršnih sledov temeljev nekdanjega zahodnega zidu²⁰, kar pomeni, da je bila tudi prvotna cerkev dolga prav toliko, kot je današnja dolžina ladje. Problem za brezpogojno sprejetje take teorije je dejstvo, da se zidava na sredini druge traveje nekoliko spremeni. To spremembo Cevc pripisuje novemu zidarju, ki ni bil tako skrben kot prejšnji²¹.

Najverjetneje je torej, da je bila stavba s konca 13. stoletja dolga toliko kot današnja severna ladja in široka za polovico današnje cerkve. Ostrešje je bilo najverjetneje odprto, lahko pa je cerkev imela raven lesen strop. Kakšen je bil vzhodni zaključek, ne vemo, prav tako pa tudi ni dokazov o obliki in velikosti morebitne cerkve sv. Martina iz 12. stoletja, ki jo omenja Peter Hitzinger v svojem poročilu iz leta 1855.

Sredi 14. stoletja so cerkev povišali za okoli 1,30 m in ji »prizidali zvonik, čigar obkrajni kameniti rob je sedaj viden pod lopo«²². Očitno gre tu za Veiderjevo pomoto, ki jo kot dejstvo privzame tudi France Stele²³, vogal iz klesanih kamnov pa je dejansko jugozahodni vogal dvoladijske cerkve, torej prezidave iz časa po letu 1410. Naredili so tudi nov portal, zgodnjegotsko rahlo profiliran, ki je imel ob obeh straneh okenca, od katerih je eno še vedno ohranjeno. Veider pravi, da je apsida z velikim oltarjem ostala stara²⁴. Ob tem moramo jasno poudariti, da velikih oltarjev v srednjem veku pri nas praktično ni bilo, zato pa so to funkcijo prevzele poslikave oltarnega prostora. Te so svojo funkcijo izgubile šele z barokom, ko so v cerkvah dejansko začeli postavljati velike „zlate“ oltarje.

¹⁹ Veider 1936, str. 57; Stele 1962, str. 7.

²⁰ Cevc 1984, str. 36.

²¹ Ibid.

²² Veider 1936, str. 8; Emilijan Cevc (Cevc 1984, str. 36) v svoji razlagi stavbnega razvoja zvonika ne omenja in s tem postavlja dvom o njegovi izgradnji sredi 14. stoletja. Vogal iz klesanih kamnov, ki ga Veider ima za vogal zvonika, je opredelil kot jugozahodni vogal stavbe iz časa po 1410.

²³ Stele 1962, str. 8.

²⁴ Veider 1936, str. 8.

Drugič so cerkev prenovili po letu 1410²⁵. Takrat so južno steno obstoječe cerkve podrli, namesto nje pa sezidali arkade. Malce južneje od arkad, ki danes ločijo glavno in južno ladjo, so sezidali novo južno steno cerkve ter s tem dobili dvoladijski prostor²⁶. Od te prezidave se je ohranil že omenjeni jugozahodni vogal cerkve, ki je dolgo veljal za ostanek do-brega pol stoletja starejšega zvonika, ki pa ga dejansko sploh ni bilo.

V naslednjih desetletjih, gotovo pa pred 1453, ko je Mojster Bolfgang na novo poslikal severno ladjo, so severno ladjo tudi že obokali. Bolfgangove freske, ki se obokanju že podrejajo, so namreč datirane z napisom na severni steni, ki nam sporoča avtorja fresk in leto njihovega nastanka²⁷. Ob obokanju severne cerkvene ladje so tramove, ki so nosili strešno konstrukcijo, požagali, pustili pa so štrcelj na vzhodni strani južne stene ladje, kamor so obesili »rebro Ajdovske deklice«²⁸.

Tretjič so cerkev temeljito prenovili sredi 15. stoletja, ko se je število romarjev očitno zelo povečalo²⁹. To se je moralo zgoditi med časom okoli 1460, ko so freskanti delavnice Janeza Ljubljanskega na tedanjem novem jugozahodnem vogalu cerkve naslikali fresko sv. Nedelje, in letom 1464, ko je Mojster Bolfgang na zahodnem delu nove južne fasade naslikal fresko sv. Krištofa. Takrat so namesto južne stene cerkve pozidali, pač po vzoru na že obstoječe severne, arkade in s tem pridobili še eno ladjo³⁰. Višina arkad kot tudi dolžina in širina slopov je enaka kot na severni strani, slopi so na obeh straneh glavne ladje, ki je nekoliko ožja

²⁵ V levem ostenju okna, ki je bilo predrto sredi 14. stoletja na zabodni fasadi, se nam je obranil podpis romarja, ki je svoj obisk datiral z letnico 1410. Ker so pri naslednji obnovi cerkve to okence zazidali, nam ta letnica pomeni čas, po katerem je bil ta gradbeni poseg izvršen.

²⁶ Takešno opredelitev druge prenove cerkve nam podaja Emilijan Cevc (Cevc 1984, str. 36). V starejši literaturi (Veider 1936, Stele 1962) je veljalo, da so ob tej prezidavi cerkev razširili že v troladijsko. Veider (Veider 1936, str. 17) je tej prezidavi pripisal celo današnji glavni portal, katerega oblika že sama po sebi govori za kasnejši čas nastanka. Razširitev cerkve iz enoladijske v troladijsko po letu 1410 privzame tudi Ivan Komelj v svojem pregledu gotske arhitekture na Slovenskem (Ivan Komelj: Gotska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1973, str. 66), pri čemer se opira na Veiderjev vodnik.

²⁷ Anno domini M / CCCC^o LIII° comp / letum est per Bo / lfgangum de... (ime kraja žal ni več čitljivo).

²⁸ Janez Veider na podlagi tega sklepa, da »rebro Ajdovske deklice« tu visi vsaj že od leta 1453 dalje (Veider 1936, str. 19).

²⁹ S tem v zvezi je zanimiva navedba Janeza Gregorja Dolničarja, da je Crngrob romarski kraj od leta 1456 dalje (cit. po: Cevc 1984, str. 37). To letnico moramo seveda razumeti kot čas velikega razmaha priljubljenosti te božjepotne točke.

³⁰ V starejši literaturi je veljalo, da so celo cerkev, torej vse tri ladje, obokali pred 1453.

Kmečka skrinja - menza (foto: Dušan Koman)

od stranskih, brez kapitelov. Razlika je le v izteku posnetih robov. Ti spodaj v severnih arkadah prehajajo jezikasto v pravi kot, na južni strani pa prehajajo v pravi kot prek piramidnega motiva. Različno so oblikovane tudi konzole, iz katerih izhajajo rebra, različna pa je tudi oblika sklepnikov. V sredini tako nastale nove zahodne fasade so prebili nov poznogotski portal. Ta celotna predelava je delo stavbarja, ki ga poznamo pod imenom Mengeški mojster³¹, in katerega najpomembnejše delo je župna cerkev sv. Mihaela v Mengšu. Mojster je v Crngrobu pustil tudi svoj podpis, namreč kamnoseško znamenje, na sredini preklade portala. Srednjo in južno ladjo cerkve so morali obokati kasneje³². Da je morala imeti vsaka izmed treh ladij svoj korni zaključek, nam posredno pove pogodba o gradnji novega prezbiterija in zvonika, ki so jo s stavbarjem oziroma zidarjem³³ Jurkom iz Loke sklenili leta 1520³⁴.

Za četrto prezidavo Crngrobske cerkve so se odločili leta 1515, ko so z mojstrom Jurkom iz Loke sklenili prvo pogodbo o zidavi novega

³¹ Robert Peskar: *Gotske stavbarske delavnice na območju nekdanje goriške grofije (1460–1530)*, magistrsko delo, Ljubljana 1996 (razmnoženo kot tipkopis), str. 48.

³² Robert Peskar, *op. cit.*, str. 49; Tu avtor opozarja na dejstvo, da je edini bogateje oblikovan člen konzola v luneti glavnega portala, ki se zaključuje z rozeto.

prezbiterija v Crngrobu³⁵, ki pa ni bila uresničena. Pet let kasneje je sledila druga pogodba, ki je mojstra Jurka zavezovala, da nov prezbiterij in zvonik dokonča v treh letih³⁶. Sicer v pisanih virih mojstra Jurka pod imenom *Jurgko Mawrer* prvič srečamo leta 1513, ko je sodeloval pri obnovi v potresu leta 1511 poškodovanega loškega gradu³⁷.

Prezbiterij mojstra Jurka cerkvene ladje po višini presega, je približno enako dolg kot te, in le malo ožji kot cela cerkev. Zaradi padajočega terena je kor močno podzidan, zunanjih opornikov pa v skladu s pogodbo nima. Namesto teh so le okrasni vogalni pilastri. Pri številu oken pa se Jurko pogodbe ni držal, saj jih ima prezbiterij le šest in ne sedem ali osem, kot to določa pogodba. Celoten troladijski dvoranski kor³⁸, ki je izšel iz tradicije dvoranskih cerkva iz druge polovice 15. stoletja in je edini te vrste na Slovenskem, je pomaknjen nekoliko proti jugu. Zvezdasti obok podpirajo trije pari osmerokotnih stebrov z listnimi kapiteli. Prezbiterij z ladjo ni organsko združen. Slavolok v širini vseh treh ladij in pa nesimetrična postavitve kora dajejo slutiti namero, da bi poleg kora na mestu stare kasneje zgradili tudi novo cerkev.

Da mojster Jurko ni bil najbolj večš kamnosek, dokazujejo sklepniki. Pogodba tu izrecno pravi, „naj Jurko izkleše sklepnike v redu in lično,

³⁵ V dokumentih se Jurko pojavlja največkrat kot Mawrer (zidar), le na ovitku pogodbe iz leta 1520 kot Steinmetz (kamnosek). Ta razlika seveda ni zgolj posledica nedoslednosti v tituliranju mojstra, ampak pomeni tudi bistveno razliko v stopnji graditeljske izobrazbe. Med tem ko je bil stavbar oz. klesar človek, ki je lahko prevzel delo v celoti, je bil zidar tudi v 16. stoletju tisti, ki je dejansko zidal in je bil seveda bistveno manj izurjen od klesarja. (Za podrobnejšo razlago gl.: Emilijan Cevc: 'Poznogotski stavbenik Jurko iz Loke', Loški razgledi 11, Škofja Loka 1964, str. 50–61 /dalje: Cevc 1964/, str. 52 ss, in Ana Lavrič: 'Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu', Razprave I. razreda SAZU, XV, Ljubljana 1986, str. 135–153 /dalje: Lavrič 1986/, str. 137).

³⁴ Izvirnik brani Državni arhiv Slovenije pod signaturo Gr. A. II, Škofja Loka 8 – Ecclesiastica (stara signatura: fasc. 36).

³⁵ Pogodba iz leta 1515 ni obranjena, poznamo pa jo prek pet let kasnejše druge pogodbe za zidavo iste stavbe. Prva pogodba ni mogla obveljati, saj so bili časi kmečkega upora in čas takoj po zatrtju le-tega vse prej kot primerni za izvedbo tako velikega projekta. S pogodbo iz leta 1520 se je prvi podrobneje ukvarjal Emilijan Cevc (Cevc 1964), objavo popolnega teksta z izčrpnim komentarjem pa smo dobili leta 1986 (Lavrič 1986).

³⁶ Vsebinsko pogodbe in njeno izvršitev dotolj nadrobno opisuje Veider (Veider 1936, str. 32–34).

³⁷ Pavle Blaznik: Škofja Loka in Loško gospostvo, Škofja Loka 1973 /dalje: Blaznik 1973/, str. 156.

³⁸ Morda je bil ta kor mišljen kot kor z obhodom, kar bi ustrezalo funkciji romarske cerkve (na to vprašanje opozarja Samo Štefanac: 'Jurko iz Loke', Gotika v Sloveniji, Ljubljana 1995, str. 91).

Vid iz Kamnika - poslikava Rdečega znamenja (foto: Dušan Koman)

da delo njemu in stroki (delavnici) ne bo v sramoto³⁹. Kljub temu so Jurkovi sklepniki⁴⁰ precej okorni in ploskoviti. Izjema je plastično oblikovan Marijin sklepnik nad glavnim oltarjem, ki pa je nastal šele okoli leta 1530 in je pripisan Mojstru H.R.⁴¹. Mojstru Jurku se je delo na prezbiteriju namreč tako zavleklo, da ta še leta 1529 ni bil dokončan⁴². Po tem času mojstra Jurka v Crngrobu ne srečamo več⁴³, po sklepniku sodeč pa je njegovo delo nadaljeval mojster H.R.

Jurkova dolžnost je bila tudi sezidati dvoetažni zvonik ob južni fasadi prezbiterija, nad katerim je bil še prostor za zvonove⁴⁴. Tu se je mojster pogodbe držal le delno. Spoštoval je določila o višini zvonika in ga utrdil

³⁹ Prevod citiran po: Lavrič 1986, str. 139.

⁴⁰ Za opise sklepnikov gl.: Veider 1936, str. 35 s.

⁴¹ Cevc 1970, str. 278.

⁴² Pismo freisinškega škofa Filipa iz leta 1529 brani münchenski Kreisarchiv pod signaturo Rep. 53, fasc. 42, No. 5, iz leta 1529, fol. 145. (Cit. po: Cevc 1964, str. 59; Tu gl. tudi za podrobnejši opis).

⁴³ Cevc 1964, str. 56.

⁴⁴ Veider (Veider 1936, str. 38) domneva nad prvima dvema etažama, ki segata, kot je to določala pogodba, do vrha stene prezbiterija, še leseno lopo za zvonove.

s klesanci, pri obokavanju pa je obok v zgornji etaži verjetno opustil, tako da je imela shramba lesen strop⁴⁵. Njegov zvonik so leta 1551 dvignili za dve etaži, leta 1661 pa je dobil današnjo višino in baročno čebulasto streho.

Današnja podoba je cerkev dobila leta 1858, ko je loški stavbenik Molinaro pred zahodno fasado prizidal novogotsko vhodno lopo. Ob tej priložnosti so prebili še stranska vhoda na severnem in južnem delu zahodne stene, ki sta danes zazidana.

STENSKE POSLIKAVE CERKVE V CRNGROBU

V nasprotju z arhitekturnim razvojem cerkve, ki umetnostno-zgodovinski stroki še danes zastavlja prenekatero vprašanje, pa so freske precej dobro in zanesljivo opredeljene. Zato se ob tem vprašanju ne bom preveč zadrževal. Opis samih fresk podaja že Veider v tu ponatisnjem vodniku, zato na tem mestu samo povzemam umetnostnozgodovinsko opredelitev teh slikarskih spomenikov.

S Crngrobskimi freskami, ki so bile odkrite leta 1935 pod vodstvom Franceta Steleta in Mateja Sternena, sta se v strokovni literaturi največ ukvarjala France Stele⁴⁶ in v novejšem času Janez Höfler⁴⁷, ne smemo pa pozabiti tudi na vodnik Janeza Veiderja⁴⁸.

Najstarejše freske v tej cerkvi na vzhodni steni severne ladje so sicer slabo ohranjene, pripadajo pa poslikavi, ki je verjetno nastala takoj po izgradnji najstarejše cerkvene stavbe. Gre za Križanje s petimi figurami, ki je nastalo proti koncu 13. stoletja in v katerem se v gubah Marijine obleke še zrcali zgodnjegotski cikcakasti stil.

V prvih desetletjih 14. stoletja (1300–1320) je nastal Marijin cikel na severni steni današnje severne ladje. Ker se ta s prvim prizorom, Oznanjenjem, začne približno na sredini stene, je v starejši literaturi pre-

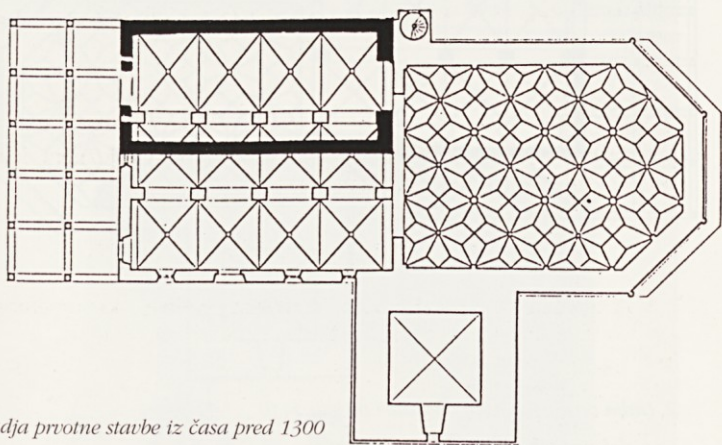
⁴⁵ Lavrič 1986, str. 147.

⁴⁶ France Stele: *Monumenta artis slovenicae I. Srednjeveško stensko slikarstvo, Ljubljana 1935*; France Stele: 'Ikonografski kompleks slike »Svete Nedelje« v Crngrobu', *Razprave II SAZU, Ljubljana 1944, str. 399–438 /dalje: Stele 1944/; Stele 1962; France Stele: Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja, Ljubljana 1969; France Stele: Gotsko stensko slikarstvo (zbirka *Ars Sloveniae*), Ljubljana 1972.*

⁴⁷ Janez Höfler: *Stensko slikarstvo na Slovenskem med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krač, Ljubljana 1985; Janez Höfler: Srednjeveške freske v Sloveniji – Gorenjska, Ljubljana 1996 /dalje: Höfler 1996/.*

⁴⁸ Veider 1936.

Shema stavbnega razvoja ladje cerkve v Crngrobu

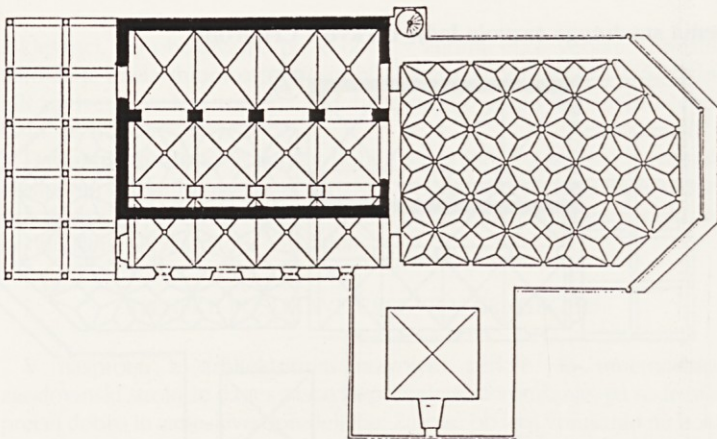
1. Ladja prvotne stavbe iz časa pred 1300

vladovalo mnenje, da je bila prvotna cerkev približno za polovico krajša od današnje ladje. Freske so značilne za našo zgodnjo gotiko. Obrazi so s kratkimi kodrastimi frizurami in poudarjenimi obrvmi stilizirani, oblačila pa so ploskovita. Na vzhodni steni je mojster teh fresk Križanje prekril s prizorom, ki ga ni več mogoče razbrati, verjetno pa je bilo tu upodobljeno Marijino kronanje⁴⁹.

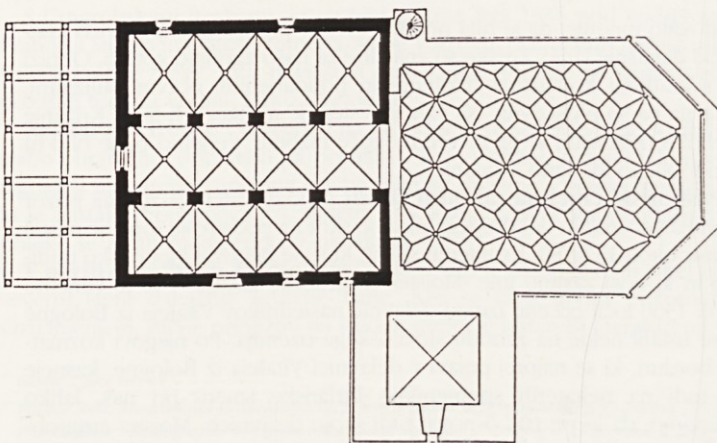
Pasijonski cikel na zahodni fasadi cerkve, katerega zgornji prizor (Zadnja večerja) in del drugega pasu je skrit na podstrešju lope, je nastal v času okoli 1370/80. Kvaliteten slikar, ki je še negoval giottovsko tradicijo in ki nosi zasilno ime »Mojster crngrobske fasade«⁵⁰, se je verjetno okoli 1360 ločil od ene izmed delavnic naslednikov Vitaleja iz Bologne in se ustalil nekje na zahodu slovenskega ozemlja. Po njegovi kozmatski borduri, ki se najprej pojavi v delavnici Vitaleja iz Bologne, kasneje pa tudi na nekaterih spomenikih »furlanske smeri« pri nas, lahko sklepamo, da je pri nas osnoval tudi svojo delavnico. Mojstra crngrobske fasade srečamo na Loškem še v Bodovljah, kjer je poslikal Pasijonski cikel v ladji.

⁴⁹ Janez Höfler (Höfler 1996, str. 88) predvideva ta prizor glede na to, da se cikel na severni steni konča z Marijino smrtjo.

⁵⁰ Höfler 1996, str. 90; avtor tu podrobneje razloži izvor tega slikarja.

2. Ladja cerkve po drugi prezidavi po letu 1410

3. Ladja cerkve po tretji prezidavi v sredini 15. stoletja

Pasijonski cikel v severni ladji (1400/10) je naslikan nad Marijinim ciklom in je dopolnjeval približno 100 let starejše podobe. Ker je na tej steni ohranjenih le šest prizorov, bi lahko preostalih šest pričakovali na

Gosarjevo znamenje, preslikano 1993. leta, „Beg v Egipt“ (foto: Dušan Koman)

nekdanji južni steni cerkve, ki pa so jo ob širitvi po letu 1410 podrli. Freske, na katerih so obrazi naivni in skoraj otroški, so delo nekega manj veččega in verjetno tudi mlajšega mojstra furlanske smeri, ki je izšel iz delavnice, ki jo srečamo v cerkvi sv. Lovrenca nad Škofjo Loko.

Leta 1453, po tem, ko so cerkev obokali, se je poslikave severne ladje lotil Mojster Bolfgang, ki nam je tu zapustil svoj edini podpis in obnem datacijo svojega dela. Freske predstavljajo Kristusov cikel, s severne stene pa se nadaljujejo še na vzhodno in južno. Mojster Bolfgang⁵¹ se je šolal v srednjeevropskem realistično usmerjenem slikarstvu in se je že odmaknil od tradicije mehkega sloga. Isti mojster je 11 let kasneje naslikal in datiral tudi fresko sv. Krištofa na južni zunanji steni cerkve, ki pa je danes že skoraj povsem zbledela.

Med leti 1455 in 1460 so slikarji iz delavnice Janeza Ljubljanskega na tedanjem južnem koncu fasade naslikali fresko sv. Nedelje. Freska v svojih prizorih pripoveduje, s katerimi opravili vernik lahko muči Kristusa, če jih opravlja ob nedeljah in praznikih. Ikonografsko⁵² je freska zanimiva predvsem zaradi kulturnozgodovinske in etnološke dokumentarnosti, saj predstavlja stare obrti, ponekod pa se dotika opravil, ki so vezana prav na ožjo okolico Crngroba⁵³. Ta ikonografska tema, ki je bila sicer v alpskem prostoru zelo priljubljena, je svoj vrhunec v upodabljanju spremljevalne motivike dosegla prav v Crngrobu.

Nov prezbiterij cerkve so, kot to pričajo fragmenti fresk, ki so vidni pod ometom, tudi poslikali. Pri oltarju in ob orglah so zelo kvalitetni figuralni motivi, o ikonografskem programu poslikave sten prezbiterija pa za sedaj še ne moremo govoriti. Obok prezbiterija pa so, kot to izpričuje letnica na enem izmed sklepnikov na južni strani oboka, poslikali leta 1644, popolnoma dekorativno. Tak način poslikave je iz renesanse prevzel italijanski manierizem in ga preoblikoval po svojem okusu, tega pa spet srednjeevropski manierizem 16. stoletja. Tak način dekoracije je ostal aktualen še skozi vse 17. stoletje.

Zadnje fresko je Crngrobu oziroma njegovi cerkvi leta 1863 prispeval Janez Gosar, ki je na severni steni Jurkovega zvonika naslikal podobo sv. Krištofa.

⁵¹ Za natančnejšo opredelitev slikarja gl. Höfler 1996, str. 89.

⁵² Ikonografsko je fresko obdelal France Stele (Stele 1944).

⁵³ Tako prizor lova s sokoli, ki se prav gotovo nanaša na Pevno, vas v neposredni bližini Crngroba, kjer so bili tamkajšnji domačini dolžni loviti tudi s sokoli (prim. Blaznik 1973, str. 49, in Tone Hafner: Sokolarstvo na Loškem – predstavitev dela prirodoslovne zbirke Loškega muzeja, katalog ob razstavi, Škofja Loka 1998 /razmnoženo kot tipkopis/, str. 4 s).

Geografsko-geološki opis Crngroba in okolice

Crngrob leži na vzhodnem vznožju križnogorskega oziroma šentjoškega hribovja, ki je del Loškega pogorja in na zahodnem obrobju Kranjsko-Sorškega polja, dela Ljubljanske kotline. Vrh Soteske doseže 735 metrov nadmorske višine, vrh Planica 824 metrov, vas Crngrob ima pri cerkvi 424 metrov, v ravnici je vas Žabnica na 372 metrih nadmorske višine. Najlažji dostop je po asfaltni cesti iz vasi Dorfarje, ki leži med regionalno cesto Škofja Loka–Kranj, od križišča Papirnica–Pevno pa po makadamski cesti neposredno iz Stare Loke.

Podnebje je srednjeevropsko, predalpsko z zmerno mrzlimi zimami in ne prevročimi poletji. Povprečna letna temperatura znaša 8,5° C, letnih padavin je 1720 mm, sončnih dni je približno 100 na leto.

Križnogorska dolomitna slemena so drobljiva, strma, suha in porasla pretežno z listnatim gozdom. Razbrazdana pobočja s peščenjaki in skrilavci so položnejša, s pobočnim gruščem, razrezana z grapami in vlažna. Na vznožjih so travniki, naselja in njive. Posebnost položno ravninskega sveta Crngroba in okolice je značilna kombinacija zakraselosti apnenčevega konglomerata, glineno-peščenih in zamočvirjenih tal ter rečnega proda in labore. Rahlo kislá tla ustrezajo tudi boru, ki skupaj z drugimi iglavci in listavci ter bogato podrastjo in raznovrstnimi glivami sestavlja bogat in svojstven biotop. V ravnini na peščenolovnatih tleh ležijo vasi Šutna, Dorfarje, Sv. Duh in Virmaše, Žabnica je na prodnatem terenu, Papirnica leži na izrazito kamnitem suhem kraškem terenu, vas Pevno pa ima podobne talne razmere kot Crngrob.

Na vzhodni križnogorski strani izvirajo številni potočki, ki se stekajo v potoke Planico, Suho in Žabnico, ti pa se proti jugu izlivajo v Soro. Na območju Crngroba je še precej močil in drobnih občasnih podeževnih izvirov. Za cerkvijo je Babnikov studenec, še malo dlje za Markovo domačijo pa Markov studenec. Lokalni izviri vode niso bili zadostni in primerni, zato so imele domačije štirne, ki pa so poleti presihale. Crngrobčani so zato leta 1985 združili Slugov in Polenčev studenec Pod Rovtom v skupno zajetje, nad cerkvijo pa zgradili vodohran s prostornino 50 m³. Crngrobški lokalni vodovod ima 14 priključkov in hidrantno mrežo.

Markov studenec je bil svojčas lokalno zajetje, še prej pa napajališče za živino. Voda je ob deževju motna. Kamnina v njem je škojfeloški konglomerat. Na površini je močno preperel debelo zrnat konglomerat, pod njim pa več kot en meter debel vložek drobnozrnatega apnenega peščenjaka (kar je verjetno največja debelina na škojfeloškem ozemlju), za gradbince in kamnoseke nekoč zelo iskanega domačega kamna. Žal je kamnina tektonsko močno prizadeta, zato plast ni bila odkopavana. Na razprtih prelomnih ploskvah kristali kalcit v skupkih romboedrskih ploščatih oblik. Več metrov debela skladovnica leži na glineni leziki, kjer se gravitacijsko zbira zaledna voda. Studenec ne usabne niti po dolgotrajni suši, kljub temu, da je zajetje plitvo, kar pomeni, da je zbirno zaledje obsežno. (foto: Alojzij Pavel Florjančič)

Pretežni del križnogorskega masiva je iz srednjetriasnega svetlosivega, belega, večinoma neplastnatega dolomita. V zgornjem delu je dolomit zrnat, kristalast in progast. Proti vznožju se vrstijo hitro menjajoče se plasti črnkastega ploščatega zgornjetriasnega apnenca, temnosivega zrnatega dolomita s kremenovimi alveolami, apnenca z rožencem (škojfeloški ploščati apnenec z rožencem), meljevca in glinovca. Plasti leže generalno proti jugovzhodu, lateralno prehajajo druga v drugo, vmes pa se pojavljajo vključki intraformacijskih breč, konglomeratov in peščenjakov; visoko gori po Ovšovci so tudi radiolariti. Ramovš je na osnovi konodontnih raziskav črnega ploščatega apnenca, v katerem je našel še ribje zobce, morske lilije in ribje luske, določil zgornjetriasno

starost teh plasti. Sploh so v laporno-apnenčevih partijah ponekod najrazličnejši fosili: brahiopodi, polži, školjke, korale in amoniti, ki so običajno okremenjeni in slabo določljivi. Po erozijski diskordanci so bili v srednjem miocenu, pred približno 30 milijoni let, na škofjeloški ploščati apnenec odloženi karbonatni konglomerati, breče in peščenjaki ter podrejeno glinovci. Ta, tako imenovani škofjeloški konglomerat, je nastal na zahodnem obrežju takratnega Ponskega morja in se razprostira v

Slovensko žezlo (foto: Miran Udovč)

Primerki **betičastega kremen** (včasih poimenovan tudi žezlasti kremen, iz nemščine preveden mineraloški pojem **Zepterquarz**) so po svetu nasploh redki in iskani, pri nas pa donedavnega domala nepoznani. Če pa je primerek dopolnjen še z okenskimi in skeletnimi elementi ter z zapleteno grozdasto-stolpasto zgradbo, kakršen je ta 35 mm velik crnogrobski primerek iz zbirke Željka Habla, pa že zasluži svoje lastno ime. Za tega in še za enega iz iste zbirke se je zato prijelo ime **Slovensko žezlo**.

Okamneli polž (foto: Miran Udovč)

20 mm velik **silificirani polž** je le eden od množice okremenjenih fosilov iz študijsko depojske zbirke Franceta Stareta iz Žabnice.

neposredni bližini od loškega grajskega hriba preko Kamnitnika, Veštrskega polja, Stare Loke, Gorajt, Papirnice, Pevna in Crngroba proti Stražišču. Na območju Crngroba so poleg sivih in belih karbonatnih prodnikov v konglomeratu navzoči še temnordeči prodniki grödenskega peščenjaka, zelenkasti tufski prodniki in podrejeno črni roženec, ki ga je najti v preperini na Pevenskem polju. V apnenčevem glinenem vezivu je precej glinene komponente, pogosto tudi ilovice, zato je kamnina manj čvrsta, močnejše prepereva in je manj uporabna za gradbene namene. Zaradi trovalentnega železa v glinenem vezivu in v ilovnatih vložkih je kamnina izrazito rdeče barve.

Ob koncu oligocena se je odložila siva laporna jezerska glina, sivica.

V kvartarju se pleistocenski sedimenti začno s konglomeratnimi zasipi, ki so nastali v poleditvenih dobah. Ponekod tvorijo sprijeto laboro. Neposredno pod Crngrobom se zajeda vanjo Suški potok. Na konglomeratnih zasipih je razvit psevdokras z manjšimi vrtačami, jamami in

brezni. Na konglomeratnih zasipih je glinena in ilovnata preperina, ki vsebuje prodnike kislih vulkanitov. Še mlajši je prodni zasip, ki zapolnjuje stare struge potokov.

Na prodnih naplavinah leže v manjši debelini holocenske glinaste usedline z vložki peska in grušča. Cesta Škofja Loka–Kranj razmejuje peščeni svet vzhodnega Sorškega polja od zahodnega ilovnato-glinenega ob križnogorskemu vznožju.

V geotektonskem smislu pripada Crngrob z okolico zahodnemu delu Posavskih gub, ki sestavljajo mejno območje med Južnimi Alpami in Zunanji Dinaridi. Zanje je značilna starejša narivna in mlajša (neotektonska) grudasta zgradba. Zaradi narivov, gubanja in številnih prelomov ter tektonskih con imajo triasne kamnine križnogorskega hribovja najrazličnejše položaje plasti, so nagubane, prelomljene in pretрте. Terciarna udorina zgornjeoligocenskih konglomeratov, erozijska diskordanca kvartarnih sedimentov, umik stare savske struge proti severu in površinski fizikalno-kemijski procesi so oblikovali sedanji relief ter videz površja.

Sorško polje, na katerega obrobju se nahaja Crngrob, je strateško zelo pomemben vodonosnik. V kvartarnem poroznem konglomeratu inrodu Sorškega polja, ki je ponekod debel 120 m, so zbrane velike količine podtalne vode. Meja podtalnice Sorškega polja poteka po Savi do Medvod, od tod po Sori do Suhe in približno po cesti Škofja Loka–Kranj. Za to močno zaglinjeno območje skrajnega zahodnega dela polja, po katerem teče potok Žabnica, je značilna visoko ležeča, plitva podtalnica, njena množina se zelo poveča le ob visokih vodostajih pri dolgotrajnem deževju, ko se potoki razlivajo preko strug in poplavlajo.

Neposredna okolica Crngroba je še dodatno hidrološko zapletena zaradi kraških pojavov v oligocenskem konglomeratu, kjer so poleg znanih jam, vrtač, tudi občasni udori plitvih kavern. Pomembnost vodonosnikov in hidravlične nepredvidljivosti crngrobskega krasa določajo posebne hidrološke razmere Crngroba in okolice. Zato moramo še posebno paziti, da ne bi odlagali kakršnihkoli odpadkov na tem območju. Kako daljnosežne, morda celo nepopravljive, so lahko premalo domišljene odločitve, vidimo v primeru hidroelektrarn Medvode in Mavčiče. Z zapolnitvijo akumulacijskih bazenov se je močno dvignil nivo podtalnice na Sorškem polju, kjer je s savsko vodo kontaminiral vodovodna zajetja, da niti ne govorimo o nadležni megli in o visokem nivoju podtalnice na Godešiču.

Lončena retorta (hrani Loški muzej, foto: Tomaž Lunder)

Na Loškem so do leta 1648 izdelovali lončene retorte za živosrebrni rudnik v Idriji. Žgalni vrč iz zbirke Loškega muzeja je bil najden blizu Crngroba in je po Andreju Pavlovcu izdelek nekdanjih bitenjskih lončarjev, material zanj pa so kopali v številnih bližnjih lokalnih glinokopih.

Počrnela notranjost posode daje slutiti, da je šlo v našem primeru morda za prikrito (ilegalno) žganje živosrebrne rude (cinabarita) zunaj edinega uradno dovoljenega pridobivanja živega srebra v naših krajih, ki je bilo pod cesarskim regalom pridržano samo Idriji. Ruda bi bila lahko pritorvorjena iz idrijskega ali pa iz šentantskega rudnika izpod Ljubelja. Stara splošna trgovska in rudarsko-fužinarska pot od Koroške proti Furlaniji je namreč potekala ravno tod mimo.

V omejenem obsegu se za lokalne potrebe še vedno pridobiva pesek in gramoz iz številnih križnogorskih peskokopov – „pruhov“; bitenjske in žabniške gramoznice savskega proda so opuščene. Od Stražišča do Škofje Loke je bilo nekdanj dosti glinokopov in opekarn, kjer so izdelovali opeko in druge lončene izdelke. V preperini pobočja nad crngrob-sko cerkvijo je edinstveno nahajališče kremenovih kristalov najrazličnejših oblik v Sloveniji. Tu se najdejo tako imenovani „crngrobški diamanti“, kratki dvokončniki, pozitivni in negativni betičasti primerki, kristali z izraženo brstično in skeletno rastjo, mlekovci, kristali fantomi s conarno rastjo, čadavci, primerki z vključki trde, tekoče in plinaste faze. Kristali nastopajo tudi v skupkih in geodah. Kamena strela iznad Crngroba slovi po svoji čistosti. S Šišтата pa so znane najdbe „klopotcev“, votlih limonitnih krogel, bobovca, više v grapi pa se najdejo limonitizirani piritni gomoljčki in psevdomorfoze limonita po piritu v jedrih brahiopodov. Velika večina teh najdb je v depojski raziskovalni zbirki crngrobskega „kustosa“ Franceta Stareta v Žabnici.

Pripombi:

Mogoče se nahajajo v okolici Crngroba še starejše plasti. Franc Stare iz Žabnice je namreč v grapi nad Crngrobom našel silificiran koralnjak s koralo *Waagenophyllum indicum*, ki je vodilni fosil za zgornji perm. (Crngrob skriva v sebi še dosti neznank, kot se tudi spodobi za kraj s takim skrivnostnim in rahlo srhljivim imenom).

Janez Veider je v svojem vodiču iz leta 1936 „rebrom Ajdovske deklice“, pripisal veleplazilcu iz prejšnjih geoloških dob“. Danes bi preprosto rekli dinozavru. Nekateri so imeli rebro za mamutovo, na katerega ostanke so morda včasih naleteli tudi v bližnjih glinokopih. Spomnimo se mamuta iz Bobovka pri Kranju. Geolog Ivan Rakovec je v petdesetih letih tega stoletja crngrob-sko rebro prisodil recentnemu grendlandskemu kitu.

Literatura:

- Grad, K. in Ferjančič, L., 1974: Osnovna geološka karta SFRJ Kranj, 1:100.000. – Zvezni geološki zavod, Beograd.
- Pavlovec, A., 1973: Zanimiva najdba. – Loški razgledi 20, 317–318, Škofja Loka.
- Premru, U., 1984: Geološka zgradba širše okolice Škofje Loke. – Gradivo za PUP Mesta Škofja Loka, zvezek 4. Geološki zavod Ljubljana, Ljubljana.

- Ramovš, A., 1987: – Zgornjetriasni tuvalski apnenci nad Crngrobom – Loški razgledi 34, 77–78, Škofja Loka.
- Stare, F., 1998: Mineraloške in fosilne najdbe nad Crngrobom. – Loški kremen, katalog k razstavi Crngrob, 8–12, Škofja Loka.
- Šifrer, M., 1955: Nastanek ilovic in glin med Škofjo Loko in Kranjem. – Loški razgledi 2, 172–175, Škofja Loka.

Vasi na Sorškem polju (foto: Tomaž Kalan)

Jame in podzemno živalstvo v okolici Crngroba

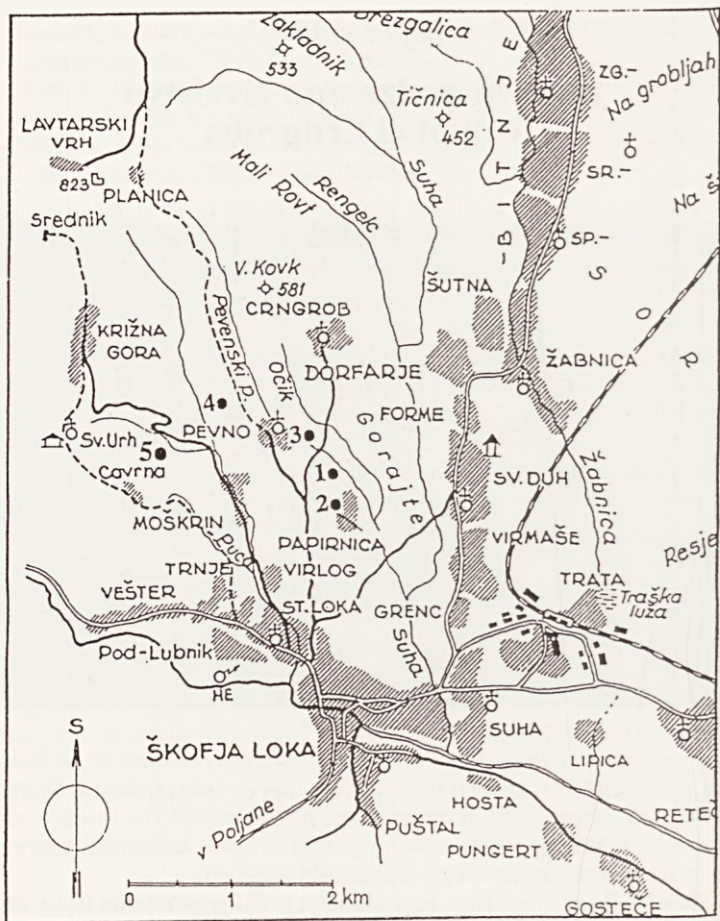

V terciarju, ko se je alpsko gorovje dvigalo, se je ta del ozemlja ugreznil, v nastalo udornino pa je prednica današnje Save v mlajšem terciarju in v ledeni dobi naplavila prod, ki se je sprijel v konglomerat. V okolici Papirnice in Pevna se je v oligocenskem apnenčastem konglomeratu izoblikovalo več jam (slika 1). To so manjši jamski objekti, praviloma brez kapniškega okrasja, tla v njih pa so pokrita z vlažno ilovico. Jamski prostori so pogosto tako ozki, da je napredovanje možno samo po trebuhu po spolzki in lepljivi ilovici. So ali aktivni ali nekdanji požiralniki ali tektonsko predisponirane medplastne razpoke, ki jih je kasneje razširila in poglobila voda.

Jame so občasna prebivališča in prezimovališča številnih živalskih vrst. V njih pogosto najdemo netopirje, pajke, mokrice (izopodne rakce), stonoge, suhe južine, paščipalce, maloščetince, kačice, komarje, večšče, jamske kobilice in polže. Obenem so življenjski prostor pravih jamskih živali. To so drobna, bleda bitja z zakrnelimi očmi, dolgimi nogami in podaljšanimi tipalkami. Kljub svoji slepoti se v večni temi odlično znajdejo. Pomagajo si s pretanjenim vohom in tipom. Nekatera med njimi se hranijo z razpadajočim organskim materialom, ki prihaja s površja, spet druga so pravi roparji, ki žro prve.

Prav zaradi teh slepih bitij so bile jame večinoma raziskane že ob koncu preteklega in v začetku tega stoletja. Tako je bilo iz okolice Škofje Loke v strokovni literaturi opisanih več novih jamskih vrst hroščev, za katere se je kasneje izkazalo, da imajo zelo omejeno življenjsko območje in da ne živijo nikjer drugje (škofjeloški endemiti).

Daleč najbolj znana jama tega območja je **Štinetova jama** (slika 2). Vhod vanjo se odpira na robu gozda, nedaleč od vasi Papirnica. Pod nizko teraso iz zgornjeoligocenskih loških konglomeratov je pod Grogovčevim hribom 0,75 m visoka in 2,5 m široka odprtina. Vhodni rov se takoj razširi v 5 m širok prostor, od koder se še 5 m horizontalno nadaljuje proti zahodu. Strop je povesod 2 m visok. Pri točki 3 se jama deli v dva rova. Severni, 23 m dolgi rov poteka sprva horizontalno in doseže največ 2,5 m širine in višine. Po 12 m se dvigne v 1 m visoki stop-

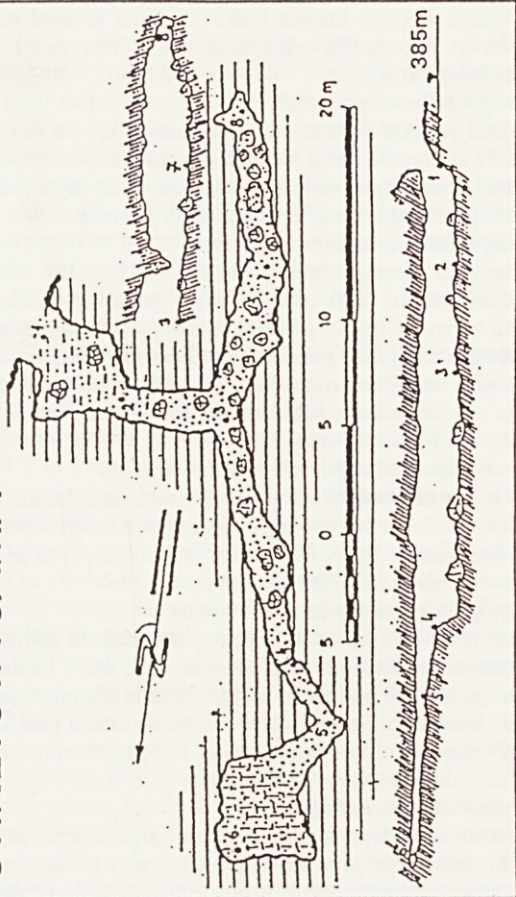

Slika 1: Jame v okolici Crngroba (1 Štinetova jama, 2 Grogovčev brezen, 3 Luknja pod Gajdnikom, 4 Flančenk, 5 Močilnik) – Zemljevid: Franc Otujac, lega jam: Bojan Kofler

nji (točka 4), se nadaljuje še 3 m v isti smeri, nakar se obrne proti severovzhodu in se konča z nizko in široko zasigano špranjo, ki je pokrita z glino.

ŠTINETOVA JAMA

240

Slika 2: Štinetova jama, načrt France Leben

Južni rov je 15,5 m dolg, 1 do 2 m širok in največ 2,5 m visok. Konča se v razpoki. Tla v obeh rovih pokrivajo glina, grušč in posamezni podorni bloki. Jama je še danes aktivni vodni požiralnik.

Jama je dolga 48 m in je kljub svojim skromnim dimenzijam biološko nadvse pomembna. Znana je kot klasično in edino jamsko nahajališče

škofjeloškega slepega krešiča (slika 3). Jama je sicer majhen, vendar edinstven in neponovljiv ekosistem, saj v njej živi kar sedem vrst podzemeljskih hroščev:

1) *Anophthalmus episcopalis*

Leta 1921 je Egon Pretnar prav v tej jami odkril škofjeloškega slepega krešiča. Ta zelo redka vrsta živi tudi v gozdovih pod globoko zakopanimi kamni. Je endemni prebivalec hribovja, ki se vleče med Škofjo Loko in Joštom pri Kranju. Vrsta je velika okoli 3,3 mm.

2) *Anophthalmus alphonsi alphonsi*

Alfonzovega slepega krešiča je leta 1911 odkril Alfonz Gspan v Migutovem breznu. Živi tudi v drugih jamah v okolici Škofje Loke (Marijino brezno, Gipsova jama). V jamah na Lubniku (Kevdrc, Lubniška jama, Brezno na Malem Lubniku) živi podvrsta *Anophthalmus alphonsi ljubnicensis*. Opuščene rudarske rove v okolici Železnikov pa naseljuje podvrsta *Anophthalmus alphonsi skofjeloscensis*. Vrsta je rumenorjave barve in velika 5 do 6,5 mm.

3) *Orotrechus globulipennis globulipennis*

Vrsto je leta 1859 odkril Schmidt v Kevdrcu na Lubniku. Razen v jamah živi tudi v gozdovih pod globoko zakopanimi kamni. Omejena je na območje okrog Škofje Loke, Železnikov in Bohinja. Vrsta je slepa, rjave do rjavorumene barve in velika okoli 4 mm.

4) *Antisphodrus schreibersi schreibersi*

Opisan je bil po primerkih iz Postojnske jame in živi na Gorenjskem, Štajerskem in Primorskem. Je prebivalec vseh jam v okolici Škofje Loke, najdemo pa ga tudi pod globoko zakopanimi kamni. V jamah ga včasih opazimo, ko lazi po stenah, navadno pa se skriva pod kamni. Vrsta je rjave ali temnorjave barve in je velika 12,5 do 15 mm. Ni slepa, ima pa že močno zakrnele oči.

5) *Sphaerobathyscia hoffmani*

Hofmanovega slepega jamskega mrharja je leta 1856 Rus Viktor Močulski opisal kot prvo novo jamsko vrsto iz okolice Škofje Loke. Odkrili so ga v Migutovem breznu. Je prebivalec večine jam v okolici Škofje Loke. Kasneje so ga našli še na območju Julijskih Alp, Trnovskega gozda, Zasavja in Šebrelj. Je rumenorjave barve in velik 1,3 mm.

6) *Aphaobius beydeni beydeni*

Leta 1885 je Reitter opisal vrsto „*Aphaobius beydeni s Kranjske*“, kar pa so lahko le jame pri Škofji Loki, ker drugje ta žival ne živi. Vrsta je slepa, temnorjave ali rumenorjave barve, velika pa 2,8 mm.

7) *Leptinus testaceus*

Slepa vrsta, bledorumene barve, velika 2,2 mm. Živi predvsem v gnezdh malih sesalcev (miši, krt), pa tudi v jamah na netopirjevem govnu. Vrsta je široko razprostranjena in ni ravno redka. Živi v Severni in Srednji Evropi vse do Kavkaza, pa tudi v Severni Ameriki. Na tem območju je bila razen v Štinetovi jami ujeta še v Kevdrcu na Lubniku.

Blizu Štinetove jame se globlje v gozdu nahaja že omenjeni Grogovčev hrib. Na višini okrog 400 metrov je manjša planota z več vrtačami. V eni izmed njih je **Grogovčev brezen**. Vhod pod skalnato steno je zares lep, vendar je brezno zatrpáno s skalovjem in smetmi.

Brezno je v strokovni literaturi večkrat omenjeno, vendar o njem ne obstaja niti načrt, niti opis jamskih prostorov.

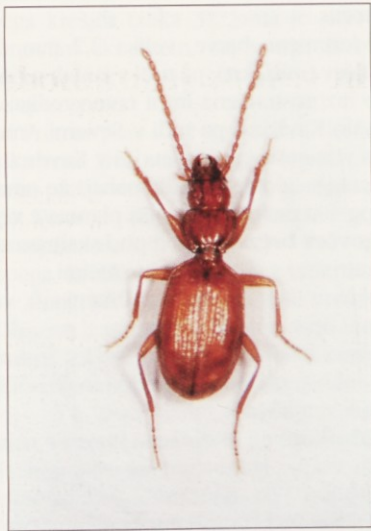
V smeri proti Pevnu, kakih 300 m od vhoda v Štinetovo jamo, je bila menda na travniku luknja, iz katere je mrzlo pihalo. Očitno je bil to vhod v večjo jamo. Lastnik zemljišča je luknjo zasul.

Luknja pod Gajdnikom ali **Matjaževa jama** se nahaja v vasi Pevno. Odpira se pod 2 m visoko steno Gajdnika. Jama je dolga 34 m in se spušča 1,5 m globoko. To tektonsko predisponirano medplastno razpoko v zgornjeoligocenskem loškem konglomeratu je voda razširila in poglobila. Dokončno so jo oblikovali kasnejši stropni podori.

Vhod je 0,35 m visoka in 4 m široka špranja. Rov sprva poteka proti severu 13 m daleč. Prostor se razširi na 6 m in doseže največ 1 m višine. Od tod jama zavije proti severozahodu. Skozi 0,5 m široko in visoko razpoko se preko 1 m globoke stopnje splazimo v drugi del jame, ki je dolg 18,5 m in sprva največ 0,5 m visok, v zadnjem delu pa se tla znižajo za 1 m, medtem ko strop ostane v isti višini. Jama se konča z jezičasto razpoko. Stene so močno razjedene. Jamska tla pokriva mokra ilovica in podorno skalovje, ki je zatrpalo skoraj ves prostor.

Severozahodno od vasi Pevno je v gozdu na robu večje vrtače vhod v **Flančenk**. Ta daleč najdaljša, še ne dokončno raziskana in neregistrirana jama, se je izoblikovala vzdolž razpoke v konglomeratu. Takoj za ozkim in strmim vhomom je edini večji prostor: okrog 20 m dolga, do 10 m široka in do 2 m visoka vhodna dvorana, iz katere vodi več ozkih, težko prehodnih rovov. Voda manjšega potoka je izoblikovala dve etaži. Zgornja je danes suha, po dnu spodnje pa se še vedno pretaka voda v smeri proti vasi Pevno.

Med Moškrinom in Križno Goro se v Močilniški grapi nahaja **Močilnik**. Skozi 1 m visok in širok vhod pridemo v 3 m visoko, 2 m široko in 4 m dolgo dvoranico. Jama se nadaljuje v smeri od severa pro-

Slika 3: *Anopthalmus episcopalis* (naravna velikost: 3,3 mm) (foto: Bojan Kofler)

ti zahodu do manjše dvoranice. Od tu naprej rov še večkrat spremeni smer. Skozi zelo ozek del, ki je širok 0,35 in visok 0,25 m, se s težavo prerinemo naprej. Ko dosežemo 6 m visoko, 10 m dolgo in 4 m široko dvorano, ki je lepo zasigana (kapniki, stebri, zavese, ponvice), je naš trud poplačan. Od tod vodi proti jugu rov, ki se počasi zoži v neprehodno razpoko. V deževju po njem odteka potok. Skupna dolžina vseh rovov je 81 m.

Literatura:

Boštjan Kiauta, France Leben: *Sistematski opis jam v okolici Škofje Loke*, LR 7/1960.

Bojan Kofler: *Raziskave podzemeljske favne broščev v Štinetovi jami*, LR 43/1996.

France Planina: *Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino*, Škofja Loka, 1976.

Walter Zakrajšek: *Zapisnik terenskih ogledov – Močilnik*, DRP Škofja Loka, 1994.

Kataster jam JZS, 1996.

Crngrob in vasi na jugozahodnem delu Sorškega polja

V pričujočem prispevku sem se omejil na kratek zapis vasi, ki jih združuje Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica. Na jugu sem prispevek zaključil pri Grencu. Naselje Stari Dvor so pred leti odpravili, vendar sem ga vključil, kolikor se ga je še dalo statistično zajeti. Na zahodu nista upoštevani na pogorju vasi Križna Gora in Planica. Za ta predel je pred časom že izšel simpaticični vodnik.

Rimska poselitev se kaže na tem delu Sorškega polja na več krajih. V Žabnici so leta 1969 odkopali rimske najdbe, predvsem pri pokopališču. Te najdbe opisuje žabniška župna kronika že leta 1913. Leta 1969 so ob gradnji mrliške vežice naleteli na rimske izkopanine in jih datirali v prvo polovico 4. stoletja. Našli so ostanke večje vile rustice. To je bila velika rimska kmetija. Po širini temeljev sodeč, je bila mogoče celo nadstropna, s pripadajočimi gospodarskimi poslopji. Leta 1993 so na fasadi žabniškega zvonika odkrili relief, del nekega nagrobnika, ki ga datirajo v drugo polovico 2. stoletja po Kristusu. Na parceli Groblje pri Starem Dvoru so v produ našli več predmetov, ki so jih datirali v rimsko obdobje, med njimi rimsko vazo.

V kolikšni meri so bili naseljeni Slovani na tem delu Sorškega polja, je težko odgovoriti. Sorško polje so ob naselitvi pokrivali gozdovi. Morala pa je biti že neka naselitev, saj je zgornji del polja spadal pod Šmartinsko pražupnijo, južni del pod starološko in deloma sorško župnijo. Škof ni mogel cerkveno poenotiti prostora, čeprav ga je dobil pred uradnimi letnicami ustanovitve župnij, Šmartin 1163, Stara Loka 1074 in Sora 1295. V podelitveni listini leta 973 so že imenovani kraji Sabnica (Žabnica), Lonka (Stara Loka), Susane (Suha). To kaže, da so ti kraji že imeli slovenska imena in so jih v daljnem Freisingu poznali, ko so pisali listine in hodili za cesarjem po Nemčiji, da je listine podpisal in pečatil.

Po podelitvi je škof pričel z načrtno kolonizacijo. Vasi so postavili na robove Sorškega polja. Pri naselitvi je lastniku šlo za praktičnost vasi na robovih polja, kjer je bila voda. Takšne razpotegnjene vasi, kjer je bila glavna gospodarska proizvodnja, v začetku niso imele nekega večjega

središča. Pozneje so dobile nekakšen center okrog cerkva, pokopališča, vaških luž in izvirov ali ob skupini uglednejših hiš (župnišče, šola). Morali pa so biti v neposredni bližini izviri, ki jih sredi Sorškega polja ni, oziroma je talnica globoko. Skozi Žabnico teče potok, ki je bil včasih gotovo še bolj vodnat. Na Šutni so (bila) močvirja, ki so lahko služila za vaške luže. V Dorfarjih je voda pod vasjo. Na Formah in v severnem delu Sv. Duha so pred leti ujeli vaško lužo v velik gasilski zbiralnik. Takoj za svetoduškim gradom je skoraj zasuto močvirje. Pod svetoduško cerkvijo se začnejo pod ježo studenci. Od Virmaš dalje je vzporedno s potokom Sušica izvir, ki je tekel iz barja v Virmašah skozi Grenc in Stari Dvor in se je pri Kovaču na Suhi ob veliki vodi zlil v Sušico. Sedaj ima večino poti že kanalizirane pod zemljo. V Papirnici izvira Mrzli potok. Skozi Pevno teče Pevenski potok, ki se v Gorajtah izliva v Sušico. Pod crngrobsko cerkvijo je studenec, ki se je ob zadostni vodi nadaljeval v močvirje do Gorajt. Sedaj je voda zajeta za požarni zbiralnik. Studenec je tudi za Markovo domačijo. Posamezni hišni vodnjaki so bili poznejša iznajdba, kar pričajo še danes mnoge hiše, ki so bile brez njih.

Današnji jezik prebivalcev teh vasi spada v ožji loški dialekt. V Žabnici se že malo spremeni, saj glas „i“ bolj potegnejo, podobno nemškemu ü. Seveda pa danes dialekt močno izginja. Vsaka vas je imela včasih svoje posebnosti. V Žabnici se je do prve svetovne vojne ohranila stara slovenska navada postrežbe pogrebcev na pokopališču, kjer so jedli trente, majhne hlebčke. Vendar so v Žabnici postregli samo sorodstvo. Zato ni posebno priporočljivo, če se jim omenja pretirana varčnost. Pri Sv. Duhu ni vljudno vprašati za tretjo božjo osebo, ki jo je pojedla mačka. Ob binkoštih so po cerkvah zelo nazorno prikazovali prihod Sv. Duha. V tej vasi, kjer je cerkev sv. Duha, pa še prav posebno. Skozi stropno lino so spustili v cerkev živega goloba, simbol sv. Duha. Na neuspešne duhovnikove pozive – „Pridi, pridi sv. Duh!“ – je užaloščeni mežnar moral skozi lino sporočiti, da je „Svetga duha mačka snidla“. To zbadljivko so, poleg loške smojke (osmojene repe ob času lakote), ki je nastala na Fari, potem razširili na vse širše Ločane. Starološki dekan Kramer je sredi prejšnjega stoletja imel prebivalce teh vasi za ne najbolj poslušne farane. Ko pa jih je po svoje obdelal in se jih je tudi sam navadil, jih je pohvalil. Takšni so ostali tudi v zapisih poznejših domozancev.

Noticiae bonorum de Lonka iz leta 1160 že omenja dvorce v lastni upravi v Loki, Bitnju, Žabnici in pri Godešiču. Loški dvorec je imel še starejšo tradicijo v kraju, ki se še danes imenuje Stari Dvor. Žabniški

dvorec je dr. Blaznik med drugimi lokacijami postavil v Dorfarje, kjer so bili včasih sledovi ruševin nekega gradu. Izkazalo se je, da je bil grad v Dorfarjih med Lukovcem in Štrancarjem oziroma Bendačem, lastnina vnuka starološkega graščaka Matevža Demšarja, zgrajen ob koncu 18. stoletja. Oče Matevž Demšar je bil kmet iz Žetine. S trgovino z lanom si je pridobil veliko premoženje in plemiški naslov. Kupil je starološko graščino. Sin Jožef je ostal v Stari Loki. Drugi sin Martin je imel posest v Stražišču, pozidal pa si je grad v Dorfarjih, stara h. št. 12. Njegov sin Vincenc je bil prav tako trgovec in je bil po odhodu Francozov starološki nadrihtar. V poslih je propadel in dorfarsko posest so po delih razprodali, grad pa podrli po letu 1821. Kronist Loke in okolice Franc Pokorn je zapisal, da je bil grad podoben Ajmanovemu gradu pri Sv. Duhu. Ni pa izključeno, da je Martin zidal na mestu starega srednjeveškega dvorca, kjer je ostala še dominikalna zemlja, ki jo je ob jožefinskih reformah država prodajala. Druga lokacija starega dvorca bi bila lahko pri žabniški cerkvi zahodno od potoka Žabnice, kjer je manjši kompleks travnikov razdeljen v majhne parcele. Tudi obsežni travniki na Formah ob kolonizaciji niso spadali pod grunte. Tradicija dvorca v tem predelu je bila še dolgo prisotna, saj je škof še leta 1621 v Dorfarjih in pri Sv. Duhu želel obnoviti svojo pristavo. Mogoče je bil dvorec kar na starih rimskih temeljih.

Predel Sorškega polja, ki ga obravnavamo, je škof upravno organiziral v bavarski urad, od 16. stoletja dalje imenovan tudi bitenjski urad, po kraju Bitnje, kjer je bil sedež županije. Bavarski se je imenoval po pokremljenih naseljencev. Na čelu urada je bil župan, ki je imel pomočnike po vaseh. Tudi državna oblast se je od 2. polovice 18. stoletja in po propadu freisinške posesti naslanjala na takšno upravno razdelitev. Iz starih zemljiških knjig ob koncu 18. stoletja je razvidno, kako so župani skrbeli za podložnikove razmere, tudi za posestne, in so ob spremembah lastništva spremljali podložnike na grad. Iz začetka 19. stoletja imamo ohranjene že „državne“ popise nadrihtarja, podrihtarjev in odbornikov po teh vaseh, ki so nastali po odhodu Francozov. Funkcionarji v Žabnici so bili takrat po domačih imenih Muzel, Tončk in Gregorč, v Dorfarjih Lukovc, Dolinar in Mruža pri Sv. Duhu, v Starem Dvoru Švajsterk, Matecl in Erbežnik iz Virmaš, v Pevnu Mihelovc, Štine in Markovc iz Crngroba. Glavna občina za ta predel je bila Stara Loka, podobčine pa Pevno (Pevno, Moškrin, Crngrob), Žabnica (Žabnica, Šutna), Dorfarje (Dorfarije, Forme, Sv. Duh), Stari Dvor (Stari Dvor, Grenc, Virmaše). Takšna razdelitev pod občino v Stari Loki brez podobčin se je ohranila do druge

svetovne vojne. Med vojno je postala samostojna občina Žabnica, ukinili so občino Stara Loka in jo priključili Škofji Loki. Po vojni so bili ustanovljeni samostojni krajevni ljudski odbori v Žabnici (Žabnica, Šutna, Dorfarje, Forme), Trata – Kolodvor (Trata – Kolodvor, Sv. Duh, Virmaše, Grenc, Stari Dvor) in Pevno (Pevno, Crngrob, Papirnica). Slednji se je že leta 1947 priključil Stari Loki. Po odpravi krajevnih ljudskih odborov leta 1952 so mestnemu ljudskemu odboru v Škofji Loki pripadale vasi Grenc, Papirnica, Stari Dvor in Virmaše. Za kratek čas je bila ustanovljena občina Žabnica, kamor so pripadle ostale vasi. Po poznejših upravnih razdelitvah po letu 1956 in 1961 je Žabnica s Šutno pripadla občini Kranj. Po letu 1965 so se organizirale krajevne skupnosti v Žabnici (Žabnica, Šutna), pri Sv. Duhu (Dorfarje, Forme, Sv. Duh, Virmaše, Grenc), in v Stari Loki – Podlubniku (Crngrob, Papirnica, Pevno). V cerkvenem pogledu je spadalo to področje od 1074 pod pražupnijo Stara Loka. Na vsakih nekaj vasi so zgradili podružnično cerkev, ki je postala središče tistih cerkvenih sosesk. Raziskave kranjskega Zavoda za kulturno dediščino so dokazale, da so cerkve na Sorškem polju severno od Žabnice še iz romanske dobe, celo iz časa naselitve. Južneje pa izkopavanje okrog cerkva in sondiranja tal v njih žal še ni bilo, zato kažejo v osnovi stanje zrele gotike 15. stoletja in poznejših prezidav (razen Crngroba in delno Pevna). Cerkve so v Žabnici, pri Sv. Duhu, v Pevnu in Marijina božjepotna v Crngrobu. Leta 1899 je postala samostojna župnija Žabnica, ki je pritegnila še Šutno, Dorfarje in Forme. Leta 1980 se je izločil Sv. Duh in pritegnil še Virmaše in Grenc. Pod Staro Loko so ostale vasi Papirnica, Pevno, Moškrin, Križna gora, Planica in Crngrob. Naselje Stari Dvor je oblast pred desetletji žal odpravila in ga porazdelila. Nekaj ga je pripadlo Kidričevi cesti.

V urbarju iz 1291 in 1318 je bila posest že popisana. Že ime urada bavarski pove, da je bilo prvotnih prebivalcev premalo in je škof poklical koloniste z Bavarskega. Po imenu Tiringer, ki se javlja na Sorškem polju, naj bi naseljenci prišli iz Turingije, kjer so se udeležili upora in jih je škof preselil. Tega izročila ne moremo podpreti z dokumenti. Dr. Blaznik je analiziral krajevna, ledinska in osebna imena ter ugotovil, da je nemški koren besedi na tem območju zelo pogost. Do danes so se nam ohranili priimki (po današnji obliki): Bajžel, Cegnar, Cof, Hafner, Hartman, Heinricher, Hiršfelder, Homan, Irluh, Jauh, Kajzer, Kern, Kinh, Kuralt, Langerholc, Leben, Logonder, Mohar, Pintar, Porenta, Rajgl, Rozman, Šifrer, Štupnikar, Švajsterk, Tavčar, Triler, Vilfan, Volgemut, Zihel, Žontar itd. Še za časa Valvasorja so mešano kramljali in so

starološki župniki na Fari (v Stari Loki, ne v mestu), še tudi nemško pridi-gali. Za primer naj navedem nemško frazo: mit einem Scheit Holz abschmieren – po bitenjsko: is Schaitelzam opauchat – po kranjsko: is polencam otepste – danes: s polenom natepsti. Priimki se bolj redno ja-vljajo šele od 15. oziroma 16. stoletja dalje. Pri kmetijah pa je bilo važno domače ime, ki pa se je v stoletjih lahko tudi spreminjalo. Največ jih je bilo iz imen in priimkov. Takšnih ne bom našteval. Druga domača ime-na so lahko imela zelo različne podlage: po videzu človeka (Čude, Koder, Turk, Krt, Maček itd.), govorici in poreklu (Žirovc, Polanc, Gorjanc, Savc, Brojan (iz županije Brode), Bitenc (iz bitenjske županije), legi hiše (Gadovšk, Dolinar, Jamnik, Hrastnik, Košanc itd), neagrarni za-poslitvi (Papirman, Kovač, Kruhar, Bognar, Arcat itd). Zanimiva so ime-na iz funkcije gospodarja v srednjeveških kmečkih zadolžitvah. Peterci so bili petri – sluge – petarji, pomočniki v kašči (po drugih vaseh Petači). Erbežniki (pisali so Rubežnik) so bili županovi pomočniki in obenem tu-di rubežniki. Funkcionarska imena so še Homan, Oman, Hartman, Ortman, Mert (francosko župan), Štibernik (davkar), Cegnar (desetar), Šere (birič) Šara, Šarovc, Ferbižuc, Starman, Štantman, Jušč (judex – sod-nik). Na cerkvenem zemljišču – prebendi so se naselili Bendači, Beni itd.

Osnova zemljiške posesti je bila huba – grunt. Od 16. stoletja dalje so se grunti včasih delili. Nastajale so tudi nove kajže, ki so jih obračunsko šteli za 1/3 kmetije. Nove zemljiške enote so nastajale na račun starih gruntov, krčili pa so tudi srenjsko in drugo še nekultivirano zemljišče. Rovti so nastajali v Gorajtah, zahodnem manj rodovitnem in močvirnem delu polja ob Sušici. Sedanje Gorajte so dobile ime po rovtih, ki so bili v tem predelu gospostva, vendar zanimivo, brez posebnih stavb in so pripadli že obstoječim zemljiščnim enotam v vaseh. Med majhne posest-nike so spadali t. i. podružniki ali podsedi, ki so imeli podoben status kot kajzarji, mogoče malo boljšega. Od 18. stoletja naprej kajzarstvo narašča. Pojavijo se hišarji – hišniki, nova zemljiščna in socialna kate-gorija. Ti so bili popolnoma vezani na delo svojih rok in praktično niso imeli svoje zemlje, razen majhne ohišnice. Hišo so si postavili na gosposčinski, cerkveni, srenjski ali zemlji kakega drugega zemljiškega gospoda ali posestnika. Zaposlitev so dobili v razni domači obrti, pro-daji sadežev iz gozda, hoji v dnino. V Bitnju in Stražišču so bili sitarji, drugod po Sorškem polju pa so se v veliki meri ukvarjali s platnarstvom in prevozništvom. Mnoge stare kajže so si sčasoma pridobile tolikšno posest, da jih danes smemo šteti med grunte. Srednjeveško število kmetij približno ustreza današnjemu številu zaščitenih kmetij. Teh je po starem

Odloku o določitvi kmetij iz leta 1984 (Uradni vestnik Gorenjske 9/84) v Dorfarjih 8, na Formah 2, pri Sv. Duhu 20, v Virmašah 12, na Grencu 6, v Papirnici 2, v Pevnu 8 in v Crngrobu 2. Kar nekaj kmetij se je škofu odtujilo. To pomeni, da so prešle pod drugega zemljiškega gospoda. Denar je sveta vladar, vendar je pokvarljiv. Zato so si škofovi uslužbeneci želeli plačilo v obliki donosa kmetij ali kajž. Odtujena kmetija je tista, ki jo je škof dal svojemu zvestemu uslužbencu ali pa cerkvam. Takšna kmetija ali kajža je poslej plačevala tlačanske obveznosti novemu gospodu, npr. starološkemu graščaku, svetoduškemu graščaku, starološki cerkvi, crngrobški cerkvi, drugim podružnicam itd.

Od prvotne naselitve se je obdržala zemljiška razdelitev. To je lepo opisal dekan Kramer sredi prejšnjega stoletja: „Če greš po kantonski cesti od Staregadvora do Bitna, korakaš mimo osem vasij zaporedoma; vrsti se hiša za hišo, vrt za vrtom in skoraj ne razločiš kje se ta ali ona vas pričinja in kje neha. Prav po taki vrsti so tudi zemljišča razmerjena. Posestva kmetov se vrste druga za drugim in sicer leži hiša, poslopje in vrt v sredi, na desno stran se razteza polje proti Savi, na levi pa so travniki in pašniki, v hribih pa gozdni deli.“ Razporeditev posesti je večinoma ohranjena. Sedanja poslopja pa kažejo le še posamezne stavbne člene od 17. stoletja dalje. Iz 18. stoletja je pri Sv. Duhu Matijeva hiša s starejšo kaščo. Nekateri hišni portali in letnice na tramovih nam še kažejo v prejšnja obdobja. Ponekod je še ohranjen del lesenega poda. Večinoma pa so hiše in kmečka poslopja predelali v zadnjih desetletjih. Od leta 1871, ko je stekla gorenjska proga, so se bajtarji in hišarji zaposlovali pri železnici ali pa so se ukvarjali z žganjem opeke. Ob Sušici so še sledovi opekarn vse od Pahovčevega mlina, kjer je danes Tehnikova betonarna, pa do Stražišča. Z razvojem prve industrije v Starem Dvoru med obema vojnama se je višek delovne sile zaposlil v lesnih obratih ob železniški postaji. Gruntarji, kajzarji in hišarji so dodatno radi umno čebelarili.

Žabnica

V Žabnici je dala rekonstrukcija gruntov ali hub, kakor so takrat pisali za kmetije, število 44. Osem kmetij je bilo odtujenih. Do leta 1825 je ostalo še 42 kmetij, nekaj pa se jih je še delilo, vendar tu najmanj od vseh kmetij na našem delu Sorškega polja. Ime vasi so nekateri povezovali z žabami. V okolici je zadosti močvirnega sveta in so bile te živali pogoste. Neuradno je kraj razdeljen na spodnjo in zgornjo Žabnico. Stara pot je pridržala v spodnjo Žabnico iz Lipice, ki se je imenovala Mala Žabnica, Godešiča, Trate in od Sv. Duha in se je tu združila v vasi. Kmetije so razdeljene na sklenjene proge. V širini hiše in gospodarskega poslopja

se vleče zemljiška proga lahko kar kilometre daleč na polje. Zunaj strnjene posesti so ponekod gozdne parcele in pa razni manjši zemljiščni deli, pridobljeni po zemljiški odvezi z ženitvami, kot dote in z nakupi. Vas je prav gotovo še pred 16. stoletjem dobila podružno cerkev sv. Urha, malo umaknjeno sredi vasi. Prvikrat se cerkev uradno navaja v urbarju leta 1501. Že leta 1844 so si Žabničani pridobili ekspozituro, da so smeli imeti svojega duhovnika. Starološkim dekanom takšna oblika ni ugajala in so samostojnost duhovnije zavirali do leta 1899, ko je Žabnica postala prava župnija. Dekan Kramer je v svojem življenjepisu zapisal, da je bila cerkvica najslabša med vsemi podružnicami in je domačine s težavo pregovoril za zidavo nove cerkve, ki je bila gotova leta 1851. Ohranili so stari zvonik, ki pa tudi ni starejši od baroka. Oltarji so delo podobarja Mateja Tomca iz Št. Vida. Slika v velikem oltarju je delo slikarja Ludvika Grilca. Za vzdrževanje je dobivala cerkev donos štirih kajž v Žabnici oziroma na Šutni. Že v predvojnem Leksikonu Dravske banovine so zapisali, da je glavna panoga živinoreja in da oddajajo mleko v Škofjo Loko. Vas je danes moderno agrarno orientirana.

Šutna

Zahodno od Žabnice je vas Šutna. Ime se pojavi šele v 18. stoletju. Od kod ime, ni znano. Mogoče izvira iz nemške besede Schutt, Schütte. Po domače še danes pravijo, da je za zasutje močvirij potrebno navoziti šute. Leta 1825 je bilo po Blazniku v vasi 5 polgruntarjev, trije 1/3 gruntarji oziroma kajžarji in 34 kajžarjev, ki so bili še na nižji stopnji hišarjev. Dr. Blaznik je za to vas naštel preveč hišnih števil, saj je leta 1817 imela le 35 hišnih števil, po evidencah zemljiške knjige pa samo 26. Presežek kajž je šel na račun Dorfarjev in Form. Franc Pokorn pravi, da na Šutni prebivajo sami hišarji, in res ni bil noben prebivalec višje ocenjen kot bajtar ali podružnik. Že pred vojno je bila večina prebivalcev zaposlenih v industriji, predvsem v Kranju.

Dorfarje

Še zahodneje na polju je vas Dorfarje. Ime bi lahko dobila od nemške besede Dorf – vasica, majhna vasica. V vasi je (bilo) po prvih urbarialnih zapisih sedem gruntov, razdeljenih na nepravilne delce. Leta 1825 je dr. Blaznik naštel 5 gruntov, dva polgrunta, tri 1/3 grunte, to je kajže, in 14 kajžarjev, kot jih on imenuje, bili pa so na stopnji hišarjev. Odtujeni kajžarji so spadali pod cerkev in župnišče v Stari Loki in pod svetoduško graščino. Na tem predelu so bile za časa stare Avstrije in Jugoslavije po vsej Sloveniji znane drevesnice. Ta tradicija se nadaljuje, vendar ne več s tako slavo.

Forme

Če se usmerimo južno, je pred nami vas Forme. Iz kakšne nemške besede so izpeljali ime vasi, mi ni znano. Ime je vas dobila šele v 18. stoletju. Kmetije so v urbarjih vodili skupaj s kmetijami pri Sv. Duhu oziroma z Dorfarji. Leta 1825 je dr. Blaznik naštel dva polgrunta, $4 \frac{1}{3}$ grunte ali kajže in 4 kajžarje oziroma hišarje. Stara zemljiška knjiga kaže samo en grunt, vsi drugi so bili podružniki, kajžarji in hišarji. Odtujena posest je bila podložna starološkemu župnišču in svetoduškemu gradu. Vas v zadnji desetletjih izgublja agrarno tradicijo.

Sv. Duh

Vas Sv. Duh je dobila ime v 15. stoletju. Pred tem časom poznamo za vas ime Oberarn. Po Pokornu in Blazniku naj bi to pomenilo prebivalce zgornjih krajev, zgornjih hiš, glede na vas Ermern, kar bi mogoče pomenilo spodnje predele. Ermern so pisali za vas Virmaše. Dr. Blaznik navede prav tako, da imata urbarialni imeni Erinrich tudi Ermern in Oberaern, tudi Obrern, to je Ob-ermern isto osnovo erin oziroma aern, kar pomeni Oberaern vas nad Virmašami. Leta 1423 so že poznali ime: Ze Obern pey dem Heiligen Geist, torej pri Sv. Duhu. Sv. Duh s Formami naj bi ob naselitvi imel 23 hub. Iz treh hub je zrastle v drugi polovici 17. stoletja svetoduška graščina, imenovana tudi Ehrenau. Ime naj bi prišlo po le-

Matijeva hiša pri Sv. Duhu (foto: Peter Pokorn)

pem razgledu. Graščino je sezidal podjetni loški glavar, Bavarec (glavar med leti 1659–1684) Franc Matija plemeniti Lampfritzheimb (po Pokornu), med leti 1655 in 1663. Glavarju je dal škof tri kmetije na tem mestu. Že Pokorn je domneval, da poslopje ni bilo narejeno naenkrat. To nam kažejo tudi upodobitve v različnih Valvasorjevih publikacijah, saj je ohranjenih več njegovih vedut graščine z različnih pogledov. Sedanje ime je graščina dobila po zdravniku gospodu Antonu Jožefu Haymanu, ki je bil lastnik v drugi polovici 18. stoletja. Okoličani so mu rekli Ajman. Med bolj znanimi lastniki je bil v drugi polovici prejšnjega stoletja deželni glavar Oton Detela. Med zadnjo vojno so partizani grad zažgali. Zadnji lastnik, dr. Jernej Demšar, znani dermatolog, ga je zasilno pokril in leta 1956 prodal uršulinkam, ki so se po nacionalizaciji samostana v Loki morale leta 1961 dokončno umakniti. Sestre uršulinke so v zadnjih letih grad in gospodarska poslopja temeljito obnovile. Ukvarjajo se predvsem s poučevanjem verouka in z duhovnimi vajami za mladino in odrasle.

Leta 1825 je bilo po dr. Blazniku v vasi 18 gruntov, štirje polgrunti, šest 1/3 gruntov – kajž in 17 kajžarjev v rangi hišarjev. Zanimivo je, da so odtujena zemljišča ob času zemljiške odveze pripadala svetoduški graščini in gospodstvu Štemarje. Od tega gospodstva je ohranjena le še zgradba

Matijeva biša pri Sv. Dubu, baročna okna (foto: Peter Pokorn)

poleg hotela v Škofji Loki, kjer je prodajalna čevljev Planika. Zadnji lastnik do nacionalizacije te lepe posesti in parka, kjer sta sedaj hotel in poslovna hiša, je bil industrialec Franc Dolenc iz Stare Loke. Poljska razdelitev pri Sv. Duhu ni tako idealna kot v Žabnici ali Bitnju.

Prav gotovo smemo v letnici 1423 že gledati podružno cerkev sv. Duha. Za časa dekana Kramarja so cerkev temeljito prezidali. Kronogram pri freski sv. Krištofa, delo podobarja in freskanta Janeza Gosarja iz Dupelj, da iz črk rimske številke leta 1860. Takrat so cerkev prezidavali, vendar se gotska osnova cerkve še razvidi, posebno v triosminskem prezbiteriju z zazidanim gotskim oknom. Prezidave je prevzel loški mojster Janez Krstnik Molinaro. Ladjo in prezbiterij so na novo obokali. Pozidali so nov pevski kor. Veliki zlati oltar je 1667 izdelal Jernej Primiz. Podobar Matej Tomc ga je priredil sedanji višini stavbe in izdelal nov tabernakelj. Oltarno sliko je preslikal Janez Gosar. Stranska oltarja je na novo izdelal Matej Tomc. Zvonik je morda še iz 17. stoletja. Včasih so bile na njem napisane letnice 1777 in 1960. Zvonovi so trije železni, izdelani pri Kranjski industrijski družbi na Jesenicah leta 1923. V zakristiji je bila stara omara, podobna kot v Pevnu, iz leta 1781. Sedaj je v crngrobski zakristiji. Slavni starološki župnik Andrej Hudačut je cerkvi leta 1701 daroval lep baročni kelih. Starološki župnik dr. Janez Veider je na severni steni v prezbiteriju odkril ostanke fresk iz 2. polovice 15. stoletja, ki predstavljajo apostole v nišah in trpečega Kristusa, ohranjenega od pasu navzdol. Od leta 1980 je soseska samostojna župnija. Včasih je cerkev imela na območju Virmaš in Grenca 1 grunt in tri kajže za svoje vzdrževanje. Pod zvon spadajo vasi Sv. Duh, Virmaše in Grenca. Pred vojno so iz vasi prodali na trg, brez žita, do 13 vagonov kmetijskih pridelkov. Danes je vas moderno agrarno orientirana, razvija se tudi obrt.

Virmaše

Vas Ermern, od 18. stoletja dalje že slovensko Virmaše tudi Vermaže, je po rekonstrukciji gruntov tvorilo 20 hub. Od kod ime, ni pojasnjeno. Leta 1825 je bilo še 15 gruntov, 6 polgruntov, dva 1/3 grunta ali kajži in 13 kajzarjev oziroma hišarjev. Nekateri zemljiški deli leže daleč zunaj na Sorškem polju. Ob odpravi fevdalizma so bila odtujena zemljišča podložna kapeli sv. Trojice, cerkvi pri Sv. Duhu, župnišču in cerkvi v Stari Loki in Štemarjem. Že pred vojno so pridelali brez žita do 15 vagonov poljskih pridelkov. Precej je bilo že v tistem času obrtnikov. Razvita je bila, kot še danes, torbarska obrt (nahrbtniki Porenta) in kar nekaj podjetnikov se uspešno razvija.

Grenc

Južno od Virmaš leži vas Grenc. V starih urbarjih se ta vas še ne omenja in so zemljiščne enote šteli pod Virmaše in Stari Dvor. Leta 1825 je dr. Blaznik lociral v vas 3 polgrunte, 3 1/3 grunte ali kajže in 9 kajžarjev, ki pomenijo v bistvu hišarje. Vas je verjetno dobila ime po meji, ki je šla tod v srednjem veku med gosposčinsko zemljo v Starem Dvoru, ki jo je oskrbnik obdeloval s svojimi ljudmi in kmečkimi podložniki. Svojega podložnika je imela v vasi kapela sv. Trojice iz Škofje Loke.

Stari Dvor

Pod crngrobski plašč bi spadalo tudi naselje Stari Dvor, ki so ga pred leti odpravili. Je ena najstarejših vasi, kot smo že omenili. Ime je dobila po dominikalnem dvorcu kmalu po naselitvi. Tu je dr. Blaznik rekonstruiral 5 hub. Do leta 1825 je število zemljiščnih enot naraslo na 5 gruntov, 1 polgrunt, tri 1/3 grunte in 4 kajžarje oziroma hišarje. Odtujene enote so spadale pod svetoduško graščino, starološko cerkev in kapelo in beneficij sv. Trojice v Škofji Loki. Kraj je bil pred vojno orientiran, podobno kot druge vasi, na pridelavo krompirja. Sem je spadala železniška postaja in predvojna industrija firm Dolenc, Heinrihar in Veber ter drugih družb. Tu so bili zaposleni neagrarni delavci iz okoliških vasi. Danes je na tem prostoru središče loške industrije. Žal je naselje razparcelirano, ime pa zazdaj pozabljeno.

Papirnica

Preko Papirnice se obrnimo nazaj proti Crngrobu. Uradno ime Papirnica je vas dobila šele leta 1899. Po popisu prebivalstva iz leta 1900 je Papernica, kot so takrat pisali, štela 10 hiš in imela 59 prebivalcev. Prej so hiše spadale pod vasi Stara Loka, Virmaše, Virlog in Peven. Ime je vas dobila po papirnem mlinu, ki ga je osnoval popotni papirniški pomočnik Janez Henrik Stiben – Štiben okrog 1740 pri kajži, danes hišna št. 9, po domače pri Papirmanu. Kot vdovec se je leta 1740 na Fari poročil s Heleno Porenta. Naslednje leto se mu je rodil sin Anton Henrik, ki je med leti 1764 in 1769 prevzel papirnico. Med leti 1770 in 1785 je tam deloval Anton Grundner, ki je bil v sorodu s Schwererji, poznejšimi lastniki večjega in še delujočega papirniškega obrata v Goričanah. Zanimivo je, da so loški papirničarji imeli v vodnem znaku na papirju simbole loškega gospostva, škofovsko mitro in palico. Tako so papir že po simbolu povsod prepoznali. Janez Schwerer, podložnik in papirničar, je leta 1785 kajžo z delavnico zamenjal za gozd Gregorja Hafnerja. Ko je hišo predal Hafnerju, je odnesel papirniške naprave in orodje. Produkcija loškega papirja je bila slabotna in nestalna zaradi pomanjkanja in sploh

majhne vode. Starejši papir je bil dobre kvalitete, v 60. letih so delali le še črn papir za pivnike. Papirničar ni imel niti izučenega pomočnika. Tudi ustno izročilo pravi, da je Papirman zaradi preslabe vode odnehal, bajto prodal in odšel v Goričane. Poznejši lastnik Gregor Hafner je bil leta 1787 vpisan kot posestnik in mlinar. Istega leta je posest izročil sinu Mihi. Ta je po izročilu imel stope za ječmen in proso in se je ukvarjal s stiskanjem lanenega olja. V začetku 19. stoletja se omenja le še kajža, ki je stala ob Mrzlem potoku, bolj potočku. Na steni ob vodi se je poznalo, kje je stalo vodno kolo. Tudi v notranjosti so bili še sledovi, kje so bile vodne naprave. Hišo so podrli leta 1998. Kajža je bila podložna loškemu gospodstvu, sicer pa so bile vaške hiše podložne svetoduški graščini in župnišču v Stari Loki. Kmetijska proizvodnja je bila vedno le za domače potrebe in so prebivalci zaposleni v neagrarnih panogah.

Pevno

Pomembna vas je bila včasih Peven. Danes pišejo Pevno. Dr. Blaznik je sem lociral 9 gruntov. Ime naj bi dobila po Pemcih, Čehih. Drugo ime vasi je bilo Jägerndorf, lovska vas, kot bi lahko rekli. Prebivalci te vasi so imeli posebne dolžnosti do škofa. Ob njegovem bivanju v Loki, ali bivanju njegovega spremstva, so morali pomagati pri lovu s ptiči sokoli, ki so jih gojili na domačih tleh, največ v Poljanski dolini. Ker so bili vajeni lovskih in vojaških veščin, jih je oskrbnik uporabljal kot biriče pri zasle-

Vas Pevno (foto: Peter Pokorn)

dovanju in straženju zločincev ter pri nabiranju rekrutov v 18. stoletju. Pevenski lovci so bili plačani. Lovce je vodil poseben lovski mojster. Vsak kmet je moral rediti lovskega psa in ob lovu poskrbeti za gonjača. Enkrat letno jih je glavar povabil na kosilo, ki pa so ga morali sami plačati, zato so to zlorabo leta 1795 odpravili. Ob turški nevarnosti so morali na grad. Red so delali ob proščenjih. Včasih so jih uporabljali tudi kot sle. Kaščarju so pomagali pri izterjevanju dajatev. Zaradi takšnih zadolžitev so bili oproščeni nekaterih dajatev. Pomembna vloga jim je večkrat stopila v glavo, da so postali domišljavi in nasilni, zato so se meščani in kmetje pritoževali na njihov račun. Za časa Valvasorja so gijli konje in jih prodajali v Italijo. Že leta 1501 se v urbarju omenja cerkev sv. Uršule, ki je še starejša. Je gotska podružnica s triosminsko zaključenim prezbiterijem iz 2. polovice 15. stoletja in pravokotno ladjo z romanskim okencem. Zvonik je iz 18. stoletja in je leta 1823 dobil sedanjo baročno kapo. Ladja je starejša, kot jo kaže sedanje stanje. Vidijo se še zazidano poznoromansko okence in sledovi fresk furlanskih mojstrov iz prehoda 14. v 15. stoletje. Dekanu Kramerju sredi prejšnjega stoletja ni več ustrezala in jo je primerjal z repno jamo. Leta 1857 je Janez Krstnik Molinaro iz Loke povišal in neogotsko preobokal ladjo in pozidal pevski kor. Ohranil se nam je veliki zlati oltar Sv. Uršule iz leta 1684, delo Jamškove delavnice iz Škofje Loke. Na obeh straneh slavoločne stene v ladji sta dva rokokojsko klasicistična oltarja iz časa adaptacije, delo selškega podobarja Marka Peternelja. V zakristiji je enaka omara kot v Crngrobu iz leta 1791. Zvonovi Kranjske industrijske družbe z Jesenic so železni iz leta 1923. Odtujene zemljiščne enote, kar tri, so svoj prispevek dajale domači podružnici.

Crngrob

Končno zaključimo naš zgodovinski sprehod v Crngrobu. Ime kraja je razložil Veider v svojem prispevku. Vas je prvokrat omenjena v urbarju leta 1291. Dr. Blaznik je sem lokaliziral štiri grunte, pri tem so bili trije tega leta že odtujeni. Huba v Crngrobu je gospostvu plačevala 30 denarjev. Spadala je pod gadmarski – viničarski urad. Urbar 1318 pokaže še iste podatke. Fevdna knjiga iz preloma 14. v 15. stoletje ima zapisanega Matijo Freliha, ki je imel 4 hube, od tega eno v Crngrobu. Za njim je prevzel to hubo Peter Frelih. Fevdna knjiga navaja rovt v Crngrobu. Ta naj bi po Blazniku ležal nekje med Crngrobom in Dorfarji. Mogoče je bilo to zemljišče, ki se omenja leta 1769, ko se je srenja iz Crngroba obrnila na kresijo, da jim dovoli razdelitev skupnega sveta. Kresija je prošnji ugodila. Pri delitvi so bili udeleženi tudi bajtarji. V urbarju leta 1501 sta

prvikrat uradno imenovana cerkev svete Marije v Crngrobu in cerkveni kmet štiridesetar Gregor Hartman. Isti urbar navaja, da je imel Peter Frelih samo še dve hubi, vendar še vedno tisto v Crngrobu. Po podatku iz leta 1515 se omenja celo mitnica v Crngrobu v zvezi s trgovanjem ob proščenjih. Na te čase mogoče spominja danes kmetija Štibernik, kjer so pobirali mitninske pristojbine, davke, štibro. Crngrobska cerkev je bila v prvi polovici 16. stoletja že zelo ugledna. Zaradi turške nevarnosti so leta 1532 nameravali prenesti v Loko ali na grad po 15 centov težka zvonova iz Crngroba in iz Selc, ker sta bila nebranjena. V mestu pa bi bila na varnem in v tolažbo nesrečnikom. V jožefinskih reformah leta 1788 so v Crngrobu načrtovali samostojno lokalijo. To bi bila prva stopnja župnije. Cerkveno stavbo, ki bi bila primerna za župnišče, so že imeli. Pod župnijski zvon bi spadala še naselja Spodnje Bitnje, Žabnica, Šutna, Forme in Planica. Namera se ni uresničila.

Iz posestnih listov druge polovice 19. stoletja je še razvidno, kako je bila odtujena zemljiška posest. V drugi polovici stoletja je bilo v vasi deset hiš. Hišna številka 1 in 3 sta se že izgubili. Verjetno je šlo za t.i. cerkveni hiši, kjer so romarji našli zatočišče. Dekan Kramer je dal podreti veliko leseno nadstropno lopo za prenočevanje romarjev. Verjetno je takrat moderniziral „prostorno duhovnišnico“ s petimi sobami za prenočevanje duhovnikov, ki je dobila hišno št. 2. Podrl je staro mežnarijo, hlev in skedenj in ostanke krčem in prodajalnic, kar je verjetno spadalo pod št. 3. Številko 4 je včasih nosil Pušavnikov grunt. Podložen je bil domači cerkvi. Leta 1880 je na njem gospodaril Franc Masterl. Na številki 5 je bil Štibernikov grunt. Zanimivo je, da je spadal v gadmarski urad, torej med srednjeveške viničarje. Gotovo je to huba, ki ji lahko sledimo od leta 1291. Konec 18. stoletja je tam gospodaril Martin Benedik. Ta je leta 1803 posestvo prodal Mihaelu Hafnerju iz Dorfarjev. Sledila sta mu Anton in Miha, ki je dobil posest leta 1826. Leta 1836 je dobila grunt Helena Hafner, ki se je poročila s Petrom Porento. Porentov rod izhaja iz Stare Loke, kjer ga sledimo že proti koncu 16. stoletja. V 17. stoletju so bili to ugledni Prifarci, saj sta med botri omenjena graščakinja Elizabeta Scarlich iz starološkega gradu in dolgoletni loški glavar Matija Lampfritzhaimb. V drugi polovici 18. stoletja lahko del rodu že lokaliziramo na Bitenčev grunt v Stari Loki. V 18. stoletju se je del rodu prestavil k Benču v Virmaše, od koder se je Peter poročil v Crngrob. Sin Jakob Porenta je dobil posest leta 1872. Porentov rod gospodari še danes. Mihčev grunt je nosil včasih h. št. 6. Spadal je pod domačo cerkev. Leta 1862 je tam gospodaril Blaž Hafner, pravilno Benedičič. Grunt na številki 7 pri Babniku je spadal pod

Tabela rasti hiš in prebivalstva v zadnjih dvesto letih v teh vaseh.

h = hiša, p = prebivalec

	1780		1817		1880		1890		1900		1910		1937		1989/90	
	h.	p.	h.	p.	h.	p.	h.	p.	h.	p.	h.	p.	h.	p.	h.	p.
Žabnica	50	315	54	273	61	354	–	349	57	340	–	338	64	334	87	327
Šutna	28	177	35	152	40	156	–	195	41	196	–	179	47	203	107	515
Dorfarje	19	113	26	130	28	137	–	130	26	124	–	148	31	153	50	176
Forme	9	50	10	60	10	33	–	37	10	45	–	46	11	53	36	122
Sv. Duh	49	351	51	295	56	264	–	232	50	223	–	202	50	268	225	858
Virmaše	36	248	40	218	47	242	–	244	44	248	–	268	48	250	141	471
Grenc	15	103	15	91	16	82	–	62	14	64	–	74	16	77	48	173
Stari dvor	12	83	15	100	19	136	–	132	21	142	–	157	36	246	25	115
Papirnica									10	59	–	53	11	50	19	26
Pevno	13	93	15	99	16	97	–	85	13	81	–	65	13	66	16	46
Crngrob	8	50	8	40	10	56	–	45	9	47	–	39	12	47	12	35

imenje Loka. Sem so po terezijanskih reformah vpisovali razne zemljiščne enote, ki jih je državna oblast po privitju cerkve pridobila predvsem od te posesti. Mogoče je bila to posest nekdanjega beneficija sv. Janeza Krstnika iz 16. stoletja. Mogoče je bila to huba, ki so jo imele klarise še v 18. stoletju v Crngrobu. Prvi znani lastnici sta bili mati Uršula in hči Helena Arhar, kateri je izročila posest leta 1857. Ta se je poročila s Francem Fikom, ki je dobil to posest leta 1873, za njim pa istega leta s prisojilom Gašper Mesec. Številko 8 je nosil Markov ali Markovcev grunt. Podložen je bil župnišču v Stari Loki. Prvi znani lastnik je bil Jurij Triler, za njim pa 1846 Luka Triler. Z izročilno pogodbo leta 1863 je posest pridobil znani loški notar (zapisali so gospod) Johan Triler. Ta je istega leta posest prodal Gašperju Mescu. Loški notar Johan Triler je bil oče poslanca Karla Trilerja. Oba sta pokopana v Stari Loki in imata lep bronast nagrobnik kiparja Lojzeta Dolinarja iz leta 1926. Gašperjeva bajta na številki 9 je izšla iz Markovega grunta. Štibernikova kajža pa je izšla iz Štibernikovega grunta. Zadnji dve sta bili podložni starološkemu župnišču.

Papirnica, Pevno in Crngrob imajo negativno rast prebivalstva, ostale vasi se posebno po drugi svetovni vojni hitro razvijajo. Znižanje hišnih števil v posameznih obdobjih je vezano na njihovo uporabo. V drugi polovici prejšnjega stoletja so opuščali navado, da so stari šli v bajto. Če bajte niso bile zasedene z domačimi ali najemniki, je bil z bajtami samo

strošek, davek, zato so včasih lastniki bajte delno podrli ali vsaj onesposobili in dosegli mirovanje hišne številke. Zaradi takšnih pojavov pa niso preštevilčili vasi, ampak so zapisali, da je bajta podrta, demolirana ali prazna.

Viri: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, Okrajno sodišče Škofja Loka, Zemljiška knjiga za loško gospostvo in druga bivša imenja (Ehrenau – Sv. Duh, Štemarje, cerkvena imovina, od konca 18. stoletja do leta 1850 (1870); posestni listi reambulacije katastra 1869–1882; Območna Geodetska Uprava Kranj, Izpostava Škofja Loka; KS Stara Loka–Podlubnik; KS Žabnica; KS Trata in KS Sv. Duh.

Literatura: Franc Pokorn, Loka, Krajepisno zgodovinska črtica, Dom in svet 1894, prenatil A. Pavel Florjančič, Muzejsko društvo Škofja Loka 1995; Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803), Muzejsko društvo Škofja Loka 1973; Pavle Blaznik, Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV, Urbarji freisinške škofije, SAZU, Ljubljana 1963; Pavle Blaznik, Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju, SAZU, Ljubljana 1953; Imenik krajev na Kranjskem, C. kr. Statistična centralna komisija, Dunaj 1884; Ortschaften-Verzeichnis, K. K. Statistischen Central-Commision, Wien 1892; Leksikon občin za Kranjsko, C. kr. Centralna statistična komisija, Dunaj 1906; Ortsgemeinden und Ortschaften Österreich, K. K. Statistischen Zentralkommision, Wien 1915; Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937; Almanah občine Škofja Loka za leto 1990, Škofja Loka 1991; Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj, Dr. Rudolf Andrejka in France Planina, Škofja Loka 1936; Rajko Brank, Vila rustica pri Žabnici, Loški razgledi 18, 1971; Milan Sagadin, Poselitvena slika rimskega podeželja na Gorenjskem, Kranjski zbornik 1995; Nika Leben, Romanska cerkvena arhitektura na severnem obrobju loškega gospostva, Kranjski zbornik 1995; France Štukl, Nadrihtarji in podrihtarji v občinah Škofja Loka in Stara Loka po letu 1814, LR 36, 1989; Darko Cafuta, Loška papirnica, LR 32, 1985 in Dodatek k zgodovini loške papirnice, LR 33, 1986; France Štukl, Knjiga hiš v Škofji Loki III, Stara Loka in njene hiše, Ljubljana – Škofja Loka 1996; France Štukl, Umetnostnozgodovinska topografija dekanije Škofja Loka, rokopis; Karol Klun, Življenje in delovanje Franca Ks. Kramerja, poslednjič korarja v Ljubljani, Drobtinice, poseben odtis, Ljubljana 1893; J. V. Valvasor, Slava Vojvodine Kranjske, 1689; podatke iz Porentovega rodovnika je oskrbel gospod Jože Porenta, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

Andrej Perko, Hommage Bertbold, 1997 (z razstave Diptih – Crngrob)

Napisi na zvonovih

Drugi zvon:

*Prelit iz dveh poprejšnjih sim.
Marii slavo de glasim,
k molitvi verne de budim
in duše mrtvih de budim.*

Tretji zvon:

*Obvari Maria in sv. Florijan soseske,
od katerih sem vam darovan.*

Četrti zvon:

*Treska in budega vremena
reši nas o Gospod.*

Domoznanske zanimivosti krajev

STUDENCI V CRNGROBU

Najmočnejši studenec, v vasi imenovan „Markov”, priteče na plano izpod velike konglomeratne skale vzhodno od domačije. Značilno za ta studenec je, da je pozimi toplejši, poleti pa izredno mrzel. Nikoli ne presahne, le količina vode se zmanjša.

Drugi studenec je vsem obiskovalcem najbolj viden – „Babnikov”, ki izvira izpod hriba, na katerem stoji crngrobska cerkev. Tudi ob največji suši je tu dobil popotnik še kakšno kapljo za osvežitev.

Z zajetjem studenca pod Babnikovo domačijo so vaščani pridobili rezervoar požarne vode, ki je izgubil na pomenu z izgradnjo vaškega vodovoda.

Pred desetletji, ko zemljišče še ni bilo zravnano, se je pojavljal še en studenček niže pod cerkvijo na sredini Markovega travnika, močan, deroč samo ob neurjih, ob suši pa je popolnoma izginil.

Vas Crngrob (slika iz arhiva urednice)

Naslednji studenec je „v Trevnčku”. Nikoli ni presahnil in vedno so se delavci na njivah pri njem odžejali.

Studenec v „Bindapahu” teče naprej in se izliva v Rengelc.

POTOKI NAŠIH VASI

V hribovju med Planico in Sv. Joštom izvira potok Suha in teče ob zahodnem robu Sorškega polja. Takoj ko priteče na ravnino, se ovija okrog vznožja hribov za vasmimi in med njimi in se pred vasjo Hosto izliva v Soro. Bregova potoka Suhe sta mokra, porasla z listnatimi in borovimi gozdomi ter brez naselij. Večji tak predel so Gorajte, kjer so nekateri posamezniki občasno izdelovali opeko iz gline.

Potok Suha ima dva izvira, od Javornika in Čepulj prihaja Bitenjska Suha, od Planice Žabenska Suha. Med Šutno in Crngrobom teče Rengelc. V Papirnici izvira izpod konglomeratne skale Mrzli potok, ki nikdar ne presahne, a ob veliki suši ponikuje takoj za vasjo. Pred mnogimi leti je dajal pogonsko silo papirnici pri Papirmanu. Vanj se steka Pevenski potok, ki se mu pridruži Očik, ki priteče izpod Crngroba. Ta Pevenski potok se združi s Suho, ki se od Kamnitnika naprej imenuje Sušica in teče še skozi vas Suho in se pred Hosto izliva v Soro.

Drugi potok je Žabnica, ki izvira pod Pševim in zbira vodo še z južne strani Šmarjetne gore. Teče prav tako po nižjem svetu zahodno od Bitnja in Žabnice, kjer sprejema Gabrovico in se skozi vas Žabnico usmerja na plodna tla Sorškega polja. Do Šutne označuje njeno strugo jelševje, v urejeni strugi teče naprej, se počasi izgublja v prodatih tleh in njen zadnji ostanek požre Traška luža. Izjemo napravi ob večjem deževju, ko nadaljuje svojo pot skozi Traški graben mimo Lipice in se izliva v Soro.

Vpetost in ujetost v gozd

Krčevina vasi Crngrob je del gozdnate krajine. Gozd je v njej še danes prevladujoča sestavina. Brez njega kraj ne bi počival v blagodejnem miru. Skrit je pogledom. Le zvonik se skrivnostno dviga iz morja gozdnih sestojev, če pogledamo proti Crngrobu z razgledišč na bližnjih in daljnih grebenih ali z ravnine.

Za družbeno skupnost je gozd že od nekdaj pomemben. Dr. Blaznik je zapisal, da je posebno obsežne in pomembne komplekse gozda okrog Crngroba pridržalo loško gospostvo povsem zase kot dominikalno last. Po drugi svetovni vojni je država opredeljevala gozd predvsem kot obnovljiv naravni vir lesa. Hkrati je tako ostro nadzirala gospodarjenje z gozdom, da je precej omejevala njihove lastnike. Danes imajo lastniki več pravic, a tudi številne dolžnosti. Od gozdnih dobrin les za družbo že dolgo ni več najpomembnejši, zato so v Ustavi Republike Slovenije gozdovi opredeljeni kot naravno bogastvo javnega pomena. Zakon o gozdovih močno poudarja ekološki in socialni pomen gozda.

Zvonik crngrobske cerkve, v ozadju Sorško polje (foto: Peter Pokorn)

* Soavtor: Mojmir Perdan, dipl. inž., Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Kranj

Gozdne združbe

Gozdovi okrog Crngroba niso enovrstni. Pestre naravne razmere omogočajo razvoj številnih lesnatih in zelnatih rastlin in privabljajo številne živalske vrste. Skupaj tvorijo raznolike in značilne gozdne združbe, ki se med sabo tudi pestro prepletajo. Tako v krajini okrog vasi najdemo jelševje s sivo jelšo (*Alnetum incanae*), jelševje s črno jelšo (*Alnetum glutinosae*), hrastovo gabrovje z dobom (*Robori – Carpinetum*), hrastovo gabrovje z gradnom (*Quercu – Carpinetum*), predalpsko podgorsko bukovje (*Hacquetio – Fagetum*), kisloljubno borovje (*Vaccinio – Pinetum*), kisloljubno bukovje (*Blechno – Fagetum*) in jelovje s praprotni (*Dryopterido – Abietetum*). Razpored združb prikazuje zemljevid.

Na razgibanem podolju ob Suhi, kjer se je nekdaj pretakala Sava, se na tleh z visoko talnico prepletajo jelševja in gozdovi z dobom. Jelša potrebuje visoko, stalno talnico, zato uspeva ob mirnih potočkih in na močvirjih. Na rahlo višjih legah, ki so le občasno poplavljene, uspeva hrast dob. Domačini mu pravijo „jelševce“. Dobovi gozdovi so v zahodni Sloveniji redka združba.

Tik pod Crngrobom se stikata območji dveh vrst hrastov: doba ali „jelševca“ (*Quercus robur*), ki je vezan na vlažna tla, in gradna ali „zelenca“ (*Quercus sessiliflora*), ki raste na glinasto-peščenih, rahlo kislih rjavih tleh. Sodarski mojster pravi, da je za izdelavo sodov boljši „zelenc“, čeprav je trši in ga je zato težje obdelovati.

Zaradi ugodne in blage lege ter rodovitnih, zmerno vlažnih tal je človek večino hrastovega gabrovja z gradnom skrčil najprej za pašnike, nato pa za njive in travnike. Združba je ostala le ob Suhi, v Gorajtah, na Gabrovem in Mlinarjevem hribu in na gozdnem obrobju Pevna. Na gozdnatih gričih jugovzhodno od Pevna je še najti delno opuščene vejnike belega gabra in velikega jesena. Narezane veje teh dreves so včasih uporabljali za živinsko krmo, posebno spomladi, dandanes pa le še za drva oziroma butare – za ogrevanje in peko kruha.

Na obsežnem planotastem gričevju z ledinskimi imeni V borovcih, Jagrše, Biben, Smrečje in Dobrava se razteza kisloljubno borovje. Le rdeči bor je sposoben uspevati na slabo rodovitnih glinastih nanosih nad zakraselimi konglomerati.

Rdeči bor je ostanek iz zadnje medledene dobe. V zadnji ledeni dobi se je uveljavila bukev, ko je postopno izrivala rdeči bor, brezo, smreko in hrast. V zmerno hladni in vlažni dobi se je pojavila jelka.

Kisloljubno bukovje se nahaja na blagih hrbtih in pobočjih s kislimi rjavimi tlemi. Pohodnik ga lahko opazuje, če gre približno tristo metrov po grebenu nad crngrobsko cerkvijo proti Planici ali če stopi v gozd za znanim Aličevim znamenjem. Lepo je vidno tudi na ježi vzhodno ob jezeru na Suhi. V tej združbi je človek namesto bukve prigospodaril večjo primes plodonosnega domačega kostanja in gradna ter smreke s cenjenim lesom.

Jelovje s praprotmi se razprostira po vlažnih, zmerno hladnih grapah in dolinah Očenka, ki se spuščajo s Kovka zahodno in južno od Crngroba proti znamenju Svetega križa in Rdečemu znamenju. Vzhodno od njiju nenavadno ostro prehaja v borovo združbo. Po naključju to mejo dodatno poudarja elektrovod.

Rastišča, kjer uspeva jelka, so najbolj rodovitna. Zato te gozdove človek že od nekdaj čezmerno izkorišča. Ker jelki ne ustreza presvetljen gozd, jo počasi nadomešča smreka – ne samo naravno nasemenjena, temveč tudi nasajena. Tako je naprimer lastnik gozda ob razpotju za Rdečim znamenjem kmalu po drugi svetovni vojni posekal jelov gozd, da je lahko zadostil prisilni zahtevi po oddaji lesa. Poseko je posadil s smrekami.

Pomen gozda

Les je še vedno pomembna surovina. Vendar lastnikom gozdov ne daje več pomembnega zaslužka. Delo v gozdu je vedno dražje, cene lesa pa padajo.

Gozdovi osvežujejo zrak s porabo nezaželenih plinov in s sproščanjem kisika, z ugodno ionizacijo, z eteričnimi olji in drugimi vonjavami in z blaženjem toplotnih nihanj. Z barvami in svetlobami, z dominantnostjo in pestrostjo, z raznolikostjo življenja in umiranja so izredno kakovosten sprostitveni prostor.

Posebno privlačni so gozdovi med Virmašami in Crngrobom. Pestra razporeditev gozdnih združb, blagih dolinic s potočki in gozdnih robov ter redki ambientni dobri in logovi s številnimi prepletenimi potmi in stezicami so pravi raj za sprostitveno sprehajanje z zdravilnim učinkom. Domačini pravijo, da borov gozd predstavlja srce in pljuča Ločanov. Sedanja razporeditev poti in stezic skozi gozd razpršuje sprehajalce, ljubiteljske športnike, jezdece, pohodnike, izletnike in romarje. Zato ne prihaja do pretiranih poškodb tal in korenin, kar je sicer značilno za taka območja.

Nad Crngrobom in Pevnom gozdovi čistijo in uravnavajo pretok pitne

vode ter varujejo zbirna območja njenih virov. Zato so vodozbirna območja teh virov zavarovana z odlokom.

Gozdni rob ob udorinah ustvarja izredno akustične naravne amfiteatre, ki še čakajo na prijazne uporabnike. Tistega levo nad crngrob-sko cerkvijo so že uporabili pri snemanju filma „Cvetje v jeseni“, drugega, severno od Pevna, pa bi bilo potrebno še raziskati.

Tudi kulturna dediščina brez gozda ne bi prišla do polnega izraza, saj je z občutkom nastala prav v tem okolju.

Gozd je tudi prijazno okolje športnega igrišča, prostorčkov za otroško igro in piknike, konjušnice in kasaške steze in za sprostitev psov.

Da bi obvarovali najbolj ohranjeni del naravnega okolja, da bi ohranili in vzdrževali naravni sprostitevni prostor, da bi preprečili nastajanje zasmetenih prostorčkov in nelepkih koč, bi bilo primerno te gozdove razglasiti za del primestnih gozdov Škofje Loke. Tako bi lahko skupnost, ki koristi ta prostor, vanj tudi nekaj vračala.

Viri

1. Blaznik, P., 1973, Škofja Loka in Loško gospostvo.
2. Novosel, J., 1980, Gozdne združbe gospodarske enote Kranj.
– Gozdno gospodarstvo Kranj, Kranj.
3. Novosel, J., 1976, Gozdne združbe gospodarske enote Škofja Loka.
– Biro za gozdarsko načrtovanje, Ljubljana.
4. Homan, M., 1998, – ustna izjava.
5. Logonder, 1997, – ustna izjava.
6. Mnenje o gozdnati krajini med Virmašami in Crngrobom, Zavod za gozdove Slovenije – Območna enota Kranj, 7. november 1994.

Legenda – Gozdne združbe okrog Crngroba

Ai	jelševje s črno jelšo (<i>Alnetum incanae</i>)
Ag	hrastovo gabrovje z dobom (<i>Alnetum glutinosae</i>)
RC	hrastovo gabrovje z gradnom (<i>Robori – Carpinetum</i>)
QC	hrastovo gabrovje z gradnom (<i>Quercu – Carpinetum</i>)
HF	predalpsko podgorsko bukovje (<i>Hacquetio – Fagetum</i>)
VP	kisloljubno borovje (<i>Vaccinio – Pinetum</i>)
BF	kisloljubno bukovje (<i>Blechno – Fagetum</i>)
DA	jelovje s praprotni (<i>Dryopterido – Abietetum</i>)

Iz arhiva: Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Kranj / zemljevid opremil Mojmir Perdan

Ivan Grobar, Kapelica v Crngrobu, 1906(?) (brani Umetnostna galerija v Mariboru, dia last Narodne galerije Ljubljana)

ČEBELARSTVO

*Za kočo vsako je uljnak, šumi od zlate zore v mrak;
čebele pridno letajo, medu ljudem obetajo.*

(Fran Levstik)

Stari kmečki čebelnjaki so bili zgrajeni v prikupnem domačem slogu, pokriti s slamnato streho, postavljeni in odmaknjeni v kak tih kotichek vrta. Bili so slika miru in lepote. Zato je čebelnjak s čebelami pomenil čebelarju nekakšno duhovno pribežališče, kamor se je zatekel po napornem kmečkem delu. Obenem je pridobil vir sladkih in zdravilnih dobrin. Izobraževal se je, se seznanjal z življenjskim okoljem in rastlinskim svetom.

Čebelnjak je imel skoraj vsak premožen kmet. V njih so panje skladali v vrstah na nosilce, vendar tako, da je bil v vrstah presledek. Tako so med vrstami pridobili več praznega prostora. Zato je bilo mogoče naklade povezniti na kranjiče. To je čebelarju prineslo večji pridelek. Tudi čebel mu ni bilo več treba moriti. Prvotno so bili čebelnjaki nizki. Večje in višje so začeli graditi ob koncu prejšnjega stoletja, ko so se pojavili panji s premičnim satjem.

Kot so ljudje krasili svoje domove s slikami na steklu, z oljnimi slikami in ornamentami na skrinjah za bale, so tudi čebelarji krasili svoje čebelnjake s poslikavo panjskih končnic. **Poslikane panjske končnice** so bile znamenje premožnosti in lastniškega ponosa posameznega kmeta – čebelarja.

Najbolj poznane panjske končnice so bile v okolici Kranja in Radovljice. Na trg v Kranj so prinašali krošnjarji panjske končnice iz vseh krajev, posebno znane so bile panjske končnice iz Šubičeve slikarske delavnice v Poljanah. Čebelarji s Sorškega polja so nosili panjske končnice poslikavat v Škofjo Loko k Gregorju Benediku, po domače „Mujovčku“.

Tudi v Crngrobu je imel Anton Porenta star čebelnjak z nekaterimi poslikanimi panjskimi končnicami. Bolj znan je bil Logondrov čebelnjak v sosednji vasi Pevno, po domače „Fortunov“. Najbolj znan v teh krajih pa je bil „Tincov“ čebelnjak pri Sv. Duhu.

Poslikane panjske končnice so se ohranile do prve polovice 20. stoletja, potem se je naše narodno bogastvo porazgubilo med strastne zbiratelje in preprodajalce poslikanih panjskih končnic.

Čebele so nam lahko še danes zgled marljivosti in vztrajnosti pri delu. *„Čebelarstvo je bila važna veja kmetijstva, ki je pomagala kmetu in sad-*

jarju pri njegovem delu in napredku ter množila njegove dohodke" je pisal Janez Žontar iz Virmaš, naš znani čebelarški pisatelj. V povojnem obdobju je bil 25 let tajnik in blagajnik čebelarskega društva Škofja Loka.

Dobro znan napredni čebelar je bil tudi „Fortunov oče“, Jernej Logonder iz Pevna. V njegovem čebelnjaku je bilo do 200 panjev. Prodajal je med, čebele, roje in spomladi plemenjake – matice ter tako imel večkrat od čebel več dohodka kot od kmetije. Umrli je v visoki starosti 98 let.

*Jaka Torkar, tipičen čebelnjak s Sorškega polja (brani Čebelarški muzej Radovljica)
(foto: Dušan Koman)*

Izmed domačinov najbolj znan dober čebelar, ki je uspešno trgoval s čebelami po svetu, je bil Primož Žontar od Sv. Duha. Bil je prvi predsednik čebelarške družine Škofja Loka, ki je bila podružnica slovenskega čebelarskega društva, ustanovljenega 6. januarja 1905.

Razmere za čebelarjenje v okoliških vaseh so se poslabšale z modernizacijo kmetijstva in sadjarstva: škropljenje sadnega drevja, košnja sena pred začetkom cvetenja travniških cvetlic, rast visokih trav zaradi gnojenja z dušičnimi gnojili. Opuščala se je setev ajde na račun krmnih rastlin zaradi pospeševanja živinoreje. Tudi kostanj, javor in lipa so izginili iz gozdov in vrtov.

Sedanji uspešni čebelarji vozijo čebele na dobro pašo v kraje, kjer še cveti akacija, kostanj, žajbelj, lipa, ali pa na smrekovo mano.

Literatura:

Avgust Bukovec: *Naše panjske končnice*, Slovenski čebelar, 1990, str. 14, 50, 80, 150, 177, 215, 252.

France Golob: *Leseni modeli za mali krubek z loškega ozemlja*, LR XXXIII, 1986, str. 85–97.

Rajko Ložar: *Mali krubek v Škofji Loki in okolici*, Etnolog X–XI, 1937–1939, str. 169–197.

Gorazd Makarovič: *Panjske končnice ljudske slikarske delavnice iz Selc*, LR IX, 1962, str. 119–125.

Janez Mrak: *80 let škofjeloškega čebelarstva*, Škofja Loka, 1985, str. 13–19.

Boris Orel: *Od kruba do malega krubka*, Etnolog X–XI, 1937, str. 198–219.

Meta Sterle: *Mali krubek na Loškem*, LR XXVIII, 1981, str. 245–262.

Janez Žontar: *Škofjeloško čebelarstvo*, LR III, 1956, str. 260–264.

Modeli za mali krubek (Srce in sv. Jurij), delo Primoža Žontarja (brani Loški muzej, foto: Dušan Koman)

Oltar sv. Martina (foto: Peter Pokorn)

Ročna izdelava zidne opeke po starem postopku v „cegelnicah”

Lastniki opekarn so bili hkrati lastniki zemljišča. „Cegelnice” so nosile njihovo domače ime: Jakobčeva, Mihelova, Kuštrmanova, Jenkova, kasneje Mačkova, Gregorčeva, Ještrnova (Demšar), Maharjeva (Porenta), Jaklnova (Hribernik), Mruževa (Porenta), Strovčeva, Košnikova, Maževčeva, Jamnikova ...

Ilovica za izdelavo opeke je bila rdečerjave ali „sivoplave” barve. Neprimerna je bila vrhnja rodovitna plast zemlje, zato so jo vedno najprej odstranili. Pravilno izbrano ilovico so nakopali zunaj sezone, to je v jesensko-zimskem času. Do pomladi se je ilovica navzela vlage in se razpustila. Tik pred izdelavo opeke po modelu, so ilovico odrasli moški pretlačili z nogami, da so jo lažje obdelovali. Bili so v kratkih hlačah in bosonogi. Vsa ta dela so opravljali pomožni delavci. Lastnik opekarn je opeko ročno izdeloval na delovni mizi s pomočjo modelov. Namesto lastnika opekarn je strokovno delo lahko vodil najemnik, ki je dobil plačilo po kosu ročno izdelane opeke oziroma je lastniku oddal za uporabo cegelnice 4000 kosov opeke.

Delovna miza je bila lesena, narejena iz podstavka in iz „plohov”. Ta miza je morala biti dovolj trdna, nosilna, da je vzdržala delo na njej, težo pretlačene ilovice in dovoz nanjo s samokolnico preko lesenega podesta. Zraven delovne mize je stala „truga” ali „kastela”, v kateri je bila presejana suha sipa za posipavanje modelov.

Lastnik cegelnice ali njegov pomočnik je odgovarjal za kakovostno izdelavo opeke in jo tudi sam, vsako posebej, ročno po modelu, izdelal. Model je bil iz gabrovega ali javorjevega lesa, po zgornjem robu okovan z železom, pravokotnih izmer 27 x 12 cm in globine 7 cm in dvema nogama višine 3 cm. Izdelovalec opeke je odrezal kepo ilovice (rekli so ji „malta”), jo povaljal po suhi mivki in jo vrgel v model. Model je dvignil in udaril ob mizo, da je malta napolnila vse kote modela. Temu so takrat rekli: „Štamfat cegu”. V resnici je glino natlačil v model čez njegovo višino in odvečno glino ob zgornjem robu modela odrezal z jekleno žico, ki je bila vpeta v majhen leskov lok.

Posamično izdelano opeko so odnašali otroci, šolarji, z delovne mize na tla – na določen prostor opekarn, zravnani s sipo, imenovan „plac”. Opeko so zvrčali iz modela v vrste tako, da so zagotovili centimeter prostora okrog opeke in zapolnili pripravljeno površino. Na tem mestu

se je opeka sušila nekaj ur ali kakšen dan. Potem so jo dvignili po robu, da se je posušila še s spodnje strani. Čas sušenja je bil odvisen od vremena. Če je bilo sončno, se je opeka hitro sušila. Dogodilo pa se je, da je opeka popolnoma razpadla, če se je nanjo vlila ploha ali če je nanjo prepreženo deževalo. Tako glino so morali znova predelati.

Primerno posušeno opeko so pobirali s tal, jo naložili v samokolnice, prepeljali in jo zlagali v skladovnice, tako imenovane „toplarice”. Podlago za skladovnice so napravili iz ravnih desk, dvignjenih od tal približno 10 cm. Skladovnice so bile visoke 1,5 m. Skladovnica – „toplarica” je bila naložena v dve vrsti po dolžini v razmaku 20 cm v sredini med njima. V prvi vrsti so postavili po višini 12 vrst, v drugi samo 11, in to zato, da je streha stala poševno, da je deževnica bolj odtekala. V vrstah je bila opeka zložena po robu, križno druga na drugo z razmakom 1 cm, da se je zračila. Na vrh skladovnice so položili streho. Prostor med skladovnicami – „toplaricami” je bil širok približno 1,5 m za prehod in dobro sušenje. Kakovost sušenja je bila spet odvisna od vremena.

Opisani postopek se je ponavljal, dokler ni bilo 40.000 opek v skladovnicah dokončno suhih. To število je bilo za eno kurjenje peči. Izdelovalec opeke je naredil 200 do 250 kosov na uro. Pomožni delavec oziroma otrok je moral delati zelo hitro, da je to opeko lahko znesil na določeno mesto. Drugi pa je dovažal pretlačeno glino na delovno mizo. Opeko so izdelovali najdalj do srede septembra.

Žganje in odvoz opeke

Peč za žganje opeke na drva je bila visoka približno 4 m, tlorisnih pravokotnih mer 5 x 4 m. Bila je zidana iz surove opeke in stalno pokrita z leseno streho. Z ene strani je imela 5 kurišč – odprtih za nalaganje drv. Ob strani pa je bilo nasutje do glavnega vhoda v peč za dovoz in izvoz opeke, in to je bilo za 2 m dvignjeno nad nivo cegelnice.

S samokolnicami so prepeljali vso opeko v peč. Najprej so jo naložili v vrste med kurišči, kasneje pa so jo proti vrhu kurišča povezovali vrste med seboj tako, da so z opeko izdelali „velbe” nad kurišči (približno 1,5 m višine). Tako je bil po celi dolžini kurišča prazen prostor za prehod toplote. Nad „velbanim” delom so izdelali mrežo po celi površini peči, vrsto za vrsto, križno povezane, vse do vrha peči in povesod v razmaku 1 cm. Zadnjo vrsto opeke pa so položili „plosko”. Ko je bila „cegelnica vložena”, vsa opeka v njej, so glavni vhod s strani zazidali. Po zadnjem pregledu peči so v kuriščih prižgali ogenj. Kurili so najprej v spodnjih

kuriščih en dan in pol, če je bila opeka bolj suha, sicer pa polna dva dni. Zatem so pričeli kuriti v zgornjih kuriščih s stalnim nakladanjem bukovih ali hrastovih drv (metrska polena) na ogenj, dan in noč. Kurili so približno pet dni oziroma tako dolgo, da je prišel ogenj skozi peč. Kjer koli se je na vrhu peči pokazal ogenj, povsod so postopoma zgornji del peči zasipali s prstjo. Ko je bila zgornja površina cela pokrita s prstjo so kurili še en dan, nato so zazidali vse odprtine kurišč in pustili peč stati štiri do pet dni, da se je ohladila. Pregled žgane opeke je opravil lastnik oziroma odgovorni delavec v „cegelnici“.

Po žganju opeke so peč odprli najprej zgoraj, nato pri glavnem vходу in nazadnje še odprtine kurišč. Počakali so, da se je peč shladila. Z vrha so začeli pobirati opeko za opeko in jo nalagali direktno na vozove. Za pripomoček pri jemanju opeke iz peči (kakor tudi pri nalaganju) so imeli žlebove.

Vso opeko so odpeljali z vozovi. Včasih je bil to „lojtrnik“, kasneje „gumeradl“ (z „dero“ in gumijastimi kolesi).

Za zidavo hiše z merami 9 x 9 m so porabili 25.000 kosov opeke.

Ta zapis je nastal ob pripovedovanju najemnika Strovcove cegelnice in naročnika oziroma pomožnega delavca v cegelnici. To sta bila Anton Hafner in Anton Porenta.

Domača imena lastnikov „cegelnice v Gorajtah“ je dopolnil Jurij Svoljšak.

CRNGROB SKOZI TEŽKE ČASE

Med drugo svetovno vojno

Lega vasi Crngrob, ki je z vseh strani obdana z gozdom in ponekod sega še v ravnino Sorškega polja, je bila še posebej pomembna za pomoč, zatočišče in hrano partizanom v drugi svetovni vojni. Vaščani Crngroba so bili pod stalnim nadzorom okupatorskih Nemcev iz Škofje Loke in Kranja ter domobrancev, ki so imeli svojo postojanko v Žabnici.

Spominska obeležja po vaseh

Severno od Crngroba je vas Planica. Vzhodno od nje na Malem Rovtu je bil 27. marca 1942 spopad med borci Selške čete in nemško policijo, v katerem je padlo 15 partizanov. Med njimi je bil tudi narodni heroj Stane Žagar. Simbolično grobišče z imeni in priimki je na kraju samem. Več o tem piše v knjižici "Junaki v obroču – Rovt nad Crngrobom" iz zbirke Gorenjska v NOB.

V gozdu severno nad Crngrobom sta 5. marca 1944 padla Slavka Zorman in Franc Kalan. 17. avgusta 1944 je padel Ivan Lužan v grapi Ošovci severozahodno od Crngroba. Njim v spomin je postavljen spomenik ob stezi proti Planici.

Nemci so aprila 1945 ustrelili osem partizanov v gozdu tik pred razcepom starološke poti Pevno–Crngrob, kjer je tudi spominsko obeležje.

Zadnji dan vojne, 8. maja 1945, so domobranci v Crngrobu ustrelili Ivano Masterl, mater dveh mladoletnih otrok. Takoj zatem so vas zapustili. Več o teh dogodkih piše njen sorodnik v Loških razgledih 29/1982 pod naslovom: "Trije črni dnevi in prerani grobovi v Crngrobu".

Njej in še mnogim drugim medvojnim žrtvam je posvečeno spominsko obeležje sredi vasi v Žabnici.

Spominsko obeležje padlim borcem iz Dorfarjev, Form, Sv. Duha in Virmaš v letih od 1941–1945 je pri Kulturnem domu Ivan Cankar Sv. Duh, trem padlim borcem pa v notranjosti vasi Sv. Duh.

Pomniki na povojne žrtve

V neposredni bližini Crngroba v kotanjah in potokih so tudi grobišča množično pobitih po drugi svetovni vojni. Prvi pomnik na povojne žrtve, križ, je postavljen ob poti iz Crngroba proti Stari Loki le sto metrov južno od gostilne. Takoj za križem se odcepi pot desno v gozd, ob kateri so

naslednji pomniki, manjši križi, postavljeni na krajih njihovih grobov. Z zadnjim križem je tudi konec razširjene gozdne poti. Pesnik Niko Grafenauer jim je posvetil elegijo z naslovom "Crngrob" (objavljena v Novi reviji leta 1983).

Gozdovi okrog Crngroba le počasi prekrivajo nesmisle vojne.

V času samostojne Slovenije

Po razglasitvi samostojne države Slovenije, 25. junija 1991, je Jugoslovanska ljudska armada strelišče pod Crngrobom zapustila 28. junija. Celotna posadka je odšla s strelišča preko Planice in Križne gore in se ob vznožju križnogorskega hriba predala slovenski vojski.

Oltar sv. Agate (foto: Peter Pokorn)

Zanimivo romarsko pot iz Stare Loke v Crngrob je lepo opisal dr. J. Veider. Ob tej poti se romarju ustavi pogled na številnih znamenjih.

Na poti iz Dorfarjev proti Crngrobu je postavljenih več križev, ki označujejo nekdanjo romarsko pot. Domačini vedo povedati, da je bil vsak križ postavljen s posebnim namenom.

Križ ob cesti je obcestno znamenje, zapuščina naših prednikov. Poznamo križ pred vasjo s sliko Marijinega oznanjenja, križ v vasi – Markov križ, Mihčev križ, sem spada tudi Štibernikovo znamenje Svetega križa in še zadnji križ na cerkvenem zvoniku.

Domačini pravijo, da je bil križ pod gozdom postavljen najprej na razpotju, kjer se od glavne poti desno odcepi pot v gozd. Pomenil je, da se romar približuje cilju, saj še danes visi na križu slika „Oznanjenja“. Pod sliko je napis: *„Stezica na griček prijazni drži, kjer se Marija crngrobska časti“*. Križ so zaradi razširitve in asfaltiranja poti prestavili na prvo vzpetino in od tam še enkrat, ga približali k vasi tako, da danes stoji tik za krajevno tablo.

Drugi je Markov križ, ki stoji na sredi vasi. Pred dvema desetletjema je bil popolnoma nov. Stara navada vaščanov je bila, da so se pri tem križu pogrebci v sprevedu prvič ustavili in pomolili za dušo umrlega. Od svojcev umrlega naprošen se je nekdo v imenu umrlega opravičil in prosil, naj mu oprostijo, če je komu kaj žalega storil. Ob poslušanju zvonov, ki so zvonili „klenkali“ njemu v spomin, se je spreved pogrebcev pomikal naprej proti Stari Loki, kjer so ga pokopali.

Mihčev križ stoji tik pod cerkvijo ob poti, kjer se odcepi od glavne poti stara steza naravnost proti cerkvi. Ta križ je bil postavljen pred mnogimi leti v spomin Mihčevi mami in hčerki, ki sta umrli pod hrastom, v katerega je treščila strela. Ta hrast je takrat stal v „Trevnčku“ blizu njihove njive. Na križnem znamenju je visela slika tega dogodka več kot 120 let. Ob zadnji utrditvi križa je bila slika zamenjana s „križanim Kristusom“ (to je križ z naslovnice).

Svetemu križu posvečeno Štibernikovo znamenje, ki je zidano kot zaprta kapelica, tik pod cerkvijo, pomeni, da nam po „Njem“ daje svoj blagoslov, da bomo vredni stopiti v Marijino svetišče. Znamenje je poslikal v 2. pol. 18. stol. slikar Anton Tušek iz Škofje Loke. Znamenje je obnovljeno (streha in fasada), potrebno bi bilo restavrirati še Tuškove freske.

Križ na cerkvenem zvoniku nas hoče opozoriti, da se ne oziramo za materialnimi dobrinami, da dvignemo pogled k duhovnim vrednotam.

Vsi do sedaj opisani križi stojijo že stoletja na istih mestih z namenom, da „romarja vodijo po poti do Marijinega svetišča”.

Medvojne in povojne grozote, ki so se „dogajale okrog Crngroba”, so „narekemale postavitev” spominskih obeležij kot tudi pomnikov – križev, ki so bili postavljeni leta 1990 *ob simboličnem pogrebu žrtev*, pobitih po drugi svetovni vojni.

Pomnik – križ – v jelovju s praprotni, postavljen leta 1990 (foto: Peter Pokorn)

ŽABNICA

Jernej Šifrer, „pravdarski vojvoda Loških podložnikov“. V prvi polovici 17. stoletja se je pravdal z loškim gospostvom, ki je vnaprej pobiralo „robotnino“ – to je odkup tlake z vnaprej določeno denarno dajatvijo. Pritožili so se tlačani, ki so pooblastili svojega vojvodo, da je s pritožbo romal do cesarja. Uporni podložniki so vztrajali. Gosposka je upor zadušila, Jerneja zaprla in pobirala „robotnino“ od podložnikov.

Jožef Anton Šifrer (1677–1756) je bil duhovnik, svetnik in prošt, ustanovitelj štipendijskega sklada za šolanje svojih sorodnikov.

Robert Valentin Kuralt se je rodil l. 1739, stopil k menihom v Stično. Kasneje je romal po avstrijskih samostanih in pisal v latinskem jeziku o reformah cesarja Jožefa. Po razpustu samostanov je umrl. Kraj smrti ni znan.

Martin Kuralt (1757–1845) je vodil zasebno gospodarsko-kmetijsko šolo in predaval o čebelarstvu. Znal je osem jezikov. Bil je prevajalec, pesnik, na novo je izdal Janševo knjigo o čebeloreji. Umrl je na Moravskem.

Gregor Jereb (1780–1839) je bil duhovnik v Stari Loki.

Kristina Hafner, (1893–1969), mladinska pisateljica, učiteljica in več let ravnateljica osnovne šole v Ljubljani. Sestavljala je učbenike, prevajala leposlovje in napisala nekaj uspešnih mladinskih povesti (Botra z griča in Šimnov Lipe).

Antonija Šifrer, (umrla 8. 10. 1985 v starosti 86 let) gospodinja na Gregorčevi domačiji v Žabnici, zbiralka lokalne zgodovine po napotkih dr. Josipa Žontarja. Raziskovala je rodovnik Šifrerjev. Njihov rodovnik opisuje sorodnik Jože Šifrer v Loških razgledih.

Tone Šifrer, (8. junij 1911–20. april 1942), je diplomiral na Filozofski fakulteti. Objavil je novelo „Hlapec Lenart Šoc“ v Ljubljanskem Zvonu. V noveli „Če se ustavi motor“ je opisal resnične dogodke, ki jih je doživel sam v sosednji vasi Dorfarje. Objavljena je bila po njegovi smrti. 20. aprila 1942 je bil ustreljen v nemškem taborišču. Po njem se imenuje kulturno-umetniško društvo v vasi.

DORFARJE

Pavel Kuralt – kmetijski podložnik – se je ogreval za luteransko gibanje. Molilnice so si uredili po hišah in v Puštalskem gradu. Takratnemu škofu ni bilo po volji, a so to novo vero le počasi zatrli.

Dr. Tomaž Dolinar, (12. december 1760–15. februar 1839), je bil eden največjih pravnikov slovenskega rodu. Predaval je cerkveno in rimsko pravo in bil dober poznavalec avstrijskega zakonskega prava. Bil je svetovalec slavistom, zanimal se je za slovansko zgodovino in sodeloval z Jernejem Kopitarjem. Umrli je na Dunaju. Na njegovi rojstni hiši je vzidana spominska plošča.

Mate Hafner, (26. avgust 1865–31. julij 1946). Bil je notar in prirodoslovec. Pisal je biološke črtice, zbiral metulje. Mnogo je pripomogel k ustanovitvi narodnega parka pri Sedmerih triglavskih jezerih. Lepo zbirko hroščev in metuljev je podaril Narodnemu muzeju v Ljubljani. Kot notarski kandidat je služboval pri Janku Kersniku. Umrli je v Ljubljani.

Vinko Cof, rojen 15. novembra 1896. Kmalu po prvi svetovni vojni je odšel v Ameriko, v Cleveland. Delal je v delavskih strokovnih organizacijah ter se udeleževal kot igralec in režiser v slovenskih društvih.

SV. DUH

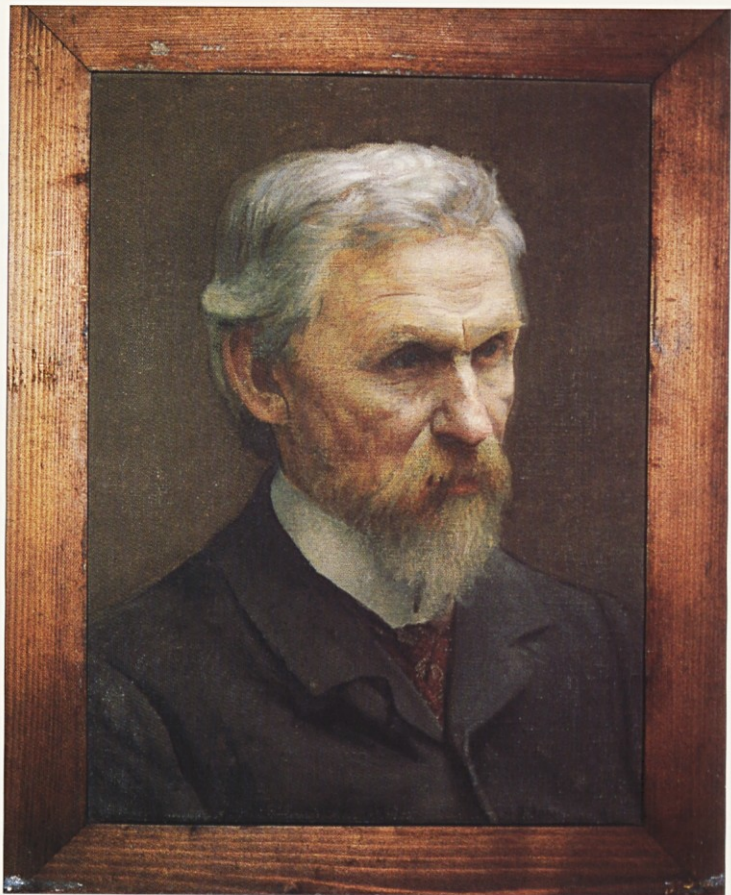
France Cegnar (8. december 1826–14. februar 1892), pripovednik, pesnik, kritik in najboljši prevajalec svoje dobe. Urejal je prvi slovenski politični časopis „Slovenija“ 1848.

Oton pl. Detela (12. november 1839–12. marec 1917) je bil deželni poslanec in kranjski deželni glavar ter graščak pri Sv. Duhu. Bil je politični in gospodarski delavec. Mnogo je storil za izboljšanje kmetijstva.

Prof. dr. Josip Žontar (23. september 1895–24. april 1982) je bil doktor filozofije in prava. Po rodu Matičkov, doma pri Sv. Duhu. Bil je član profesorskega ceha v Škofji Loki. Loški razgledi ga uvrščajo med svoje ugledne sodelavce. Napisal je zgodovino mesta Kranja. S tem delom je bil ocenjen kot odličen zgodovinar in hkrati izvrsten znanstveni pravnik. Objavljal je dela v Glasniku muzejskega društva za Slovenijo, Zgodovinskem časopisu, Slovenskem pravniku in Loških razgledih. Njegovo znanstveno delo v okviru Inštituta za občo in narodno zgodovino pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti je več samostojnih, obširnih publikacij.

VIRMAŠE

Gašper Porenta (14. januar 1870–9. avgust 1930). Po bogoslovnem študiju v Ljubljani in diplomi na slikarski akademiji v Pragi je postal profesor risanja na škofijski gimnaziji v Šentvidu. Vzgojil je Toneta Kralja, Staneta Kregarja in naslikal več podob.

*Gašper Porenta, **Starec** (brani Loški muzej, foto: Dušan Koman)*

Janez Langerholc (20. december 1880–15. marec 1948). Prirejal, prevajal in pisal ljudsko nabožno čtivo. Nazadnje je bil novomeški prošt, umrl v Šmihelu.

Stane Mihelič, rojen 3. februarja 1906 je brat akademskega slikarja Franceta. Po študiju slavistike je bil gimnazijski profesor v Ljubljani in

France Mihelič, *Rojstna biša z Lucijo* (dia last Loškega muzeja, foto: Dušan Koman)

kasneje delal na Ministrstvu za kulturo. Kot čebelarški strokovnjak je objavil več člankov in napisal knjigo o slovenskem čebelarju Antonu Janši.

France Mihelič (27. april 1907–1. avgust 1998), je bil akademski slikar mednarodnega slovesa. Za svoje izredne dosežke je prejel vrsto visokih odlikovanj. Bil je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, častni član Umetnostne akademije v Firencah ter redni profesor na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Umril je v Ljubljani.

Viktor Volčjak, (15. september 1913–8. januar 1987). Bil je partizanski zdravnik, internist in sanitetni polkovnik, ustanovitelj legendarne bolnišnice „Franje“ in drugih oddelkov na škofjeloškem območju. Postal je doktor znanosti. Za svoja dela je prejel številna priznanja in odlikovanja. Umril je v Ljubljani.

PEVNO

Luka Porenta (1832–1882), pospeševalec čebelarstva.

Dr. Andrej Kalan (2. december 1858–3. julij 1933). Bil je duhovnik in prošt, ustanovitelj „Domoljuba“, urednik „Slovenca“ in revije „Dom in svet“, predsednik Katoliškega duhovnega društva in velik prijatelj književnikov, predvsem Ivana Cankarja. Pisal je o francoski književnosti, objavljajl zgodovinske, slovstvene in politične članke, zlagal pesmi in napisal več nabožnih knjig. Bil je deželni poslanec in po prvi svetovni vojni član vlade za Slovenijo. Umril je v Ljubljani.

Tone Logonder (11. januar 1932–19. september 1987). Kot akademski kipar je ustvaril umetnine, ki se nahajajo v okolici Škofje Loke – doprsni kip slikarja Ivana Groharja, prizor Agate in Jurija iz Visoške kronike in nagrobnike. Bil je zaposlen v Osnovni šoli Gorenja vas kot učitelj likovne vzgoje, nato kot kašer za scenske elemente v ateljeju Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. Na koncu je poučeval likovno vzgojo na Gimnaziji v Škofji Loki in prejel status svobodnega umetnika za plodnejše ustvarjanje. Razstavljal je doma in v tujini. Pogosto

Tone Logonder, Klepetulji, (dia last Ateljeja T, foto: Igor Pustovrh)

je upodabljal lik matere tudi v nešteti različicah kot „Kmečka žena”, „Planšarica”, „Klepetulji”, „Čipkarica” in „Babica”. Prejel je več priznanj, med njimi Prešernovo nagrado gorenjskih občin in malo plaketo Občine Škofja Loka. Umrli je v prometni nesreči.

CRNGROB

Johan Triller (22. junij 1816–28. marec 1890) je bil znan loški notar od leta 1856 do 1890, rojen kot sin Jurija Trillerja (Markovc iz Crngroba). Bil je lastnik Markovega grunta v Crngrobu. Bil je aktiven meščan, predsednik Škofjeloške kopališke družbe leta 1873. Poročil se je z Ločanko in imel šest otrok. Eden od njih je bil odličen pravnik in politik dr. Karel Triller.

Kar precej pomembnih ljudi je dala zgodovina skozi stoletja po naših vaseh. Mogoče je, da bo kdo od bralcev še našel koga, ki tu ni imenovan. V tem primeru naj sprejme moje opravičilo s prošnjo, da na novo odkrite podatke o pomembnih osebnostih objavi v Loških razgledih, ki jih vsako leto izdaja Muzejsko društvo Škofja Loka.

Viri:

Krajevni leksikon Slovenije I/1968 in 1995.

Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik po Sloveniji – Gorenjska, Ljubljana 1991.

Andrejka, dr. Rudolf: Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj, Škofja Loka, 1936, str. 59–69.

Slovenski biografski leksikon.

Savnik, Roman: Pomembni Ločani in njih bližnji sosede. LR XXI, str. 79–93.

Planina, France: Spomini na Antonijo Šifrer. LR 32, str. 199–200.

Šifrer, Jože: Jernej Šifrer in njegov rod in robotna pravda loških podložnikov. LR XXIII, str. 34–47.

Podnar, Franc: Dr. Viktor Volčjak, LR XXXIV, str. 219–220.

Šifrer, Jože: Od Škofje Loke proti Kranju. Jezik in slovstvo 1975/76, št. 2., str. 49–52.

Vas **Crngrob** in **Dorfarje**, ki spadata vsaka v drugo krajevno skupnost občine Škofja Loka, mejita na Mestno občino Kranj z **Žabnico** in **Šutno**. Čeprav je povezanost med vasi na robu občinskih meja kar zapletena, se življenje po omenjenih vaseh skupno s Formami vred odvija, kot da tu ni meja. Tako spadata vasi Forme in Dorfarje v Krajevno skupnost Sv. Duh, skupno s Crngrobom praznujejo žegnanje semenj, čeprav spadajo v župnijo Žabnico.

Vodilna vas med naštetimi je Žabnica, ki te vasi združuje z življenjsko pomembnimi ustanovami in društvi. Tako vsem vaščanom obmejnih vasi zagotavlja urejeno vaško življenje. Vsa dogajanja so v sredini vasi med Spodnjo in Zgornjo Žabnico. Tu je krajevna skupnost, pošta, šola z vrtcem, gasilski, zadružni in športni dom, trgovine in gostilna. Malo odmaknjena na polje je župnijska cerkev z župniščem, mrliškiimi vežicami in pokopališčem.

V Krajevno skupnost **Žabnica** spada tudi vas **Šutna**. Iz leta v leto sta ti dve vasi tesno povezani med seboj in uresničujeta svoje potrebe in želje po vedno večji urejenosti obeh vasi in življenja v njih. Poleg KS je pošta, ki pokriva vse našteje vasi. Štirirazredno osnovno šolo v Žabnici obiskujejo tudi otroci škofjeloške občine: Crngrob, Dorfarje in Forme. Ti otroci se po 4. razredu ločijo od sošolcev in se vključijo v osnovne šole v Škofji Loki oz. na Trati.

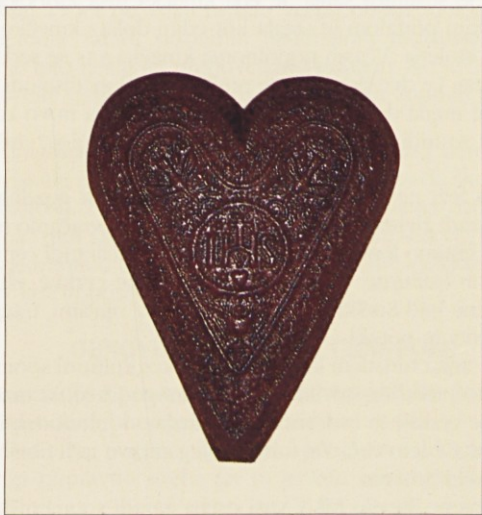
Gasilsko društvo pokriva vasi Žabnico, Šutno, Dorfarje, Forme in Crngrob. Člani društva so obnovili in dogradili gasilni dom in v minulih letih po potrebi gradili tudi požarne bazene po vaseh. Zelo so dejavni pri vzgoji mladih gasilcev.

Na enak način so vključeni tudi vaščani v kulturno-umetniško društvo „Tone Šifrer“, ki skrbi za družabni utrip omenjenih vasi. Športno društvo združuje rekreativce in športnike, predvsem pa aktivne rokometase. Krajevni odbor Rdečega križa vsako leto organizira krvodajalsko akcijo. Krajevni odbor Zveze združenj borcev in Društvo upokojencev skrbita za razvedrilo starejših občanov in organizirata izlete ter druga družabna srečanja.

V Krajevno skupnost Sv. Duh spadajo vasi **Dorfarje**, **Forme**, **Sv. Duh**, **Virmaše** in **Grenc**. Prebivalstvo teh vasi izredno hitro narašča, prav tako tudi število novih hiš. To lahko ugotovimo po tabeli, s katero se zaključuje prispevek dr. Franceta Štukla „Crngrob in vasi na jugozahodnem delu Sorškega polja“. Vsaka vas od Dorfarjev proti Virmašam in Škofji

Loki je bila nekoč ločena od sosednje vasi. Danes so te vasi strnjene med seboj, ločuje jih le še vaška pot, ki jo poznajo samo domačini. Po vseh teh vaseh je danes težko najti še kmečko hišo z majhnimi okni in „gavtrami“ na njih. Prava redkost so starinski portali in kašča za cerkvijo, ki ohranja posebnost davnih časov.

Prostori Krajevne skupnosti Sv. Duh so v Kulturnem domu Ivan Cankar, kjer je tudi središče kulturnega življenja vaščanov. Aktivna je amaterska igralska skupina, ki s svojimi predstavami in drugimi gostujočimi igralskimi skupinami ter s koncertnimi prireditvami popestri kulturni utrip krajev. Na istem mestu se zbirajo tudi športniki. Njihove dejavnosti so nogomet, balinanje in kegljanje. Združeni so v športno društvo Polet. V Virmašah je gasilsko društvo, ki pokriva tudi Sv. Duh in Grenc.

*Mali krubek, odtisnjen v lesenem modelu, iz loškega muzeja
(foto: Mojca Šifrer-Bulovec)*

Kmetijstvo ni več v porastu. Vsa zemlja je skrbno obdelana. Nekateri manjši kmetje so svojo zemljo oddali v najem večjim kmetom.

Že od nekdanj so bili tu pomembni čebelarji. Zanimivo je to, da se s čebelarstvom po teh vaseh ukvarjajo še danes.

Mejne vasi Krajevne skupnosti Stara Loka-Podlubnik so **Crngrob**, **Pevno** in **Papirnica**. Vse te vasi se med seboj precej razlikujejo. Skupna značilnost je, da se število prebivalcev zmanjšuje. Število hiš v Crngrobu ostaja nespremenjeno, v Pevnu je v rahlem porastu, največji napredek v novih gradnjah je v vasi Papirnica.

Papirnica je razmaknjena delavska vas. Stare, nove in obnovljene hiše so razporejene preko gričev. Gruča hiš je le ob Mrzlem potoku, ki izvira izpod skalne stene. Ob tem izviru je stala hiša, v kateri so pred mnogimi leti izdelovali papir. Vas je bila poznana tudi po copatarstvu. Dostop do vasi je po asfaltirani poti z dveh strani.

Pevno je idilična gručasta vas s cerkvijo, pred njo polje, za njo pa gozdovi vse do Planice. Vas se je popolnoma spremenila z novimi hišami in gospodarskimi poslopji. Znamenita kašča je izginila iz kmečke domačije, sesula se je sušilnica sadja, le ena kmečka hiša z obokano vežo in starim kmečkim portalom je ostala kot edini dokaz kmečke arhitekture iz prejšnjega stoletja. Včasih popolnoma kmečka vas se sedaj spreminja v turistični kraj. Le dve domačiji se preživljata s kmetijstvom. Za prihodnost kmetij je nujna dodatna dejavnost. V vasi je na novo zgrajena gostilna. Razvija se tudi rekreacijski center z jahalno šolo, teniškim igriščem in bazenom.

Crngrob leži na vzvišenem robu vrh položnih gozdnatih dobrav. Crngrobčani radi živimo v vasi in se še bolj pridno vračamo nazaj. V svoji podzavesti čutimo lepoto, sedaj pa smo se naučili tudi ceniti in ohranjati naravne in kulturne vrednote kraja: prelepe cerkve, slikovite vasi, malo dvignjene nad Sorškim poljem, obdane z njivami, travniki in gozdovi, s studenci in potoki.

Crngrob je znan turistični kraj. Cerkev je kot kulturni spomenik znana po svetu, zato privablja številne turiste. Mnogo jih je, ki raziskujejo obdobja gradnje cerkve in tudi tistih, ki prihajajo k „čudodelni crngrobski Mariji“ je iz leta v leto več. Vsi turisti poleg cerkve radi obišejejo tudi gostilno in kmečki turizem.

Nespremenjeno število hiš v vasi ostaja zaradi spomeniško zaščitene vasi. Žal je zob časa uničil marsikatero značilno staro vaško zgradbo. Nikoli pozabljena hiša pol lesena, pol zidana, krita s slamo, bi bila danes muzej v naravi, ali pa druga vsa obokana, prostorna, dvoetažna, ... A kaj bi ... Sodobnost je nadomestila staro. V vasi so nove nadomestne in obnovljene hiše ter gospodarska poslopja. Tako je ostala v vasi le še kakšna lepa stara hiša, ki skupno s cerkvijo, križi in znamenjema ohranja dediščino naših očetov.

Obnovitvena dela in duhovno dogajanje v Crngrobu

V svojem prispevku želim kronološko opisati obnovitvena dela in važnejše duhovno-verske dogodke v zadnjih 60-ih letih.

V tem obdobju je prišlo so sprememb in zastoja romarskega dogajanja. V letih po odkritju znamenitih fresk in po izidu Vodiča po Crngrobu, ko se je zanimanje za Crngrob zopet začelo nekoliko prebujati, je zaradi druge svetovne vojne in povojnega proticerkvenega razpoloženja spet prišlo do delnega zatišja, kar pove tudi kronika dogajanj. Med zadnjo vojno in vsaj 15 let po vojni ni bilo večjih obnov, deloma zaradi prepovedi, deloma zaradi skromnih materialnih možnosti. Prostovoljne prispevke je bilo nekaj let prepovedano pobirati. Ko je bilo to spet dovoljeno, so bile nabirke tako obdavčene, da jih župniki (raje) niso več oznanjali.

Skrbna dolgoletna ključarja Anton Porenta in Jurij Benedičič sta skupaj z župnijskimi upravitelji skrbela, da ni nastala večja škoda. Za kaj več ni bilo možnosti. Poleg tega je bila cerkev z dvema nacionalizacijama „osvobojena“ tudi skoraj vse posesti v skupni izmeri ca. 9 hektarjev, ki jih tudi z zakonom o denacionalizaciji iz različnih vzrokov ni mogla dobiti nazaj v last in posest.

OBNOVITVENA DELA V CRNGROBU

Zaradi omejenosti prostora bom podal kronološko le večje obnove, kakor jih opisuje skrbno napisana župnijska kronika.

Samo po sebi se razume, da je bilo potrebno vsako leto vsaj enkrat poskrbeti za popravilo strehe ter tu in tam zamenjati kakšno steklo v oknih itd.

1945

Konec maja so v izpraznjeno mežnarijo, ki je bila hkrati tudi nekakšna hiša za romarje, pripeljali nekaj sto iz Koroške vrnjenih slovenskih in hrvaških beguncev. Ti so bili v gozdu v neposredni bližini cerkve likvidirani in zakopani. Ob koncu teh likvidacij so požgali še mežnarijo. Nekaj mesecev prej sta bili porušeni in požgani tudi cerkev in mežnarija na Planici nad Crngrobom.

Veliki oltar - največji zlati oltar na Gorenjskem (foto: Peter Pokorn)

Kljub prvotni nameri, da bi porušili tudi crngrobsko cerkev, je bilo tej prizanešeno. Medtem ko je postala mežnarija žrtev povojnih obračunov in še danes stoji kot nema priča tistih povojnih dni, ki bodo ostali za vedno najbolj tragični dnevi v vsej zgodovini crngrobske cerkve, je crngrobska cerkev kot eden najlepših kulturnih spomenikov le ostala.

Cerkvena ključarja sta pod župnikovim vodstvom, kljub velikim težavam, poskrbela, da se je mežnarija spet pokrila, da ni do konca propadla. Les za streho so posekali v cerkvenem gozdu. Težje je bilo s strešno opeko, saj se je za popravilo cerkvenih stavb težko dobila. Ker med vojno ni bilo nobenih popravil, so takoj temeljito popravili tudi cerkveno streho in obnovili strelovod na zvoniku.

1953

V decembru so odpeljali „rebro ajdovske deklice“ na Paleontološki in geološki inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani v znanstveno obdelavo. Po enem letu raziskav so rebro vrnili z nepričakovano ugotovitvijo, da rebro ni fosilno, marveč recentno. Oblika rebra in njegove dimenzije kažejo, da je kitovo rebro.

1955

V avgustu so začeli napeljevati v crngrobsko cerkev elektriko, ki je dotlej še ni imela. Za Martinovo nedeljo je prvič zagorelo nekaj najmanjših žarnic.

1956

Popravilo strehe na zvoniku, ki je bil pokrit s pocinkano pločevino, v kapu pa je imel obrobo iz hrastovih skodel.

1967

V poletnih mesecih je bil saniran del strehe nad prezbiterijem, saj je že zelo zamakalo, zlasti za zvonikom nad orglami.

1979

Namesto dotrajane pocinkane pločevine je bilo položeno ca. 100 m² nove bakrene pločevine na strehi okrog zvonika.

1981

Ko sem leta 1981 po smrti župnika Stanislava Hribška prevzel župnijo, sem si kmalu ogledal tudi crngrobsko cerkev. Pregled strehe je pokazal, da je že v kritičnem stanju. Žebliji, s katerimi so bile pribite skrilaste plošče, so bili dotrajani in dodobra načeti od rje, zato so ploščice, zlasti ob močnejšem vetru in ob drsenju snega, stalno odpadale. Kapna pločevina na celotni cerkveni ladji je dobila nov zaščitni minijev premaz. Da bi bilo sploh možno varno popravilo strehe, je bilo treba najprej narediti nove line – izhode na strehi cerkvene ladje. Prebral sem tudi

Kramarjevo knjigo, kjer je opisana obnova skoraj popolnoma zapuščene crngrobske cerkve sredi prejšnjega stoletja. Takoj sem pomislil, da se bo treba odločiti, ali začeti z obnovo ali prepustiti cerkev nadaljnjemu propadanju. Obnova tako mogočne cerkve bi bila za vsako, še tako veliko župnijo, veliko breme. Crngrob se je lahko sam vzdrževal, dokler je imel posest, zlasti gozdove in redne dohodke – darove od romarskih shodov. Zdaj skoraj ni bilo ne prvega ne drugega. Dekan Franc Kramer je nekoč zapisal o crngrobski cerkvi: „Neka nevidna moč mi je dala srčnost, dasiravno sem imel prazne roke, lotiti se njenega prenavljanja, le roka božja me je podpirala” (Drobtinice 1892, str. 93).

Do gotovosti, da nam bo z Marijino priprošnjo uspelo obnoviti tudi Crngrob, sem prišel šele, ko so po napovedi obnove zvonika farani spontano začeli prinašati prve večje darove. Tedaj sem spoznal, kaj Crngrob mnogim faranom pomeni in kako jim je priрасel k srcu.

1982

Že v novembru in decembru smo izvedli zbiranje lesa pod geslom „Vsaka kmetija eno smreko za crngrobsko cerkev”. Nabralo se je za ca. 40 m³ lesa, ki smo ga v Crngrobu razrezali za gradbeni les, ki naj bi služil za potrebne odre. V začetku aprila, ko se je les že nekoliko osušil, smo začeli z deli. Tesarska dela odre, opaže in sanacijo ostrejša je prevzel tesarski mojster Franc Hafner iz Stare Loke s svojo ekipo. Pomagala je še ekipa prostovoljcev iz Crngroba in celotne župnije. Postavljanje odrov je bilo velik in tvegan podvig, ki je pravzaprav presegal naše moči. Ko sem videl, kako velike in težke grede dvigujejo v zvonik za postavitve osnovnih platojev, me je postalo strah. Delati, skoraj nezavarovani, na višini 40–70 m je bilo tvegan podvig. Crngrobska Marija je vse varovala, da ni bilo ves čas niti najmanjše nezgode. Najprej so naredili osnovni plato tik pod glavno okrogolino strehe, takoj nato še drugo teraso iz slepih lin. Zatem so zavarovali – poodrali najprej zgornji del strehe. Ko so krovci kleparji pod vodstvom kleparskega mojstra Janeza Šifrerja dokončali zgornji del zvonika, so odre obrnili navzdol do prve terase, od tam pa so naredili še podaljške do kapa. To je bila mojstrska in nadvse racionalna zamisel. Za obnovo so porabili okrog 25 m³ lesa in 2700 kg pločevine. Okrog 1500 kg pločevine se je nabavilo že z denarjem odškodnine za podržavljene cerkvene gozdove, ki so bili odvzeti za centralno vojaško strelišče pod Crngrobom.

20. avgusta je bil na drzen način v cerkvi ukraden poznogotski kip sv. Uršule iz začetka 16. stoletja, ki je bil že na mnogih razstavah gotske plastike v Parizu, Sarajevu in nazadnje na zelo odmevni ljubljanski razstavi

„Gotika na Slovenskem”. Cerkovnica Minka Jamnik je zelo zaslužna, da so tatu, ki se je z mercedesom pripeljal iz Nemčije, pravočasno odkrili. Od g. nadškofa, dr. Alojzija Šuštarja, je dobila priznanje in zahvalno pismo. Kip je tat skrnil v gozdu, kjer je zavil v polivinil in pokrit z listjem ležal 10 dni, zato je bil že poškodovan in ga je moral restavrirati Republiški restavratorski center iz Ljubljane.

Freska **Sv. Nedelja**, kopija Marijana Tršarja (brani Loški muzej, foto: Peter Pokorn)

1983

Cerkev je dobila 50 novih stolov. Obnovili smo električne instalacije, ki so bile doslej provizorične nad ometom. Nova električna napeljava je bila potrebna tudi zaradi načrtovane obnove orgel, ki naj bi dobile nov neslišen električni polnilec zraka.

1984

Spomladi smo obnovili mehanske orgle, ki se že precej let niso več oglašale. Piščali so bile razmajane, razglašene, meh dotrajan in ročno polnjenje zraka ni bilo več mogoče. Pred leti je zaradi slabe strehe tik nad orglami vanje tudi zamakalo. Obnova orgel je stala 10.000 DEM. Prve orgle za Crngrobsko cerkev je leta 1649 naredil Tomaž Krek, orglarški mojster iz Ljubljane. Rojen je bil na Tirolskem v začetku 17. stoletja, umrl pa je leta 1650 v Ljubljani, eno leto zatem, ko je naredil crngrobske orgle. Vsa leta so umetnostni in glasbeni zgodovinarji menili, da so bile to orgle, ki jih še danes vidimo, dokler ni pred dvema letoma diplomirani organist Miha Bizjak ugotovil, da Krekovih orgel iz leta 1649 ni več in da je sedanje naredil Janez Frančišek Janeček, orglarški mojster iz Celja, in sicer skoraj sto let pozneje, to je leta 1743. Dr. Edo Škulj, voditelj škofijskega glasbenega sveta iz Ljubljane, je na binkoštno nedeljo orgle predstavil in nato blagoslovil. Po njegovem mnenju te Janečkove orgle spadajo v sam vrh baročnega orglarstva na Slovenskem. Ob blagoslovu orgel je dejal, da je to prvi primer obnovljenih baročnih orgel v Sloveniji, in izrekel željo, da bi mu sledili še drugi.

V oktobru smo naredili drenažo na severni in zahodni strani cerkvene ladje in okoli vhodne lope. Skopali smo jarke ter položili odvajalne cevi. Na severni strani, ob starem romanskem zidu, pa je bila narejena kine-ta, da se zračijo temelji. Drenažna dela je vodil gradbeni mojster Franc Pelko z Bleda.

1985

Že v jeseni leta 1983, ko smo obnavljali fasado zvonika v Pevnem, smo napovedali, da bo to generalna vaja za obnovo crngrobskega zvonika, ki je eden najmogočnejših zvonikov v Sloveniji. Pogodbo za obnovitvena dela smo sklenili z mojstrom Francem Pelkom z Bleda. Kleparska dela je prevzel kleparski mojster Franc Kožuh starejši. Dela so potekala od junija do avgusta. Za kako velika dela je šlo, pove že podatek, da je bilo samo za obrobo zidcev in zaščito lin v zvoniku potrebnih 45 plošč aluminijeve pločevine. Na praznik Marijinega vnebovzeta je škof dr. Stanko Lenič opravil zahvalno mašo za srečno dokončanje obnovitvenih del. Fresko sv. Krištofa na zvoniku je obnovil akademski slikar prof. Franc

Kokalj iz Ljubljane. Blagosloveli smo jo na praznik Marijinega rojstva, 8. septembra.

1991

Od aprila do julija smo začeli z obnovo cerkvene strehe. Najprej smo staro pocinkano pločevino na južni strani ladje in za zvonikom nadomestili z bakreno kritino. Dela je opravil kleparski mojster Franc Kožuh mlajši. Druga kleparska in krovska dela je opravilo Krovstvo Mlakar iz Ljubljane. Dotedanja skrilasta kritina je bila že zelo preperela, še bolj pa so bili dotrajani žebliji, s katerimi je bila kritina pribita na deske. Plošče so ob vsakem premiku (veter, sneg, ...) odpadle, zato je kljub vsakoletnemu popravilu pogosto zamakalo. Nastajala je velika škoda. Tako je zaradi daljšega zamakanja pozno jeseni leta 1989, ko zaradi dežja in zapadlega prvega snega strehe ni bilo moč popraviti, ter zaradi zmrzali, ki je sledila, skoraj popolnoma „izginila“ več kot 500 let stara freska sv. Krištofa. Spomeniško varstvo je dovolilo, da skril nadomestimo s kvalitetno opečno kritino. Kvalitetno opeko bobrovec smo še tik pred vojno na Hrvaškem, pripeljali iz Đakova v Slavoniji. Za obnovo strehe smo v tem letu porabili 1800 kg bakrene pločevine in 20.000 kosov silikoniziranega bobrovca. Pri popravilu strehe nam je finančno prvokrat pomagala tudi Občina Škofja Loka, ki nam je pokrila približno petino finančnih stroškov. Tega premika v odnosu družbe do verske in kulturne

Crngrobska cerkev s križiščem (iz župnijskega arhiva Stara Loka 1998)

dediščine pri novih, demokratično izvoljenih oblasteh smo bili zelo veseli. Pred letom 1990 smo ob večjih popravilih in ob zbiranju sredstev dobivali s strani oblastnih organov namesto podpore in hvaležnosti, da obnavljamo dragoceno kulturno dediščino, le očitke in svarila, da nalagamo ljudem „pretežka“ bremena.

1992

Nadaljevali smo z obnovo strehe na severni strani cerkve in nad prezbitერიem. Položili smo ca. 10.000 kosov opeke in 1300 kg bakrene pločevine. Vsa krovska in kleparska dela je opravilo podjetje Gradbinec iz Kranja.

1993

V marcu in aprilu smo opravili vsa pripravljalna dela za elektrifikacijo zvonjenja in novo električno bitje ure. Najprej je bilo treba poskrbeti za trifazni električni priključek. Iz zunanjega voda je bilo treba speljati trifazni vod skozi debele zunanje zidove v zakristijo in nato v zvonik. Elektrifikacija in avtomatizacija zvonjenja je bila nujna. Crngrobski zvonovi so zelo stari, saj je Crngrob ena od redkih, menda le štirih cerkva v Sloveniji, ki so v prvi svetovni vojni ohranile vse štiri zvonove. Zvonovi so bili že večkrat obrnjeni zaradi obrabe na udarnih mestih. Normalno se jih ni dalo več obrniti. Pri velikem zvonu se je pred nekaj leti na udarnem mestu odkrušil že kos brona. Zato je bilo potrebno zvonove razbremeniti z novimi pregibnimi kembeljni, ki dajo, čeprav so lažji, enak ali še boljši učinek glasnosti in barvo zvoka. Zaradi lažje sinhronizacije zvonov je bilo potrebno zamenjati tudi jarme. To so naprave, v katere so vpeti in obešeni zvonovi. Tudi stolpna ura že več desetletij ni bila, zato smo ob prenavljanju zvonjenja namestili tudi uro za avtomatsko proženje zvonjenja in bitje ure. Vsa sredstva so zbrali dobrotniki iz župnije in tudi od drugod. Prenovljeno streho, zvonjenje in uro je na binkoštni ponedeljek ob 16. uri blagoslovil novi pomožni škof, msgr. Alojz Uran.

1994

Nekaj stebrov v neogotski lopi pred cerkvijo se je pogrezalo. Oboki so bili razpokani. Zato smo obodne zidove lope povezali z močnim železobetonskim obročem in vse razpoke utrdili s cementnimi injekcijami. Na stebrih so bili vlti novi štukaturni okrasni elementi, ker so mnogi že odpadli. Zato je bilo potrebno vse elemente na novo uliti iz belega cementa in jih pritrditi na stebre. Stroške sta pokrila Ministrstvo za kulturo in Občina Škofja Loka.

1995

Prepleskali smo lopo pred cerkvijo, obnovili in na novo zastekli okna v prezbitერიju in južnovzhodna okna.

1996

Freske tako v cerkvi kot v lopi sta zob časa in zlasti onesnažen zrak že zelo načela. Zato jih je bilo nujno vsaj delno obnoviti in zaščititi. Vzrok za čezmerno vlago je bil tudi omet, ki je bil ob prvem posegu pred desetletji nepravilno narejen. Zato smo ves omet na spodnjem delu pod fresko odstranili in nato nametali tanjši sloj čiste apnene malte iz starega gašenega apna. Freske so strokovnjaki očistili in delno zaščitili. Novo je bil položen tlak v lopi pred cerkvijo.

1997

Na južni strani med zvonikom in lopo smo pod strokovnim vodstvom ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine obnovili fasado. Freske okrog južnega portala iz prejšnjega stoletja so bile zelo dotrajane, zato jih niso mogli ohraniti. Skoraj povsem na novo je bil oblikovan ornamentni okvir okrog stare freske sv. Krištofa na južni steni cerkve.

Crngrobska cerkev (iz župnijskega arhiva Stara Loka 1998)

DUHOVNI DOGODKI V CRNGROBU

Že od nekdanj je bil najbolj množično obiskovan romarski shod na binkoštni ponedeljek, ki se je navadno začel pravzaprav že v nedeljo popoldne z govorom in večernicami.

1941

Prvega maja sta tedanji starološki kaplan Karel Babnik in loški kaplan Melhior Golob v Crngrobu zadnjikrat maševala. Nato sta bila, tako kot velika večina župnikov, izgnana. Nekaj, zlasti starejših, jih je ostalo v Ljubljani, mnogi pa so morali v izgnanstvo na Hrvaško in v Srbijo, nekateri pa tudi v nemška taborišča. Ves vojni čas, zlasti pa prvo leto, ko ni bilo duhovnikov in zato tudi maše ne, so se ljudje v Crngrob zbirali k molitvi. Pobudnici sta bili Marija Hribernik (Zidančkova) in Marija Mrak (Štefanova) iz Virmaš. Vsako nedeljo dopoldan so zbrale skupino. Med potjo so molili rožni venec, v cerkvi pa so zmolili še litanije in zapeli kakšno pesem. Molili so za mir in srečno vrnitev duhovnikov ter mož in sinov iz vojske.

Nemški duhovnik, g. Rudolf Besel, ki je tik pred Božičem 1941 prevzel skoraj 25 župnij iz celotne loške dekanije in še nekatere druge župnije, je v Crngrobu lahko le redko maševal.

1945

Ob poti v Crngrob, na križpotju za Pevno, stoji križ. Na njem je nekdo Jezusu odsekal noge, prav tako je poškodoval kipe v drugih znamenjih proti Crngrobu. Septembra 1945 so nabavili nov kip Križanega, ki so ga na praznik povišanja Sv. križa, 15. septembra, blagoslovili v župnijski cerkvi. V procesiji so kip odnesli na omenjeno križpotje. Tam je bil govor, od tod je procesija krenila v Crngrob, kjer je bila ob veliki udeležbi vernikov slovesna maša.

1949

21. avgusta je bila velika slovesnost v čast Brezmadežnemu srcu Marijinemu. Slovesno mašo je opravil kapucin p. Odilo Mekinda, govor je imel loški župnik Melhior Golob.

1954

Ob 100-letnici slovesne razglasitve verske resnice, da je bila Marija spočeta brez madeža izvirnega greha, je bilo v cerkvi od 8. 12. 1953 do 08. 12. 1954 razglašeno sveto Marijino leto. 15. avgusta popoldne ob 16. uri je bila v Crngrobu svetoletna marijanska proslava za župnije, ki obkrožajo Sorško polje: Staro Loko, Škofjo Loko, Žabnico, Soro, Mavčiče, Šmartin pri Kranju in Reteče. Pri slovesni maši je bilo kljub deževnemu

vremenu veliko ljudi. Peli so združeni mladinski zbori. Med to pobožnostjo se je v zvoniku odtrgala težka kamnita utež od ure in s silnim truščem predrila prvi strop v zvoniku ter obstala nad zakristijskim obokom. V zakristiji je bilo takrat nekaj otrok, ki so se pripravljali na deklamacije. Na podlagi ogleda se je šušljalo, da je bila vrv narezana ..., da bi nesreča zmotila slovesnost.

1958

Na binkošti, 25. maja, je bila popoldanska romarska pobožnost in darovanje za popravilo strehe, prižnice in oltarja Sv. Martina. 20. julija ob 16. uri je bila v Crngrobu proslava za loško dekanijo ob 100-letnici Marijinih prikazovanj v Lurdu. Voditelj slovesnosti in govornik na njej je bil kanonik dr. Jožef Pogačnik. Med mašo je bilo sijajno ljudsko petje. Po maši je bila procesija z Marijinim kipom in z Najsvetejšim skozi gozd do „Rdečega“ znamenja in nato po spodnji poti do vasi preko polj in gozda po hribu navzgor k cerkvi. Procesijo je vodil dekan Matevž Tavčar. V procesiji je bilo nad 5.000 vernikov, vseh romarjev je bilo na ta dan gotovo nad 10.000. Tako lepe slovesnosti Crngrob že dolgo ni videl. Slovesnosti se je udeležila večina dekanijskih duhovnikov. Ker je bilo v tem času daljše zvonjenje, zlasti pritrkovanje ponekod prepovedano ali omejeno, so za to slovesnost med procesijo oblasti dovolile štirikrat po 1 minuto slovesnega zvonjenja.

1959

V spomin na marijansko proslavo v minulem letu je bil 13. septembra na dan crngrobskega žeganja slovesno blagoslovljen in ustoličen kip Lurške Marije. Prostor je dobil v niši zazidanih stranskih vrat. Stranska vrata je dal narediti 100 let prej dekan Franc Kramer. Ker je cerkev imela kar četvero vrat, so sedaj oboja stranska vrata spet zazidali. Ena od vrat so uporabili za vhodna vrata v zakristijo na Fari.

1962

Dekanijska slovesnost ob proglastitvi ljubljanske škofije za nadškofijo. Slovesnost je vodil ljubljanski kanonik prof. Jakob Šolar.

1974

11. avgusta je bilo praznovanje Svetega leta za loško dekanijo. Oltar cerkve je bil zunaj na posebnem odru. Slovesnost je vodil pomožni škof dr. Stanko Lenič. Pri maši je bila denarna nabirka za novo župnijsko cerkev v Retečah.

13. avgusta je bila lepa slovesnost večnih redovnih zaobljub uršulink s. Jakobine Arh in s. Mire Korošec. Slovesnost je vodil župnik iz Srednje vasi v Bohinju, Pavel Uršič, ker sta obe sestri doma iz tamkajšnje župnije.

1982

V okviru mednarodnega leta bolnikov in invalidov smo na binkošti popoldan ob 16. uri pripravili srečanje za bolnike in ostarele, slepe in druge invalide iz sosednjih župnij.

15. avgusta je g. škof dr. Stanislav Lenič blagoslovil obnovljeno streho na zvoniku in opravil zahvalno mašo za srečno dokončanje obnovenih del.

3. oktobra je potekalo 1. srečanje cerkvenih pevskih zborov loške dekanije. Srečanje smo pripravili v počastitev 50-letnice smrti organista in skladatelja Ignacija Hladnika, ki je bil v svojih prvih organistovskih letih, od 1882–1890, organist v Stari Loki in Crngrobu. Iz Stare Loke je odšel na Kapitelj v Novo mesto, kjer je zaslovel kot odličen organizator glasbene vzgoje, pevskih zborov in orkestrrov, komponist in kot eden najboljših organistov v svojem času. Njegova najbolj znana cerkvena pesem je „Marija skoz' življenje“, za katero je dobil navdih morda prav v Crngrobu. Srečanje je obsegalo mašo, pri kateri so pevci peli njegove ljudske pesmi. Nato je 14 zborov predstavilo še njegove najbolj znane zborovske pesmi. Združenim zborom je dirigiral g. Marijan Misson.

1983

Za jesen smo v loških župnijah načrtovali misijon. Za šmarnične govore v Crngrobu smo povabili bodoče misijonarje, ki so bili določeni za Staro Loko in Sv. Duh, da so nam predstavili pomen misijona.

1984

22. julija ob 15. uri je bilo vseslovensko srečanje pritrkovalskih skupin. Več kot dve uri so iz zvonika valovale prelepe melodije. Srečanja se je udeležila tudi domača ekipa.

1987

Slovesnost prvih redovnih zaobljub uršulink, s. Cirile Alič iz Žirov in s. Judite Mihelčič iz Dolnjega Logatca. Obrede je vodil škof dr. Stanislav Lenič.

1988

19. junija je potekalo dekanijsko srečanje ministrantov. V cerkvi je bilo besedno bogoslužje z nagovorom salezijanca Mirka Žerjava. Pod lopo pred cerkvijo smo imeli tekmovalni kviz iz poznavanja bogoslužja, zlasti maše in svetega pisma. Zmagala je ekipa staroloških ministrantov. Po kvizu je Mirko Žerjav, znani rokohitrec, ministrantom pokazal nekaj svojih „čarovnij“.

V vesoljni cerkvi smo v letih 1987–1988 obhajali Marijino leto. Zato je sklepno slovesnost na praznik Marijinega vnebovzvetja vodil g. škof Jože Kvas.

1989

11. junija je potekalo 4. dekanijsko srečanje pevskih zborov. Nastopilo je 10 odraslih mešanih zborov, 1 mladinski in 3 dekliški zbori. Po posamičnih nastopih so združeni zbori zapeli še pri maši. Bogoslužje in nagovor o pomenu cerkvenega petja je imel nekdanji duhovni voditelj semenišča v Ljubljani in častni kanonik mariborskega kapitlja, g. Jože Vesenjak.

1990

22. julija so odbori slovenskih krščanskih demokratov iz gorenjskih občin po vzoru velike spravne komemoracije v Kočevskem Rogu organizirali spravno mašo in simbolični pogreb po vojni pobitih žrtev v Crngrobu. Žalno slovesnost pred cerkvijo je ob številni udeležbi dekanjskih in drugih duhovnikov vodil g. nadškof dr. Alojzij Šuštar. Po maši je bila še akademija, na kateri se je zvrstilo več govornikov, ki so z umetniško besedo orisali tragične dogodke po vojni.

8. septembra je bila slovesnost prvih redovnih obljub ušulinke s. Mateje Koršič iz Prvačine na Goriškem. Bogoslužje je vodil g. Vinko Kobal.

1992

23. avgusta je prve redovne obljube naredila uršulinka, s. Polona Švigelj iz Dolnjega Logatca. Obrede je vodil tamkajšnji župnik Tone Kompare.

Crngrobska cerkev (iz župnijskega arhiva Stara Loka, 1998)

1994

15. avgusta prve redovne obljube uršulink s. Metke Capuder iz Moravč, s. Erike Prijatelj iz Dobropolja in s. Božene Kutnar iz Šentvida pri Stični. Slovesnost je vodil dr. Franc Šuštar, rektor semenišča v Ljubljani.

1995

21. oktobra, na god sv. Uršule, sta imeli slovesnost prvih redovnih obljub uršulinki, s. Zorica Blagotinšek iz Šoštanja in s. Sabina Vakselj iz Leskovca pri Krškem. Bogoslužje je vodil kapucinski gvardijan iz Škofje Loke, p. Jože Kunšek.

1997

14. septembra sta prve redovne obljube naredili uršulinki, s. Meta Potočnik iz župnije Škofja Loka – Suha in s. Metka Špinder iz Ivančne Gorice. Obrede je vodil jezuit p. Janez Poljanšek.

• • •

V kroniki duhovnih in kulturnih dogodkov nisem zabeležil nastopov raznih zborov in orgelskih koncertov. Med lepimi dogodki so številna romanja skupin in posameznikov, zlasti majska šmarnična srečanja. Od nekdanjih številnih župnijskih romanj so ostale zveste le župnije Škofja Loka, Sora in Preska. Po drugi strani pa nanovo odkrivajo Crngrob številni romarji od Primorske do Prekmurja.

V crngrobski cerkvi se mnogi mladi zakonski pari radi poročajo in se na kraj, kjer so si obljubili trajno ljubezen in zvestobo, tudi vračajo in se priporočajo Marijinemu varstvu.

Najlepša doživetja pa so najbrž tista, ki jih izražajo vtisi in zapisana občutja iz vpisne knjige. Zapisana besedila v raznih jezikih izražajo navdušenje nad lepotami in hvaležnost do vseh, ki so vzdrževali in ohranili ta biser, ki ga nekateri imenujejo kar slovenski Köln ali Reims.

Sv. Pavel – veliki oltar (foto: Peter Pokorn)

Oltar sv. Abaca (foto: Peter Pokorn)

Napotki za turiste

Oddaljenost do Crngroba je iz Škofje Loke 5 km, iz Kranja 8 km, iz Dorfarjev 2 km.

Avtobusne povezave iz Ljubljane so preko Škofje Loke proti Kranju oziroma iz Ljubljane preko Kranja v Škofjo Loko. V obeh primerih se izstopi v Dorfarjih, od koder ni več javnega prevoza.

Peš pot iz Dorfarjev do Crngroba je najkrajša, asfaltirana; le pol ure hoje. Za ljubitelje gozdnih pokrajin so še druge gozdne steze iz Form, Sv. Duha in Virmaš, ki jih uporabljajo tudi domačini za rekreacijo. Lahko pa se turist odloči za malo daljšo peš pot iz Škofje Loke, mimo Stare Loke in Pevna do Crngroba.

Za pohodnika je pomembno, da prek Crngroba po markirani poti lahko prispe do Planice in naprej proti Križni gori. Na razpolago je odličen prospekt „Crngrob-Planica-Križna gora“, ki ga je izdala in založila Občina Škofja Loka, maja 1997. Lahko se odloči za drugo smer čez Čepulje proti Sv. Joštu ali Mohorju, ali pa se čez Planico in Lavtarski vrh spusti skozi Bukovščice v Selško dolino.

Z vlakom iz Ljubljane oziroma z Jesenic do železniške postaje Škofja Loka - Trata. Od tod z avtobusom do Škofje Loke ali pa peš po stranskih poteh mimo Virmaš, Dobrave in Gorajt v Crngrob (približno eno uro hoda).

Pošta, telefonska govorilnica

Najbližja pošta je v Žabnici, druga v Škofji Loki in tretja v Kranju. Telefonske govorilnice so v Dorfarjih, Zabnici, Škofji Loki in na železniški postaji Škofja Loka - Trata.

Banka

Najbližje banke so v Škofji Loki in druge po oddaljenosti so v Kranju.

Prva pomoč

Dežurna zdravniška služba je v zdravstvenem domu v Škofji Loki, Stara cesta 10, tel. 064/634-634 in Kranju, Gosposvetska ulica 10, tel. 064/28-20.

Lekarna

Najbližji lekarni sta v Škofji Loki: ena je v Zdravstvenem domu ter druga na Spodnjem trgu - Lekarna Mesto; odprti sta od 7.00 do 20.00.

Neprestano je odprta lekarna v Kranju, locirana nasproti avtobusne postaje.

Turistično društvo Škofja Loka, Mestni trg 5, Škofja Loka,
tel. 064/620-268

Turistično društvo Kranj, Kokrška cesta 29, Kranj, tel. 064/211-361

Planinsko društvo Škofja Loka, Kapucinski trg 13, tel. 064/620-667

Planinsko društvo Kranj, Koroška c. 27, tel. 064/225-184

Center za obveščanje, reševalci, tel. 112

Policija, tel. 113

Crngrob and Its Surrounding Villages

SUMMARY

In 1936 Janez Veider published *Vodič po Crngrobu - Čudodelna crngrobska Marija* (A Guide to Crngrob - The Miraculous Mary of Crngrob). It was the first book about this well-known place of pilgrimage. The book was a sightseeing guide that helped introduce numerous visitors to the most remarkable points in the church and its surroundings. Various works of art were described in the chronological order of their creation: from the first Romanesque church (c. 1250), through the second early Gothic church (c. 1350), the third Gothic church (c. 1410), the fourth i.e. the third reconstructed Gothic church (before 1453), and the addition of the late Gothic presbyterium and belfry. It also describes the Gothic church ornaments (c. 1550), Baroque ornaments (from the 17th century on), the church bells, and the final addition, a shed, built in 1858. The author also draws attention to roadside chapels and crosses that make Crngrob a place of religious pilgrimage and retells the most interesting folk tales about Crngrob.

Sixty years after the original publication the *Society for the Conservation of the Natural and Cultural Heritage of Crngrob and its Surrounding Villages* and the *Museums Society of Škofja Loka*, decided to publishing the guide a second time as the 7th volume in a collection titled *Vodniki po loškem ozemlju* (Guides to the Škofja Loka Territory).

The guide *Crngrob and its surrounding villages* comprises two parts. The first part begins with an editorial by Ivanka Porenta Aleš. It contains a reprint of Veider's original *Vodič po Crngrobu*. Information about the author, the editor's linguistic notes (by Ludvik Kaluža), and comments on the newly recognised cultural and historical significance of Crngrob (by Dušan Koman) were added.

In the second part of the guide A. Pavel Florjančič writes about the geographical and geological layout of Crngrob, the climate, and composition of the soil.

Bojan Kofler describes the fauna in various local caves (Štinetova jama, Grogovčevo brezno, Luknjo pod Gajdnikom, Flančenk, Močilnik) in his article titled *Jame in živalstvo v okolici Crngroba*.

France Štukl writes about the historical development of the villages located on the south-western part of the Sora river plateau. His article covers history from Roman times, the settlement of Slavic peoples, the era of government by the bishops from Freising to the present day. Common historical and economic characteristics of these places and their population are described in the first part of his article. In the second part each village is described separately.

Ethnological information about the villages, especially local wells, brooks, forests, apiculture and brickworks was contributed by Ivanka Porenta Aleš. The author describes the bad times villagers had to endure during World War II and in the succeeding years. In the chapter titled *Križ* some formerly overlooked road-side chapels and crosses are mentioned for the first time. In the chapter *Naši pomembni ljudje* the author introduces significant personalities who spread the fame of these villages in a spiritual, economic or political sense from early times to the present. She concludes her article with a description of present day life in Crngrob and its surrounding villages.

Andrej Glavan's article *Obnovitvena dela in duhovno dogajanje v Crngrobu* is a chronological record of all the restoration efforts on the church, and the most important religious events in the last sixty years.

Translated by Karin Pečnikar

Crngrob und Dörfer in der Umgebung

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahr 1936 hat Janez Veider den Führer mit dem Titel »Vodič po Crngrobu – Čudodelna crngrobska Marija« (Ein Führer durch Crngrob – Die wundertätige Maria von Crngrob) herausgegeben. Das war die erste Publikation in der dieser Ausflugs- und Pilgerpunkt beschrieben wurde. Der Zweck dieser Publikation war klar: die Besucherschar durch Crngrob zu führen und ihnen in einfacher Weise alle seinen Sehenswürdigkeiten zeigen und erklären. Die Kunstwerke in der Kirche sind in gleicher Folge beschrieben wie sie auch entstanden sind: das erste romanische Kirchlein (um 1250), die zweite frühgotische Kirche (um 1350), dritte gotische Kirche (nach 1410), vierter Umbau – die Wölbung der dritten gotischen Kirche (vor 1453), der Erweiterungsbau des spätgotischen Presbyteriums und des Turms (zwischen 1521 – 1524). Es folgt die Beschreibung der gotischen kirchlichen Ausstattung (um 1550), der barocken kirchlichen Ausstattung (von der Mitte des 17. Jhs. weiter), der Glocken von Crngrob und der letzten Erweiterungsbau der Vorhalle (1858). Der Autor beschreibt im Führer auch Dorfkapellen und Bildstöcke, Crngrob als Wallfahrtsort und die interessantesten Volkserzählungen über Crngrob.

Nach 60 Jahren entschied sich Verein für die Erhaltung des Natur- und Kulturerbes von Crngrob und den Nachbardörfern, und der Museumsverein Škofja Loka, für den neuen Führer durch Crngrob, der als 7. Band in der Reihe »Vodniki po loškem ozemlju« (Die Führer durch das Gebiet von Škofja Loka) erschien.

Der Führer »Crngrob in okoliške vasi« (Crngrob und Dörfer in der Umgebung) besteht aus zwei Teilen. Den ersten Teil des Führers beginnt die Redakteurin Ivanka Porenta – Aleš, mit dem Beitrag »Vodniku na pot« (Dem Führer auf den Weg). Es folgen der Nachdruck Veiders »Vodič po Crngrobu« (Ein Führer durch Crngrob), die Aufzeichnungen von dem Autor Dr. Janez Veider, Redaktionsanmerkungen des Lektors zu dem Führer und neue kunstgeschichtliche Erkenntnisse über die Kirche in Crngrob, so wie auch über den heutigen Zustand der Denkmäler in der Gegend (Autor Dušan Koman).

Im zweiten Teil, in der geographisch – geologischen Beschreibung, schildert der Autor A. Pavel Florjančič die Lage und den Zugang zu den

Dörfern, die Klimaverhältnisse, die Bodenbeschaffenheit und genauere geologische Merkmale in der Landschaft.

Von dem Autor Bojan Kofler werden im Beitrag mit dem Titel »Jame in živalstvo v okolici Crngroba« (Die Höhlen und die Tierwelt in der Umgebung von Crngrob) besonders die Lebewesen in den Höhlen Štinetova jama, Grogovčevo brezno, Luknja pod Gajdnikom, Flačenk und Močilnik geschildert.

Von dem Autor France Štukl werden die geschichtliche Beschreibung und die Entwicklung von Dörfern am südwestlichen Teil des Feldes Sorško polje, von den Römerzeiten über die Zeit der Slawenbesiedlung, und spätere Herrschaft der Bischöfe von Freising, bis zu den heutigen Tagen geschildert. Im ersten Teil werden gemeinsame geschichtliche, besonders wirtschaftliche Eigenschaften von Orten und Leuten aufgezählt. Im zweiten Teil werden aber besondere Eigenschaften von jedem einzelnen Dorf geschildert.

Heimatkundliche Bruchstücke von diesen Dörfern stammen von Ivanka Porenta – Aleš. Sie hebt besonders die Quellen, die Bäche, charakteristische Wälder, die Bienenzucht und »cegelnice« (die Ziegelwerke) hervor. Von der Autorin werden auch schwere Zeiten, welche die Bewohner von diesen Dörfern während des 2. Weltkrieges und sofort danach hinter sich gebracht haben, geschildert. Im Kapitel »Križi« (Die Kreuze) werden noch besonders solche kleine Bildstöcke und Kreuze geschildert, die bis jetzt noch nicht beschrieben wurden. Im Beitrag »Naši pomembni ljudje« (Unsere wichtige Leute), werden von derselben Autorin wichtige Landsleute aus dem Bereich des südwestlichen Randgebietes von Sorško polje, seit den ältesten Zeiten bis zum heute beschrieben. Das sind die Leute, die den Ruhm diesen Dörfern auf geistlichem, wirtschaftlichem und politischem Bereich ins Welt gebracht haben. Den heimatkundlichen Beitrag beendet die Autorin mit Beschreibung der Dörfer, ihren Art und Weise des Lebens in der heutigen Zeit.

Andrej Glavan schildert auf chronologische Weise in seinem Beitrag mit dem Titel »Obnovitvena dela in duhovno dogajanje v Crngrobu« (Die Aufbauten und das Geistesleben in Crngrob), die Aufbauten in der Kirche und wichtigere geistlich – religiöse Ereignisse in den letzten 60 Jahren.

Übersetzung: A.G.

Predstavitev izdajatelja in založnika

7. Vodnika po loškem ozemlju z naslovom:

CRNGROB IN OKOLIŠKE VASI

V Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica smo včlanjeni skoraj vsi vaščani omenjenih vasi razen nekaterih izjem. Iz ljubezni do domačih vasi smo se odločili, da ustanovimo društvo brez političnih nagibov in ciljev. Naslov društva sam pove o našem namenu obstoja. Želimo ohraniti naše vasi za blaginjo ljudi, ki na tem področju živimo. To je tudi naša stalna naloga v vsakoletnem programu skozi štiri-letno obdobje našega delovanja. Ena od glavnih nalog za leto 1998 je izdaja 7. Vodnika po loškem ozemlju „Crngrob in okoliške vasi“ za predstavitev naših krajev širši javnosti. Kot vidite nam je to tudi uspelo skupno z Muzejskim društvom Škofja Loka, ki nam je pri zasnovi in nadaljnjih pripravah vodnika nudilo preko naše urednice vso strokovno pomoč.

Prvi predsednik:
Društva za ohranjanje naravne
in kulturne dediščine vasi
Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše,
Sv. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica

Jože Porenta

Predstavitev Muzejskega društva Škofja Loka skorajda ni potrebna, saj obstoja in aktivno deluje že polnih šestdeset let. Od leta 1953 naprej letno izdaja obširno publikacijo Loški razgledi, ki zajemajo področje sedanje Občine Škofja Loka, Gorenja vas-Poljane, Žiri in Železniki.

Predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

Dr. France Štukl

SEZNAM FOTOGRAFIJ, RISB IN ZEMLJEVIDOV

Najstarejši slovenski napis na zvonu, prvič objavljen v knjigi Fr. Pokorn, LOKA (Krajepisno-zgodovinska črtica, Dom in svet, 1894, prenatil A. P. Florjančič)	7
Avtor dr. Janez Veider (iz arhiva A. P. Florjančiča)	115
Založnik Franc Kokalj (iz arhiva njegove polsestre Minke Kokalj)	116
Zadnja večerja – zunanja fasada (foto D. Koman)	120
Kamnoseški znak mengeškega mojstra (foto D. Koman)	121
Mojster HR – sklepnik nad glavnim oltarjem (foto D. Koman)	122
Kmečka skrinja – menza (foto D. Koman)	125
Vid iz Kamnika – poslikava Rdečega znamenja (foto D. Koman)	127
Shema stavbnega razvoja ladje cerkve v Crngrobu	129, 130
Gosarjevo znamenje „Beg v Egipt“ (foto D. Koman)	131
Markov studenec (foto A. P. Florjančič)	134
Slovensko žezlo – crngrobski kremen iz zbirke Željka Habla (foto M. Udovč)	135
Okamneli polž iz zbirke Franceta Stareta (foto M. Udovč)	136
Lončena retorta (hrani Loški muzej, foto T. Lunder)	138
Vasi na Sorškem polju (foto T. Kalan)	140
Jame v okolici Crngroba (zemljevid F. Otujec, lega jam B. Kofler)	142
Štinetova jama (načrt F. Leben)	143
<i>Anopthalmus episcopalis</i> , naravna velikost: 3,3 mm (foto B. Kofler)	146
Matijeva hiša pri Sv. Duhu (foto P. Pokorn)	154
Matijeva hiša pri Sv. Duhu, baročna okna (foto P. Pokorn)	155
Vas Pevno (foto P. Pokorn)	158
Andrej Perko, Hommage Berthold, 1997, (z razstave Diptih–Crngrob)	163
Vas Crngrob, (slika iz arhiva urednice)	165
Zvonik crngrobske cerkve, v ozadju Sorško polje (foto P. Pokorn)	167
Gozdne združbe okrog Crngroba, zemljevid z legendo (last Zavoda za gozdove Slovenije, Območna enota Kranj, opremil M. Perdan)	170–171
Ivan Grohar, <i>Kapelica v Crngrobu</i> , 1906(?), olje na platnu, 55,5 x 44 cm (hrani Umetnostna galerija v Mariboru, dia last Narodne galerije Ljubljana)	172
Jaka Torkar, <i>Tipičen čebelnjak s Sorškega polja</i> (hrani Čebelarški muzej v Radovljici, foto D. Koman)	174
Modeli za mali kruhek (<i>Srce in sv. Jurij</i>), delo Primoža Žontarja (hrani Loški muzej, foto D. Koman)	175
Oltar sv. Martina (foto P. Pokorn)	176
Oltar sv. Agate (foto P. Pokorn)	181
Pomnik – križ – v jelovju s praprotni, postavljen leta 1990 (foto P. Pokorn)	183

Gašper Porenta, <i>Starec</i> (hrani Loški muzej, foto D. Koman)	186
France Mihelič, <i>Rojstna biša z Lucijo</i> (dia last Loškega muzeja, foto D. Koman)	187
Tone Logonder, <i>Klepetulji</i> (dia last Ateljeja T, foto I. Pustovrh)	188
Mali kruhek, odtisnjen v lesenem modelu, iz Loškega muzeja (foto M. Šifrer-Bulovec)	191
Veliki oltar – največji zlati oltar na Gorenjskem (foto P. Pokorn)	194
Freska <i>Sv. Nedelja</i> , kopija Marijana Tršarja (hrani Loški muzej, foto P. Perdan)	197
Crngrobska cerkev s križiščem (iz župnijskega arhiva Stara Loka, 1998)	199
Crngrobska cerkev (iz župnijskega arhiva Stara Loka, 1998)	201
Crngrobska cerkev (iz župnijskega arhiva Stara Loka, 1998)	205
Sv. Pavel – veliki oltar (foto P. Pokorn)	207
Oltar sv. Ahaca (foto P. Pokorn)	208

Zemljevid širšega območja Crngroba (sponzorsko darilo Geodetskega zavoda R. Slovenije, Ljubljana) ovitek – str. 3

Vsebina

Igor Draksler, Vitomir Gros: Besede k izdaji	3, 4
Ivanka Porenta - Aleš: Vodniku na pot	7
France Štukl: Dr. Janez Veider (1896–1964)	11
Janez Veider: „Vodič po Crngrobu” ponatis	13
Ludvik Kaluža: Pojasnila o redakcijskih posegih v Veiderjev „Vodič”	115
Ivanka Porenta–Aleš: Franc Kokalj (1908–1940)	116
Dušan Koman: Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov	117
Alojzij Pavel Florjančič: Geografsko-geološki opis Crngroba in okolice	133
Bojan Kofler: Jame in podzemno živalstvo v okolici Crngroba	141
France Štukl: Crngrob in vasi na jugozahodnem delu Sorškega polja	147
Ivanka Porenta–Aleš: Domoznanske zanimivosti krajev: Studenti v Crngrobu, Potoki naših vasi, Gozdovi okrog Crngroba, (soavtor: Mojmir Perdan), Čebelarstvo, Opekarne– „cegelnice” v Gorajtah, Crngrob skozi težke čase, Križi, Naši pomembni ljudje, Utrip vasi danes	165
Andrej Glavan: Obnovitvena dela in duhovna dogajanja v Crngrobu	193
Ivanka Porenta–Aleš: Napotki za turiste	209
Karin Pečnikar: Crngrob and Its Surrounding Villages	211
Alenka Golob: Crngrob und Dörfer in der Umgebung	213
Izdajatelj 7. Vodnika po loškem ozemlju: CRNGROB IN OKOLIŠKE VASI	215
Seznam fotografij, risb in zemljevidov	216
Vsebina	218

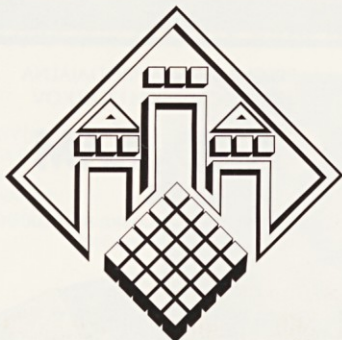

OBČINA ŠKOFJA LOKA

**MESTNA OBČINA
KРАНJ**

OBMOČNA OBRтна ZBORNICA ŠKOFJA LOKA
SPODNJI TRG 2, 4220 ŠKOFJA LOKA

Tel.: 064/622-087, 622-686

Faks: 064/631-747

OBMOČNA
OBRтна
ZBORNICA
KRANJ

Likozarjeva 1, 4000 Kranj

Tel.: Tajništvo: 331-590, 331-591

Obrtni register: 331-498

Faks: 331-250

SPECIALIZIRANA PRODAJALNA
KARTOGRAFSKIH IZDELKOV

KOD & KAM

LJUBLJANA, TRG FRANCOSKE REVOLUCIJE 7
tel./fax.: 061 213 537

V NAŠI
PRODAJALNI
VAM
NUDIMO:

GORENJSKI TISK,

*grafično podjetje
s celovito ponudbo:*

OD IDEJE DO ODTISA:

*propagandne tiskovine,
kartonska embalaža in
etikete ter knjige.*

Gorenjski Tisk

Vrtnarstvo ANTOLIN vam nudi:

spomladi:

- * *trobentice*
- * *balkonsko cvetje*
- * *enoletnice za vrtove in pokopališča*
- * *zelenjavne sadike*
- * *nasajanje korit*

jeseni:

- * *mačebe*
- * *eriko*
- * *lončne in rezane krizanteme*
- * *ikebane za 1. november*

pozimi:

- * *božične zvezde*

skozi vse leto:

- * *vse vrste lončnic*
- * *različne substrate za sajenje in gnojila*

Vljudno vabljeni!

Dorfarje 20, 4209 Žabnica,
Tel./faks: (064) 631 243

CRNGROB - KMEČKI TURIZEM

Jože in Marija Porenta

Crngrob — kmečki turizem

- * Nočitve z zajtrkom in polpenzion
- * Zaključene družbe do 25 oseb po predhodnem naročilu na telefon (064) 631 626

Crngrob 5, 4209 Žabnica

Se priporočamo!

NA CESTI TALCEV 37 BOSTE NAŠLI TRGOVINO Z ELEKTROMATERIALOM

ELEKTROMARKET

NUDIMO UGODNE CENE!

DELOVNI ČAS:

OD PONEDELJKA DO PETKA: OD 7H DO 19H

SOBOTA: OD 8H DO 12H

CESTA TALCEV 37, P.P. 111, 4220 ŠKOFJA LOKA

TEL./FAKS: (064) 620 130

BLAŽ KAVČIČ

Samostojni podjetnik

Poslovni razvoj
Projektno financiranje

Forme 31

4209 Žabnica

Tel./faks: (064) 634 180

EM: blaz.kavcic@siol.net

KRAJEVNA SKUPNOST STARA LOKA - PODLUBNIK

Podlubnik 139, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 621 241

Krajevna skupnost vključuje naselja:

Binkelj, Crngrob, Križna gora, Moškrin,
Papirnica, Pevno, Stara Loka, Cesta talcev,
Groharjevo naselje, Podlubnik, Trnje,
Vešter in Virlog

TRGOVINA Z GRADBENIM MATERIALOM

DOM TRADE **ŽABNICA**
d.o.o.

4209 ŽABNICA 68, tel./faks: (064) 312 266, 311 545

**PRAVI NASLOV ZA NAKUP GRADBENEGA MATERIALA
ZA GRADNJO OD TEMELJEV DO STREHE IN OBNOVO**

Na vašo željo
organiziramo
prevoze na
gradbišče z
avtovigalom.

- **BETONSKI IZDELKI**
(bloki, vogalniki, robniki, tlakovci, cevi, prane plošče)
- **OPEČNI IZDELKI**
(modularni blok, vogalniki, poroliti, pregradni blok, opečne tuljave, preklade)
- **CEMENT, APNO, MALTIT, MIVKA, GOTOVE MALTE**
- **SIPOREKS, SILIKATNI ZIDAK**
- **DIMNIKI SCHIEDEL in SAN. DIMNIK DREHFIX**
- **HIDROIZOLACIJSKI MATERIALI** (ibitol, izotekt, smole, strešna lepenka)
- **TERMOIZOLACIJSKI MATERIALI** (stiropor, kombi plošče, lendapor, novoterm, tervol, stirodur)
- **ARMATURNE MREŽE in BETONSKO ŽELEZO**
- **STREŠNA KRITINA** (Bramac, Tegola, bobrovec, salonitne plošče, opečni strešnik)
- **STREŠNA OKNA** (Velux, Stell), **PODSTREŠNE STOPNICE, LINE**
- **TOPLOTNI OMETI TERMOPUTZ**
- **FASADE** (Tim, Jub, Baumit, Teranova)
- **OKENSKÉ POLICE** (marmor, granit)
- **PVC KANALIZACIJSKE CEVI, JAŠKI, KINETE**
- **KERAMIČNE PLOŠČICE** (Keramix, Gorenje, Italija)
- **LEPILA ZA KERAMIKO, SIPOREKS in STIROPOR**
- **STENSKÉ in TALNE OBLOGE, PARKET**
- **MAVČNE OBLOGE KNAUF**
- **STAVBNO POHIŠTVO**
- **SREDSTVA ZA VZDRŽEVANJE IN ZAŠČITO** (gašeno apno, jupol, barve, beltop, belton)
- **GRADBENO ORODJE, ŽIČNIKI, ROKAVICE**

U N I T E C H
L T H - O L d.o.o.

Vincarje 2, SLO, 4220 Škofja Loka

AVTOJEL, d. o. o.

- avtomehanika, avtokleparstvo,
avtoličarstvo

Sv. Duh 229, 4220 Škofja Loka

Tel.: (064) 633 481

AVTOSTEKLA JELOVČAN

Pevno 16, 4220 Škofja Loka

Tel.: (064) 622 022

ČARMAN ŠPORT

- oblačila za prosti čas

Sv. Duh 95, 4220 Škofja Loka

mob.: 0609 611 822

GOSTILNA FORTUNA

Sv. Duh 202, 4220 Škofja Loka

Tel.: (064) 634 044

GOSTIŠČE CRNGROB

Crngrob 13, 4209 Žabnica

Tel.: (064) 631 601

KAMNOSEŠTVO ŠUBIC

Sv. Duh 113, 4220 Škofja Loka

Tel.: (064) 631 873

KATOM

- šivanje tekstilnih izdelkov

Virmaše 133, 4220 Škofja Loka

Tel./faks: (064) 634 142,

GSM: 041 621 765

Krajevna skupnost

ŽABNICA

Žabnica 26, 4209 Žabnica

Tel.: (064) 311 316

KOVINEX, d.o.o.

Puštal 8, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 623 133

LOKA AVTO, d.o.o.

- podjetje za trgovino in storitve
Sv. Duh 40, 4220 Škofja Loka
Tel./faks: (064) 631 190

MARKET DORFARJE

Dorfarje 17, 4209 Žabnica
Tel.: (064) 634 871

MIKOM

- trgovsko podjetje na debelo
Dorfarje 17, 4209 Žabnica
Tel.: (064) 654 080

MIRAMAR, d. o. o.

- trgovina s tekstilom
Virmaše 193, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 633 813

MOHORIČ Filip

Groharjevo nas. 36
4220 Škofja Loka

Nahrbtniki PORENTA

Virmaše 100, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 631 685
Faks: (064) 631 711

OPAL SOFTWARE

- programska in strojna oprema
Sv. Duh 276, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 654 200
Faks: (064) 632 359

OPEL Avtotehna VIS in

Pišek - prodaja vozil
Grenc 37, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 634 930

ISDN: (064) 654 100

Faks: (064) 634 602

PREVC

- salon pohištva
Dorfarje 17, 4209 Žabnica
Tel.: (064) 652 190
Faks: (064) 652 19-18

PROFIL

- Sava servis
Virmaše 190, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 631 240

SENSUS, d. o. o.

Pevno 15, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 621 046

SMC mizarstvo, d. o. o.

Pevno 4a, 4220 Škofja Loka
Tel.: (064) 620 491

TISKARNA ČUK

Sv. Duh 138, 4220 Škofja Loka
Tel./faks: (064) 632 490

TISKARNA KAMELEON

- sitotisk na različne materiale
Dorfarje 43, 4209 Žabnica
Tel.: (064) 635 189

ZAJČEK

- otroška trgovina
Forme 12, 4209 Žabnica
Tel.: (064) 632 565

ŽONTAR

- servis in montaža hladilnih
naprav
Sv. Duh 80, 4220 Škofja Loka
Tel./faks: (064) 634 654
Mob.: 0609 616 191
GSM: 041 616 191

A 2010

CRNGROB

in

OKOLIŠKE VASI

Društvo za ohranjenje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob,
Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarje,
ter
Muzejsko društvo Škofja Loka

Vas vljudno vabita
na slovesno predstavitev knjige

” CRNGROB IN OKOLIŠKE VASI ”

v soboto, 28. novembra 1998, ob 15. uri v crngrobski cerkvi.

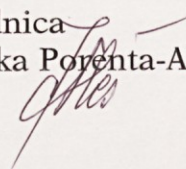
Na srečanju bodo avtorji prispevkov
in drugi sodelavci knjige.

Ob tej priložnosti se bodo predstavili domačini:
organist David Končan, oktet ”CEH”, Jure Svolfšak
ter ”pritrkovalci”.

Na predstavitvi bo knjiga tudi naprodaj
po 2000 tolarjev.

Vašega obiska se iskreno veselimo!

Urednica
Ivanka Porenta-Aleš

Kranj

G 2551

P GORENJSKA

zgodovina

CRNGROB in okoliške vas

908(497.4 Crngrob)

099900525

COBISS ©

ISBN 961-90013-1-1

9 789619 001318